

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Техніко-економічне обґрунтування процесів агровиробництва

Конспект лекцій

СУМИ - 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Інженерно-технологічний факультет
Кафедра агроінжинірингу

Техніко-економічне обґрунтування процесів агровиробництва

Конспект лекцій

для студентів 3 ст та 4 курсів спеціальності 208 «Агроінженерія»

**денної форми навчання
освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»**

СУМИ – 2024

УДК: 631.1.01:338.43

Н 34

Укладачі: Мікуліна М.О., к.е.н., доцент кафедри агроінжинірингу

Н 34 Науково-методичне забезпечення навчального процесу :

Конспект лекцій з дисципліни «Техніко-економічне обґрунтування процесів агровиробництва» для студентів 3 ст та 4 курсів спеціальності 208 «Агроінженерія» / уклад.. Мікуліна М.О. - Суми. 2024. – 128 с.

Конспект лекцій призначений дати знання з основних розділів економіки, організації та результативності господарювання на рівні первинної ланки суспільного виробництва. Основна увага приділяється широкому колу питань, що пов'язані з особливостями раціональної організації і управління виробництва та його ефективного ведення на засадах підприємницької діяльності в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності і господарювання, господарських товариствах, сільськогосподарських виробничих кооперативах, приватних підприємствах, фермерських господарствах тощо

Рецензенти:

Зубко В.М., д.т.н., професор кафедри агроінжинірингу

Хворост Т.В., к.е.н., доцент кафедри охорони праці та фізики

Відповідальний за випуск:

Шуляк М.Л., д.т.н., професор, завідувач кафедри агроінжинірингу

Рекомендовано до видання навчально-методичною радою інженерно-технологічного факультету. Протокол № 3 від 26.11.2024 року

© Сумський національний
аграрний університет, 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	6
ЛЕКЦІЯ 1. СУТНІСТЬ, ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ.	7
1.1. Теоретичні основи економічної оцінки.	7
1.2. Методи, види та принципи оцінки.	7
ЛЕКЦІЯ 2. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ЕКОНОМІКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	9
1.1. Теоретична суть терміну “економіка”. Економіка як наука.	9
1.2. Ресурси, їх ознаки і класифікація.	10
1.3. Методологія й методи дослідження в економіці.	15
1.4. Сутність і структура агропромислового комплексу України.	16
1.5. Підприємство та підприємництво, їх економічні й правові засади.	17
ЛЕКЦІЯ 3. ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ТЕХНОЛОГІЙ	19
3.1. Нормативно-планові документи.	19
3.2. Технологічна карта.	20
3.3. Поточні та перспективні технологічні карти. Собівартість продукції.	21
ЛЕКЦІЯ 4. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ	22
4.1. Поняття матеріально-технічної бази.	23
4.2. Стан та забезпеченість матеріально-технічними ресурсами.	24
4.3. Сутність логістики та її призначення.	26
4.4. Суть науково-технічного прогресу та особливості його прояву в аграрному виробництві.	27
ЛЕКЦІЯ 5. ВИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ВИТРАТ ПРИ ВИКОРИСТАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ	31
5.1. Поняття праці і трудових ресурсів в аграрному виробництві.	31
5.2. Поняття і особливості процесу праці в аграрному виробництві.	32
5.3. Показники рівня та ефективності використання трудових ресурсів у аграрному виробництві.	33
ЛЕКЦІЯ 6. СИСТЕМИ ГОСПОДАРСТВА, ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК, ТА ЇХ ЗАКОНОМІРНОСТІ. ЗМІСТ ПОНЯТЬ ТЕХНІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ.	36
6.1. Сільське господарство в народному господарстві.	36
6.2. Система ведення господарств.	37
6.3. Класифікація систем ведення господарства.	38
6.4. Основні ланки системи ведення господарства.	40
6.5. Раціональна система ведення господарства.	41
ЛЕКЦІЯ 7. НЕОБОРОТНІ ТА ОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА, ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ	42
7.1. Поняття і класифікація необоротних і оборотних активів підприємства	42
7.2. Основні засоби. Показники забезпеченості та ефективності використання основних засобів	44
7.3. Економічна суть оборотних активів та їх класифікація	46
7.4. Оборотні засоби та показники ефективності їх використання.	48
7.5. Шляхи покращення використання необоротних та оборотних активів аграрного підприємства.	50
ЛЕКЦІЯ 8. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА ТА СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ.....	51
8.1. Економічна суть витрат і собівартості продукції.	51
8.2. Класифікація витрат та їх розподіл при обчисленні собівартості продукції.	53
8.3. Шляхи зниження собівартості продукції аграрного виробництва.	57
ЛЕКЦІЯ 9. ДОХОДИ ТА ФОРМУВАННЯ, РОЗПОДІЛ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ	58
9.1. Загальна схема формування фінансових результатів діяльності підприємства.	58

9.2. Поняття прибутку та його види. Послідовність визначення прибутку від усіх видів діяльності	61
9.3. Розподіл прибутку підприємства.	62
9.4. Функції та джерела формування прибутку.	63
9.5. Оподаткування доходів сільськогосподарських підприємств.	65
ЛЕКЦІЯ 10. ЕФЕКТИВНІСТЬ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	66
10.1. Поняття ефективності в економічній науці.	66
10.2. Види і система показників ефективності	67
10.3. Особливості розуміння ефективності в ринкових умовах.	68
10.4. Поняття та показники рентабельності в аграрному виробництві та методика їх розрахунку	71
10.5. Основні чинники, що впливають на ефективність у аграрному виробництві.	72
10.6. Реструктуризація, санація, банкрутство та ліквідація агропромислових підприємств.	73
ЛЕКЦІЯ 11. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОГРЕСИВНІ ВИДИ ТЕХНОЛОГІЙ	78
11.1. Вибір пріоритетних напрямів технологічного розвитку.	78
11.2. Науково-технічні, технологічні, соціально-економічні та екологічні фактори.	79
ЛЕКЦІЯ 12-13. ІНВЕСТИЦІЙНА ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ.....	80
13.1. Економічна суть інвестицій і основні напрями їх здійснення в аграрному виробництві	81
13.2. Показники ефективності інвестицій	83
13.3. Поняття інвестиційного прибутку	84
13.4. Поняття “інновація” та її види і роль у розвитку аграрного виробництва.	84
13.5. Бізнес-плани виробництва сільськогосподарської продукції.	88
13.6. Оцінювання економічної ефективності нововведень.	91
ЛЕКЦІЯ 14. ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА АГРАРНИЙ ЛІЗИНГ	96
14.1. Сутність кредитування суб’єктів господарювання	96
14.2. Система кредитування аграрного виробництва.	97
14.3. Державна підтримка кредитування сільськогосподарського виробництва	99
14.4. Економічна сутність, види та форми лізингу	102
14.5. Лізингові платежі.	106
14.6. Міжнародний лізинг.	109
ЛЕКЦІЯ 15. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МАШИН І ОБЛАДНАННЯ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ.	111
15.1. Комплексна механізація та автоматизація галузей аграрного виробництва	111
15.2. Система машин і обладнання для агропромислового виробництва	113
15.3. Економічна ефективність механізації та використання засобів автоматизації аграрного виробництва	115
15.4. Аналізу використання машинно-тракторного парку, автопарку та нової техніки.	116
15.5. Аналіз використання вантажного автотранспорту	117
15.6. Показники економічної ефективності впровадження нової техніки.	118
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	123
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	127

Вступ

Сучасні перетворення, що відбуваються у глобальній економіці, потребують підготовки фахівців, які володіють ґрунтовними знаннями з функціонування національної економіки, законами її розвитку, особливостями інноваційних технологій, що впроваджуються в рамках промислової революції, та їх впливом на організацію виробництва. Без таких знань неможливо підготувати кваліфікованого спеціаліста технічного напрямку.

Економіка і організація виробництва – це наука про загальні основи економічного життя суспільства в умовах обмежених ресурсів, економічні системи, відносини людей в процесі суспільного виробництва, основи ринкової економіки, поведінку економічних суб'єктів, особливості розвитку національної економіки, функціонування суб'єктів підприємницької діяльності у цій системі.

Дисципліна вивчається з метою сприяння формуванню у студентів цілісної системи економічних знань, сучасного економічного мислення, надання їм знання стосовно методів економічного аналізу, без чого ускладнено прийняття та реалізація ефективних господарських та технічних рішень.

Кредитний модуль передбачає формування економічних знань, вмінь і здатностей майбутніх фахівців для ефективної господарської діяльності підприємств за видами економічної діяльності.

Метою кредитного модуля є формування у студентів економічної складової професійної підготовки майбутніх фахівців, яка інтегрує їх здатності:

- демонструвати знання стосовно розвитку агропромислового виробництва на основі принципів економічного розвитку.
- приймати ефективні рішення та застосовувати ресурсний потенціал підприємств на основі економічних критеріїв
- проводити аналіз ринку продукції і техніки та виконувати економічне обґрунтування технологічних процесів і технологій.
- розробляти бізнес-плани виробництва сільськогосподарської продукції.
- проводити управління проектами виробництва продукції аграрного виробництва
- організовувати виробничі процеси підрозділів агропромислових підприємств.

Основні завдання кредитного модуля полягають у тому, що згідно з вимогами навчальної програми студенти після засвоєння модулю мають продемонструвати такі результати навчання: знання:

- теоретичних засад функціонування підприємства;
- складу матеріальних, трудових і фінансових ресурсів промислового підприємства;
- показників ефективного використання ресурсів промислового підприємства;
- механізм ціноутворення, форми оплати праці;
- основні показники господарської діяльності підприємства за видами економічної діяльності;

вміння:

- застосовувати методи оцінки економічних показників економічного аналізу в сфері професійної діяльності;
- обчислювати основні техніко-економічні показники діяльності підприємства;
- обґрунтовувати економічну частину дипломного проекту бакалавра.

Досягнення мети та розв'язання завдань навчання дисципліни «Економіка і організація виробництва» здійснюється відповідно до навчальних планів за напрямками професійної підготовки фахівців.

ЛЕКЦІЯ 1. СУТНІСТЬ, ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ.

План:

1.3. Теоретичні основи економічної оцінки.

1.4. Методи, види та принципи оцінки.

1.1. Теоретичні основи економічної оцінки.

Економічна оцінка є важливим інструментом для аналізу ефективності та раціональності використання ресурсів у різних сферах діяльності. Вона дозволяє оцінити фінансові результати, виявити ризики та визначити економічну доцільність проєктів чи заходів. Давайте розглянемо сутність, цілі, завдання та принципи економічної оцінки детальніше.

Сутність економічної оцінки

Економічна оцінка - це процес аналізу та оцінювання фінансових та економічних показників, які відображають ефективність використання ресурсів, прибутковість, витрати та інші економічні аспекти діяльності підприємства або проєкту. Вона включає як кількісні, так і якісні методи аналізу.

Цілі економічної оцінки

Основні цілі економічної оцінки включають:

1. Оцінка прибутковості: визначення, наскільки прибутковим є проєкт або підприємство.
2. Аналіз витрат: виявлення всіх витрат, пов'язаних з реалізацією проєкту або діяльністю підприємства.
3. Оцінка ризиків: ідентифікація потенційних ризиків і їх впливу на фінансові результати.
4. Прийняття рішень: забезпечення основи для прийняття обґрунтованих рішень щодо інвестицій, стратегій розвитку та оптимізації ресурсів.
5. Планування та контроль: допомога у розробці планів і контроль за їх виконанням.

Завдання економічної оцінки

До основних завдань економічної оцінки належать:

1. Збір і аналіз даних: збирання необхідної інформації та проведення аналізу для виявлення тенденцій і закономірностей.
2. Розрахунок ключових показників: визначення показників, таких як чиста теперішня вартість (NPV), внутрішня норма доходності (IRR), термін окупності, рентабельність інвестицій (ROI) тощо.
3. Порівняння альтернатив: аналіз і порівняння різних варіантів інвестицій або рішень для вибору найбільш оптимального.
4. Оцінка ризиків і невизначеності: аналіз можливих ризиків та їх впливу на результати, розробка заходів для їх мінімізації.
5. Формування рекомендацій: розробка рекомендацій для керівництва або інвесторів щодо подальших дій.

1.2. Методи економічної оцінки:

1. Аналіз витрат і вигод (Cost-Benefit Analysis, CBA)

Це метод, який порівнює загальні вигоди від проєкту або рішення із загальними витратами. Якщо вигоди перевищують витрати, проєкт вважається економічно вигідним.

2. Аналіз ефективності витрат (Cost-Effectiveness Analysis, CEA)

Застосовується у випадках, коли важко монетизувати вигоди. Цей метод аналізує співвідношення між витратами та досягненням певної мети, наприклад, кількість врятованих життів за витрачені кошти в охороні здоров'я.

3. Аналіз прибутковості (Profitability Analysis)

Цей метод оцінює, наскільки вигідним буде проєкт у фінансовому плані, вимірюючи його чистий прибуток або рентабельність.

4. Аналіз відносних витрат (Cost-Utility Analysis, CUA)

Цей підхід застосовується для оцінки проєктів, де ключовим критерієм є корисність для суспільства, наприклад, проєкти в сфері охорони здоров'я.

5. *Аналіз витрат і рентабельності (Cost-Benefit Ratio Analysis)*

Цей метод оцінює співвідношення між витратами та очікуваною вигодою (виграшем), що дозволяє оцінити, наскільки проєкт є ефективним з економічної точки зору.

2. Види економічної оцінки:

1. *Оцінка чистої теперішньої вартості (Net Present Value, NPV)*

Оцінка економічної вигоди проєкту, враховуючи час і вартість грошей. Якщо NPV позитивна, проєкт вартий уваги.

2. *Внутрішня норма прибутковості (Internal Rate of Return, IRR)*

Цей показник вказує на відсоток прибутку, який проєкт приносить на вкладені в нього інвестиції.

3. *Період окупності (Payback Period)*

Цей показник оцінює, через який період часу інвестиції окупляться завдяки отриманій вигоді.

4. *Аналіз ризиків (Risk Analysis)*

Визначає можливі ризики проєкту та оцінює їх вплив на економічні показники.

5. *Сенситивний аналіз (Sensitivity Analysis)*

Оцінює, наскільки зміняться результати проєкту при зміні різних вхідних параметрів, таких як витрати або доходи.

Принципи економічної оцінки

Основні принципи, на яких базується економічна оцінка:

1. Об'єктивність: оцінка повинна базуватися на достовірних даних і бути незалежною від суб'єктивних впливів.

2. Комплексність: врахування всіх можливих аспектів діяльності або проєкту для отримання повної картини.

3. Системність: аналіз взаємозв'язків між різними показниками та факторами.

4. Адаптивність: здатність враховувати зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

5. Простота і зрозумілість: результати оцінки повинні бути представлені у формі, зрозумілій для користувачів.

Отже, економічна оцінка є важливим інструментом для прийняття обґрунтованих рішень у сфері управління, інвестування та планування. Вона дозволяє забезпечити ефективне використання ресурсів, мінімізувати ризики та максимізувати прибутковість діяльності.

Теоретичні основи економічної оцінки.

Теоретичні основи економічної оцінки базуються на різних економічних теоріях та підходах, які дозволяють оцінити вартість, ефективність і доцільність використання ресурсів. Давайте розглянемо основні теоретичні аспекти економічної оцінки.

Економічна теорія

1. Теорія вартості:

о Класична теорія вартості: базується на трудовій теорії вартості, запропонованій Адамом Смітом і розвиненій Карлом Марксом, де вартість товару визначається кількістю праці, вкладеної у його виробництво.

о Сучасна теорія вартості: зосереджена на концепції граничної корисності, запропонованій Вільямом Джевонсом, Карлом Менгером та Леоном Вальрасом, де вартість визначається суб'єктивною оцінкою корисності товару для споживача.

2. Теорія ринків:

о Ринок досконалої конкуренції: ринок, де велика кількість продавців і покупців торгують однорідним товаром, і жоден учасник не може вплинути на ринкову ціну.

о Монополія і олігополія: ринки з обмеженою кількістю продавців, що мають вплив на ринкові ціни і конкуренцію.

3. Теорія попиту і пропозиції:

о Закон попиту: за інших рівних умов, зі збільшенням ціни товару попит на нього зменшується.

о Закон пропозиції: за інших рівних умов, зі збільшенням ціни товару пропозиція на нього збільшується.

Фінансовий аналіз

1. Чиста теперішня вартість (NPV): оцінка вартості інвестиційного проекту, яка враховує вартість грошей у часі. Розраховується як різниця між теперішньою вартістю грошових потоків, генерованих проектом, і початковими інвестиціями.

2. Внутрішня норма доходності (IRR): ставка дисконту, при якій чиста теперішня вартість проекту дорівнює нулю. Використовується для оцінки прибутковості інвестиційних проектів.

3. Термін окупності: час, необхідний для повернення початкових інвестицій за рахунок генерованих проектом грошових потоків.

4. Рентабельність інвестицій (ROI): показник, що відображає співвідношення між прибутком від інвестицій і початковими вкладеннями.

Методи економічної оцінки

1. Метод дисконтування грошових потоків (DCF): оцінка вартості проекту шляхом дисконтування майбутніх грошових потоків до їх теперішньої вартості.

2. Порівняльний метод: оцінка вартості активів або проектів на основі порівняння з аналогічними об'єктами на ринку.

3. Витратний метод: оцінка вартості активів на основі вартості їх відтворення або заміщення.

4. Метод опціонів: використання теорії фінансових опціонів для оцінки вартості проектів з високим рівнем невизначеності та ризиків.

Принципи економічної оцінки

1. Об'єктивність: аналіз на основі достовірних даних без суб'єктивних впливів.

2. Системність: врахування взаємозв'язків між різними факторами та показниками.

3. Комплексність: оцінка всіх аспектів діяльності чи проекту.

4. Простота і зрозумілість: результати повинні бути чіткими та зрозумілими для користувачів.

5. Адаптивність: врахування змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Висновок

Теоретичні основи економічної оцінки включають різноманітні підходи та методи, що дозволяють оцінити економічну доцільність проектів, ефективність використання ресурсів та фінансові результати діяльності. Вони базуються на фундаментальних економічних теоріях, фінансовому аналізі та принципах об'єктивності, системності та адаптивності.

ЛЕКЦІЯ 2. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ЕКОНОМІКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.

План:

2.1. Теоретична суть терміну “економіка”. Економіка як наука.

2.2. Ресурси, їх ознаки і класифікація.

2.3. Методологія й методи дослідження в економіці.

2.4. Сутність і структура агропромислового комплексу України.

2.5. Підприємство та підприємництво, їх економічні й правові засади.

2.1. Теоретична суть терміну “економіка”. економіка як наука. ресурси, їх ознаки і класифікація

Природничі і технічні науки розробляють шляхи та методи підвищення ефективності виробництва щодо певних речових явищ (тип і характер знарядь та предметів праці, технологічних режимів, джерел енергії тощо) і виражають ефективність у технічних параметрах (продуктивність знарядь праці, фізико-хімічний склад предметів праці, споживчі властивості готових виробів). Дані науки не можуть відповісти на питання про ефективність суспільного виробництва в цілому чи окремих його галузей.

Відповідь на це питання дають економічні науки, оскільки ефективність суспільного виробництва виражається в економії суспільної праці. Вимірниками такої економії в

матеріальному виробництві є вартісні показники: ціна, прибуток, національний дохід тощо. Економічні науки, що мають своїм предметом виробничі відносини, які тісно пов'язані з продуктивними силами, здатні виразити ефективність суспільного виробництва та його окремих галузей у найбільш синтетичних показниках. Вони відображують економію не лише в окремих елементах виробничого процесу, а й у виробничій діяльності всього господарства, окремої галузі, певного підприємства.

У процесі виробництва матеріальних благ у сільському господарстві чітко простежуються такі форми виробничих відносин між: 1) державою і працівником; 2) підприємством та виробничим підрозділом; 3) виробничим підрозділом й працівником; 4) підприємством і працівником; 5) працівником та працівником; 6) підприємством і підприємством; 7) державою й підприємством; 8) державою і державою.

Сільське господарство як галузь народного господарства характеризується специфічним проявом виробничих відносин і має особливості в механізмі їх регулювання.

Економіка сільського господарства як наука вивчає систему виробничих відносин в їх взаємозв'язку з продуктивними силами в сільському господарстві як галузі народного господарства.

Система виробничих відносин складається під впливом форм власності та їх розвитку. Вона не може бути відірвана від продуктивних сил галузі. У сільському господарстві застосовуються різні форми господарювання, які ґрунтуються на неоднакових формах власності.

Завданням економіки сільського господарства є розробка економічних методів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Серед напрямів підвищення його ефективності виняткову роль відіграють економічні методи: планування, економічне стимулювання, господарський розрахунок, які розробляються економікою сільського господарства як наукою. Науково обґрунтовані економічні методи господарювання — могутній фактор, що стимулює розвиток і впровадження у виробництво найновіших досягнень природничих наук та прогресивних засобів і нової техніки, які характеризуються вищою економічною ефективністю.

Наука, що вивчається, може виконувати свою суспільну роль лише за умов нерозривного зв'язку із практикою, адже вирішення завдань, які ставить перед наукою життя, може бути здійснене тільки на основі наукової методології досліджень і узагальнення закономірностей розвитку сільського господарства. Лише в цьому випадку вона зможе озброїти науковими знаннями і вказати шляхи сталого підвищення продуктивності праці, збільшення та здешевлення виробництва сільськогосподарської продукції. Тому **основним завданням «Економіки сільського господарства» є обґрунтування економічних заходів, спрямованих на подальше піднесення ефективності сільськогосподарського виробництва.** Як навчальна дисципліна «Економіка сільського господарства» тісно пов'язана з дисциплінами економічного, агрономічного, зооветеринарного і технічного циклів.

2.2. Ресурси, їх ознаки і класифікація.

Природні (природні) ресурси - це елементи природи, частина всієї сукупності природних умов і найважливіші компоненти природного середовища, які використовуються (або можуть бути використані) при даному рівні розвитку продуктивних сил для задоволення різноманітних потреб суспільства і суспільного виробництва.

До основних критеріїв включення тих чи інших елементів природи в категорію природних ресурсів слід віднести:

- суспільну потребу (економічну необхідність і доцільність використання);
- технічну можливість залучення в економіку;
- достатній рівень вивченості.

Природні ресурси є головним об'єктом природокористування, в процесі якого вони піддаються експлуатації і подальшій переробці. Ресурси, позбавлені природних зв'язків в результаті впливу праці, переходять у розряд ***природної сировини***.

Сировина - це та частина природних ресурсів, яку можна використовувати в певних технічних, економічних і соціальних цілях. Значення окремих видів сировини для промисловості визначається рівнем цивілізованості суспільства.

Запаси - більш приватна категорія, пов'язана з конкретним часовим періодом. Вони являють собою ту оцінену частину сировини, яку людина в змозі використати на базі досягнутих технологічних, економічних і соціальних умов відповідно до черговості їх промислової експлуатації.

Природні ресурси (земля, багатства надр, природні біологічні та підземні водні ресурси) є Невироблені матеріальними активами. У цій якості вони поряд з нефінансовими виробленими активами (основні й оборотні кошти), а також нематеріальними (патенти, авторські права тощо) та фінансовими активами входять до складу **національного багатства** країни. У практиці вітчизняної статистики вони враховуються в натуральному вираженні. Нагадаємо, що національне багатство - це сукупність ресурсів країни, складових необхідна умова виробництва товарів, надання послуг і забезпечення життя людей.

Природні ресурси класифікуються за найрізноманітнішими ознаками. При цьому враховується природне походження ресурсів, а також їх економічне значення. Розглянемо існуючі підходи до цього питання.

Природна (генетична) класифікація - це класифікація природних ресурсів за природним групам. Це мінеральні (корисні копалини), водні, земельні (у тому числі ґрунтові), рослинні, кліматичні ресурси, ресурси тваринного світу, ресурси енергії природних процесів (сонячне випромінювання, внутрішнє тепло Землі, енергія вітру і т.п.). Іноді ресурси рослинного і тваринного світу об'єднують в поняття "біологічні ресурси".

Екологічна класифікація природних ресурсів заснована на ознаках вичерпності та віднови мости їх запасів. Поняттям вичерпності користуються при обліку запасів природних ресурсів та обсягів їх можливого господарського вилучення. Поданим ознакою виділяють ресурси:

- **невичерпні**, використання яких людиною не призводить до видимого виснаження їх запасів нині або в осяжному майбутньому. Зокрема, це сонячна енергія, внутрішньоземельне тепло, енергія води, повітря;

- **вичерпні невідновних**, безперервне використання яких може зменшити їх до рівня, при якому подальша експлуатація стає економічно недоцільною. При цьому вони не здатні до самовідновлення за терміни, співставні з термінами споживання (наприклад, мінеральні ресурси);

- **вичерпні відновлювані**, яким властива здатність до відновлення (через розмноження або інші природні цикли). Наприклад, це флора, фауна, водні ресурси. У цій підгрупі особливо виділяють ресурси з украй повільними темпами відновлення (родючі землі, лісові ресурси з високою якістю деревини).

Природні ресурси також класифікують на різні групи з точки зору можливостей господарського використання.

За технічними можливостями експлуатації виділяють наступні види природних ресурсів:

- **Реальні** - ті, які використовуються при даному рівні розвитку продуктивних сил;

- **Потенційні (прогнозні)** - ресурси, виявлені на основі теоретичних розрахунків і попередніх робіт. Крім точно встановлених технічно доступних запасів вони включають ще й ту частину, яку в даний час не можна освоїти за технічними можливостями.

За економічної доцільності заміни розрізняють ресурси **замінні** і **незамінні**. Наприклад, до замінних відносять паливно-енергетичні ресурси (джерела енергії різноманітні). До незамінних належать ресурси атмосферного повітря, прісні води та ін.

Серед класифікацій природних ресурсів, що відображають їх економічну значимість і господарську роль, особливо часто використовується класифікація за направленням і видам господарського використання. Основним критерієм при цьому є віднесення їх до різних **секторах матеріального виробництва або невиробничої сфери**. За цією ознакою природні ресурси діляться на ресурси промисловості і сільського господарства.

Група **ресурсів промислового виробництва** включає всі види природної сировини, використовуюваного промисловістю. У зв'язку з багатогалузевим характером промислового виробництва види природних ресурсів диференціюються таким чином:

- енергетичні, до якого відносять різноманітні види ресурсів, використовуваних на сучасному етапі для виробництва енергії, тому числі:
 - Горючі корисні копалини (нафта, газ, вугілля, бітумінозні сланці й ін.);
 - Гідроенергоресурси (енергія річкових вод, приливна енергія тощо);
 - Джерела біоенергії (паливна деревина, біогаз з відходів сільського господарства);
 - Джерела ядерної енергії (уран та інші радіоактивні елементи);
- неенергетичні, що представляють собою сировину для різних галузей промисловості або беруть участь у виробництві згідно з його технічним особливостям, у тому числі:
 - Корисні копалини, що не відносяться до групи каустичних-біолітів (рудні і нерудні);
 - Води, використовувані для промислового виробництва;
 - Землі, зайняті промисловими об'єктами та об'єктами інфраструктури;
 - Лісові ресурси промислового значення;
 - Біологічні ресурси промислового значення.

Ресурси сільськогосподарського виробництва об'єднують ті види ресурсів, які беруть участь у створенні сільськогосподарської продукції, а саме:

- агрокліматичні - ресурси тепла і вологи, необхідні для продукування культурних рослин і випасу худоби;
- ґрунтово-земельні - земля і її верхній шар (ґрунт), що володіє унікальною властивістю продукувати біомасу;
- рослинні біологічні ресурси, використовувані як корми;
- водні ресурси - води, використовувані для зрошення та ін.

До **ресурсам невикористаної сфери** відносяться ресурси, що вилучаються з природного середовища (дикі тварини, які мають об'єкти промислового полювання, лікарську сировину природного походження), а також ресурси рекреаційного господарства, заповідних територій та ін.

З'єднання природної та економічної класифікацій дозволяє виявити можливість різноспрямованого раціонального їх використання (з урахуванням взаємозамінності), зробити висновки про завдання охорони окремих видів.

За **взаємними видами використання** природних ресурсів застосовується наступна класифікація:

- ресурси однозначного використання;
- ресурси багатоцільового використання, у тому числі:
 - Взаємопов'язаного (комплексного) використання (водні ресурси);
 - Взаємовиключення (конкуруючого) використання (земельні ресурси).

Існують і інші угруповання природних ресурсів. Наприклад, джерела однорідних ресурсів (родовища корисних копалин, земельні угіддя, лісосировинні бази та ін.) Можна підрозділити **за величиною запасів і господарської значущості**. Умовно виділяють запаси:

- найбільші (загальнодержавного значення);
- великі (міжрайонного та регіонального значення);
- невеликі (місцевого значення).

Розробляються також приватні класифікації природних ресурсів, що відображають специфіку їх природних властивостей і напрямків господарського використання. Прикладом такого роду служать різні меліоративні класифікації, групування річок за ступенем зарегульованості стоку й ін.

Широко використовується **геолого-економічна класифікація** корисних копалин за основними напрямками їх використання в промисловості. Ось як це виглядає:

- паливно-енергетична сировина (нафта, газ, вугілля, уран та ін.);
- чорні, легуючі і тугоплавкі метали (руди заліза, марганцю, хрому, нікелю, кобальту, вольфраму та ін.);

- благородні метали (золото, срібло, платиноїди);
- хімічне та агрономічний сировина (калійні солі, фосфорити, апатити тощо.);
- технічна сировина (алмази, азбест, графіт та ін.).

У ринкових умовах господарювання практичний інтерес набуває класифікація природних ресурсів, що враховує *характер торгівлі* природним сировиною. У цьому плані можна виділити:

- ресурси, що мають стратегічне значення, торгівля якими повинна бути обмежена, оскільки веде до підризу оборонної могутності держави (уранова руда та ін. Радіоактивні речовини);
- ресурси, що мають широке експортне значення і забезпечують основний приплив валютних надходжень (нафта, газ, кольорові і чорні метали, алмази, золото та ін.),
- ресурси внутрішнього ринку, що мають широке поширення, наприклад мінеральна будівельна сировина та ін.

Крім того, у практиці існуючої економічної оцінки природних ресурсів виділяють дві їх категорії: *матеріальні* і *екологічні (середовищнозахисні)*.

Використання різних класифікацій дозволяє виявити закономірності формування груп ресурсів та їх генетичні характеристики, можливості їх раціонального господарського використання, розробити напрямки використання їх охорони.

Практично будь-яка територія є носієм різних видів природних ресурсів. При цьому вона володіє якістю виробника відновлюваних ресурсів і "вмістища" невідновних. У силу обмеженості (дефіцитності) ділянок з відносно сприятливими умовами розміщення певних видів діяльності, територія повинна розглядатися як особливий вид ресурсів. Специфіка і найважливіша властивість території як ресурсу полягає в тому, що вона виступає в якості конкретної географічної основи, що забезпечує розміщення і виконання всіх видів господарської діяльності. У цьому зв'язку в науковій літературі використовується поняття "територіальні ресурси".

Найвужче і зрозуміле визначення економіки висвітлює той важливі аспекти:

- обмежені ресурси;
- товари та послуги, вироблені з ресурсів;
- людські потреби, що частково задовольняються через споживання вироблених товарів і послуг.

Вивчення економіки має справу з питаннями на зразок:

- Що буде вироблено з наявних обмежених ресурсів?
- Ким і чим буде вироблено?
- Для кого вироблено і коли буде спожито те, що вироблено?

Виробництво різних матеріальних благ здійснюється людьми в різних сферах діяльності, які в системі народного господарства об'єднані у великі галузі. Так, народне господарство будь-якої країни складається з таких основних галузей: промисловості, сільського господарства, транспорту, зв'язку та ін., кожна з яких розвивається у тісному взаємозв'язку. Якщо, наприклад, промисловість постачає сільському господарству трактори, автомобілі, комбайни, сільськогосподарські машини та знаряддя, різноманітне обладнання, паливо, мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби боротьби із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, ліки для тварин тощо, то сільське господарство, як велика життєво необхідна галузь народного господарства, забезпечує населення країни продуктами харчування, а переробну промисловість - сільськогосподарською сировиною.

Рис. 1.1. Використання організаційно-економічних зв'язків в народному господарстві.

Внаслідок суспільного поділу праці всередині великих галузей утворилися такі, що спеціалізуються на виробництві окремих видів продукції. За цих умов виникла необхідність в обміні результатами праці між галузями і встановленні відповідних інтеграційних зв'язків. Після налагодження таких зв'язків у країні з'явився агропромисловий комплекс (АПК).

Сільське господарство тісно пов'язане з іншими галузями народного господарства. Досить сказати, що понад 30% коштів на створення сільськогосподарської продукції витрачаються на матеріально-технічні засоби промисловості (машини, паливо, добрива, запасні частини тощо).

Від рівня розвитку сільського господарства значною мірою залежить добробут народу. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства, коли відбуваються величезні зміни у всій системі народного господарства, дуже важливо організувати сільське господарство так, щоб воно було спроможне забезпечити задоволення продовольчих потреб населення в Україні, сировиною переробні галузі, вийти на рівень розвитку аграрного сектора економіки найрозвиненіших країн світу.

Особливості сільського господарства як галузі народного господарства:

Перша особливість сільського господарства полягає в тому, що тут спостерігається переплетіння економічного процесу відтворення з природним процесом. Це пояснюється тим, що об'єктом діяльності людини в сільськогосподарському виробництві є живі організми, які розвиваються відповідно до законів, що діють в органічній природі. Процеси, які лежать в основі росту та розвитку сільськогосподарських рослин і тварин, визначають виробничу діяльність людей у цій галузі. Вона зумовлена незалежними від людини періодом виробництва та робочим періодом.

Виходячи з цього, **другою особливістю** сільського господарства є те, що в даній галузі *період виробництва* (час, протягом якого продукт знаходиться у виробництві, включаючи й період, коли він не піддається дії праці) не збігається з *робочим періодом* (час, протягом якого продукт піддається дії праці).

Третя особливість сільського господарства полягає в тому, що земля тут виступає як основний засіб виробництва. Тоді, коли люди використовують фізичні, біологічні та інші її особливості, земля є знаряддям праці; коли ж люди обробляють землю (орють, сіють, збирають урожай) вона стає предметом праці.

Четвертою особливістю сільського господарства є те, що технологія виробництва сільськогосподарської продукції докорінно відрізняється від технологій матеріального виробництва в інших галузях. У сільському ж господарстві вихідним матеріалом є рослина чи тварина, які не містять у собі із самого початку всієї маси матерії майбутнього продукту. Вона створюється лише у процесі виробництва завдяки природному функціонуванню і розвитку, росту живого організму під впливом природи та людей.

П'ята особливість сільського господарства зумовлена природними (грунтово-кліматичними) умовами, які є важливим фактором виробництва, у промисловості вони відіграють другорядну роль.

Шоста особливість сільського господарства полягає у тому, що виробництво сільськогосподарської продукції пов'язане з великими площами землі.

Перелічені та інші особливості сільського господарства як галузі впливають із самої його природи і зберігаються при всіх суспільно-економічних формаціях.

2.3. Методологія й методи дослідження в економіці

В ході розвитку цивілізації не лише змінювався об'єкт дослідження економічної теорії, а й удосконалювався процес пізнання. Слово «метод» походить від грецького «methodos», що означає «шлях до чогось». Тому метод у найширшому розумінні можна визначити як діяльність, спрямовану на досягнення будь-якої мети.

Економіка сільського господарства при дослідженні явищ спирається на **науковий діалектичний метод пізнання**. Цей метод учить, що кожне явище слід розглядати у зв'язку з іншими явищами і процесами, під час його виникнення, розвитку та зміни, вивчати перехід від кількісних змін до якісних, докорінних, що відбуваються на основі боротьби протилежностей, боротьби нового зі старим.

При вивченні економічних явищ широко застосовуються прийоми і методи статистики: зокрема, методи порівняння, статистичних групувань, кореляційного аналізу та ін.

Останнім часом з метою оптимального планування виробництва дедалі ширше використовують **сучасні математичні методи та електронно-обчислювальну техніку**. Методи прикладної математики (насамперед математичного програмування) дають змогу із числа можливих результатів виявити найкращий, оптимальний, за якого у розвитку виробництва досягається максимальний ефект внаслідок найдодільнішого використання наявних виробничих ресурсів.

При вивченні економічних явищ у сільському господарстві використовують також **графічний, монографічний, економічного експерименту** та інші методи. Суть графічного методу полягає в тому, що числові величини та їх співвідношення зображують у вигляді геометричних фігур, ліній, географічних карт-схем.

За допомогою монографічного методу вивчають (описують) досвід передових у тій чи іншій галузі виробництв, окремих господарств чи навіть району.

Метод економічного експерименту передбачає перевірку в умовах виробництва теоретично розроблених положень з метою одержання необхідних даних, що доводять правильність висновків науковців або заперечують їх.

Земля - головний засіб виробництва в сільському господарстві.

Земельні ресурси є основою матеріального і духовного виробництва. Від характеру і рівня ефективності використання землі залежить розвиток продуктивних сил, масштаби виробництва і матеріальне благополуччя народу. Роль землі в сільськогосподарському виробництві визначається тим, що їй притаманна специфічна унікальна властивість — родючість. Завдяки цій властивості земля активно впливає на процес сільськогосподарського виробництва. Родючість визначається здатністю ґрунту нагромаджувати й утримувати вологу та забезпечувати нею рослини, нагромаджувати і трансформувати поживні речовини в доступній для рослин формі, а також забезпечувати доступ кисню в зону кореневої системи рослин, тобто здійснювати аерацію. Проте ці визначальні для родючості ґрунту фактори ніколи не бувають

однаковими і мають різне співвідношення між собою, що безпосередньо позначається і на рівні родючості. Розрізняють такі види родючості землі:

а) природна — характеризується здатністю ґрунту забезпечувати рослини необхідними поживними речовинами за рахунок запасу, створеного внаслідок ґрунтоутворюючих процесів, а також визначається кліматичними умовами;

б) штучна — створюється в процесі виробництва матеріальних благ, коли людина, не задовольняючись потенційними можливостями землі, сформованими під впливом природних факторів, своєю діяльністю намагається поліпшити фізико-хімічні і біологічні властивості ґрунту;

в) економічна (ефективна) — наслідок органічної єдності природної і штучної родючості; г) абсолютна — визначається врожайністю культур з гектара посіву;

д) відносна — кількісне співвідношення врожаю з виробничими витратами на нього. Останні два види родючості є кількісним виразом економічної родючості землі.

Хімічний і фізичний склад ґрунту, його інші важливі характеристики визначають родючість земельних ділянок, а відтак, і дохід землевласників та землекористувачів, оскільки вибір сільськогосподарських культур і їх урожайність залежать від цієї унікальної властивості головного засобу виробництва в сільському господарстві.

2.4. Сутність і структура агропромислового комплексу України

Агропромисловий комплекс України — це цілісна народногосподарська система взаємопов'язаних в своєму розвитку галузей, які забезпечують виробництво сільськогосподарської сировини та продовольства, їх заготівлю, зберігання, переробку і реалізацію населенню.

До складу функціонально-галузевої структури агропромислового комплексу входять три групи галузей і підприємств:

1. Галузі і підприємства, які виробляють засоби виробництва для усіх підрозділів АПК - це тракторне і сільськогосподарське машинобудування; машинобудування для тваринництва і кормовиробництва, легкої і харчової промисловості, виробництво мінеральних добрив і засобів захисту рослин, будівельних матеріалів, спеціалізованого автотранспорту і устаткування меліоративної техніки, будівництво в АПК, виробництво спеціалізованого устаткування і приладів для галузей АПК, підприємства з промислової обробки гібридного і сортового насіння, комбікормова та мікробіологічна промисловість, підсобні господарства, зайняті і виробництвом засобів виробництва для сільського господарства.

2. Галузі сільського господарства, які виробляють продукцію рослинництва і тваринництва, а також лісове і ставкове господарство.

3. Галузі, зайняті заготівлею та переробкою сільськогосподарської продукції - харчова та борошномельно-круп'яна промисловість; галузі легкої промисловості, які здійснюють первинну переробку сільськогосподарської сировини - первинна переробка бавовни, льону, вовни, пушно-хутрової сировини, підсобні промисли сільськогосподарських підприємств, які виробляють борошно, масло, сир, переробляють овочі, фрукти.

Ядром агропромислового комплексу є галузі сільського господарства. У своєму розвитку вони характеризуються певними особливостями, а саме: впливом природно-кліматичних факторів на характер і організацію виробництва, об'єктивною необхідністю використання частини виробленої продукції як засобів

виробництва, універсальністю основного засобу виробництва - землі. Усе це зумовлює особливості становлення ринкових відносин в агропромисловому комплексі та особливості його державного регулювання.

Сутність аграрної політики держави у період становлення ринкових відносин полягає: у проведенні земельної реформи; розвитку різних форм власності на землю і господарювання; ліквідації жорсткого адміністративно-державного управління у сільському господарстві; сприянні розвитку конкуренції; поступовому відмовленні від обов'язкового встановлення державних замовлень (державних контрактів) на виробництво і поставку сільськогосподарської

продукції; розробці і здійсненні цільових програм розвитку виробничої і соціальної інфраструктури на селі при фінансовій підтримці держави.

2.5. Підприємство та підприємництво, їх економічні й правові засади

У самій цитованій в світі економічній статті "Природа фірми" (опублікована в 1937 р) Рональд Коуз задався питанням: якщо економіка працює стихійно, сама по собі, то навіщо необхідні острівці свідомої влади у вигляді фірм, діяльність яких планується підприємцями? Відповідаючи на це питання, Коуз міркував так: в господарському житті співіснують стихія і планування. Ринок управляється цінами, відповідно до яких він здійснює аллокації ресурсів, а фірми розміщують ресурси відповідно до наказів своїх керівників на основі фірмових планів. На ринку існують витрати на отримання інформації про стан ринку, пошук постачальників і споживачів, ведення переговорів та укладення контрактів, контроль за дотриманням цих контрактів і юридичний захист, які називаються трансакційними витратами. У фірм трансакційні витрати набагато менше через те, що всередині фірм діє не ринковий механізм, а плановий, Г.Є. всередині них розміщення ресурсів йде відповідно з планами і наказами керівництва фірми. "Ми можемо підсумувати ці аргументи наступним чином: діяльність ринку передбачає деякі витрати і, формуючи організації та надаючи якомусь авторитету ("підприємцю") право спрямовувати ресурси, можна скоротити деякі ринкові витрати". В іншій своїй роботі Коуз визначив сутність фірми ще коротше: "Фірма, таким чином, є система відносин, що виникають, коли напрям ресурсів починає залежати від підприємця". По суті, фірма і ринок виступають як альтернативні способи організації господарського життя, які доповнюють один одного.

Такий найбільш відомий підхід до сутності фірми - по Коузу. На ньому будується **традиційна теорія фірми**, яка підкреслює, що основна мета фірми полягає в максимізації прибутку. "Максимізація увазі, що вибираючи з декількох альтернатив з різною очікуваним прибутком, фірма все-таки вибере варіант з найбільшою очікуваною прибутком". Традиційна теорія фірми лежить в основі гл. 11 "Теорія фірми".

Але існують і інші теорії фірми, які, не заперечуючи проти прибутку як традиційно головної мети фірми, звертають увагу на інші цілі фірми. Так, **управлінські теорії фірми** (Баумоля, Вільямсона та ін.) Базуються на передумові, що мета фірми - це не тільки максимізація виручки, а й максимізація темпів зростання її активів. Адже у великих фірмах спостерігається відділення права володіння від права розпорядження, і цілі фірми фактично визначаються не акціонерами, а керуючими. Останні більше зацікавлені в максимізації темпів зростання активів, ніж в максимізації прибутку, так як їх доходи і влада залежать насамперед від розмірів активів фірми.

Поведінкові теорії фірми (Саймона, Марча та ін.) Роблять акцент на природі великих компаній як складних організацій, всередині яких у різних підрозділів існують різні цілі (завдання). Одночасне їх досягнення призводить до протиріч між цими підрозділами. Це насамперед виробнича задача (максимізація обсягів виробництва), завдання запасів (мінімізація їх достатнього рівня), завдання збуту (максимізація ефективності збуту), завдання ринкової частки (максимізація розмірів ринкового сегменту) і, звичайно, завдання прибутку (максимізація прибутку всієї фірми). Узгодження цих завдань стає предметом "торгу" між підрозділами фірми, в ході якого досягається компроміс, для чого доводиться відмовлятися від максимального виконання всіх завдань одночасно.

Гіпотеза соціальної відповідальності фірми (соціальної відповідальності бізнесу, корпоративної соціальної відповідальності) полягає в тому, що у фірми, особливо великої, є соціальна відповідальність як перед своїми працівниками, так і перед суспільством. Переслідування максимізації прибутку має супроводжуватися у фірми реалізацією суспільно корисних завдань, переважно у формі так званих **соціальних інвестицій**: поліпшенням добробуту співробітників (наприклад, через створення для них різних корпоративних фондів), підвищенням добробуту місцевої громади, веденням благодійної діяльності тощо Гіпотеза соціальної відповідальності реалізується на практиці більшістю фірм, але проблема полягає в тому, що важко визначити, де проходить розмежування соціальної відповідальності фірми і держави. До того ж зазначена гіпотеза заперечується **гіпотезою корпоративного егоїзму**, яка

підкреслює, що єдина відповідальність корпорації - це збільшення прибутку для своїх акціонерів.

Таким чином, фірма створюється заради економії на трансакційних витратах, функціонує насамперед заради максимізації прибутку, але водночас переслідує і інші цілі.

Підприємець - це суб'єкт, який поєднує в собі новаторські, комерційні та організаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів і методів виробництва, а також нових благ, якостей та сфер застосування капіталу.

Звідси і **підприємництво** - тип господарської поведінки підприємців з організації розробок виробництва і реалізації благ з метою отримання прибутку і соціального ефекту.

Водночас слід зазначити, що **підприємництво** - це особливий вид діяльності, і ця особливість характеризується такими ознаками:

- це самостійна діяльність, діяльність "за свій рахунок". Головне, на чому тримається підприємницька діяльність, це власність підприємця;

- це ініціативна, творча діяльність. Основою здійснення підприємницької діяльності є власна ініціатива, творчо-пошуковий, інноваційний підхід;

- це систематична діяльність. Підприємницька діяльність повинна бути постійною, пов'язаною з відтворювальним процесом, і обов'язково офіційно зареєстрованою;

- це діяльність, яка здійснюється на власний ризик, під власну економічну (майнову) відповідальність;

- метою підприємницької діяльності є одержання прибутку або власного доходу.

Отже, ми можемо дати узагальнююче визначення підприємництва.

Підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична діяльність господарюючих суб'єктів з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на власний ризик з метою одержання прибутку або власного доходу.

Не слід ототожнювати поняття "підприємництво" і "підприємливість".

Підприємливість - це здатність до самостійних, неординарних, нетипових дій господарюючих суб'єктів.

Тому в умовах ринку практично всі люди мають бути підприємливими, але це не означає, що всі повинні і можуть бути підприємцями. Як засвідчує світовий досвід, лише п'ять-вісім відсотків населення тієї чи іншої країни є представниками підприємницьких кіл.

Сутність підприємництва більш глибоко розкривається через його **основні функції - інноваційну (творчу), ресурсну, організаційну, стимулюючу (мотиваційну).**

Інноваційна (творча) функція підприємництва полягає в сприянні генеруванню та реалізації нових комерційних ідей, здійсненню техніко-економічних, наукових розробок, проектів, що пов'язані з господарським ризиком.

Ресурсна функція підприємництва передбачає мобілізацію на добровільних засадах матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, інтелектуальних та інших ресурсів.

Організаційна функція підприємництва полягає в безпосередній організації виробництва, збуту, реклами тощо, зводиться до поєднання ресурсів в оптимальних пропорціях здійснення контролю за їх виконанням.

Стимулююча (мотиваційна) функція підприємництва зводиться до формування стимулюючого (мотиваційного) механізму ефективного використання ресурсів з урахуванням досягнень науки, техніки, управління організації виробництва, а також до максимального задоволення потреб споживача.

Економічна основа підприємництва

Економічною основою підприємницької діяльності є приватна власність.

Власність - це відносини, які формуються між суб'єктами власності з приводу привласнення засобів виробництва і результатів праці.

Відносини власності на засоби виробництва покладені в основу всіх виробничих відносин будь-якої економічної системи господарювання. Основою відносин власності є відносини привласнення засобів виробництва та його результатів.

Привласнення власності - це економічний процес, спосіб перетворення корисних властивостей предметів та явищ на реальні умови життєдіяльності людей. Складовими привласнення є відносини володіння, розпорядження та користування.

Володіння - це відносини фактичного панування суб'єкта над об'єктом власності.

Розпорядження - фактичне здійснення влади власника над об'єктом власності, фактичне управління нею.

Користування - це процес фактичного вилучення корисних властивостей об'єкта власності для задоволення конкретних потреб.

Історія не знає прикладів переходу до ринкової економіки без опори на приватну власність. Відомо, що такі форми власності, як групова, колективна, кооперативна, акціонерна, пайова, історично виникли як результат розвитку приватної власності: вони вийшли з неї і прийшли їй на зміну. Те саме можна сказати і про державну власність. Ця форма покликана коригувати розвиток приватної власності, усувати властиві їй суперечності, а в разі потреби через денационалізацію знову повертатись у приватну власність. Отже, економічною основою підприємництва є приватна власність. У системі підприємництва вся власність належить окремим громадянам чи компаніям.

Приватна власність об'єктивно сприяє збереженню ресурсів. Те, як ми поведимося з власністю, безпосередньо залежить від прав, які має на неї власник, а саме:

- вирішувати, як використовувати свою власність;
- передавати чи продавати свою власність;
- користуватися доходами й іншими вигодами, які дає його власність.

Маючи приватну власність, кожен може користуватись цими правами. Отже, слід захищати свою власність і дбати про неї. Такі дії найбільше відповідають інтересам людей, оскільки власність визначає добробут. Власність - це багатство. Коли власність втрачає свою вартість, її власник втрачає частину свого багатства. Право приватного володіння власністю змушує нас працювати більше і продуктивніше, що в свою чергу веде до економічного зростання. Таким чином, приватна власність виступає економічною основою підприємництва і розкриває простір для його функціонування і розвитку.

ЛЕКЦІЯ 3. ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ТЕХНОЛОГІЙ

План:

- 3.1. Нормативно-планові документи.
- 3.2. Технологічна карта.
- 3.3. Поточні та перспективні технологічні карти. Собівартість продукції.

3.1. Нормативно-планові документи.

Нормативно-планові документи є основою для організації та регулювання діяльності підприємств, організацій та державних установ. Вони забезпечують правову базу для планування, управління та контролю за виконанням завдань. Розглянемо основні типи нормативно-планових документів.

Основні типи нормативно-планових документів

1. Закони та підзаконні акти:

- о Конституція: Основний закон держави, що визначає основи державного ладу, права та обов'язки громадян.
- о Кодекси: Збірники законів, що регулюють певні сфери суспільних відносин (Цивільний кодекс, Податковий кодекс, Кримінальний кодекс тощо).
- о Закони: Нормативні акти, прийняті вищим законодавчим органом держави (парламентом), які регулюють важливі суспільні відносини.
- о Постанови: Нормативні акти, що приймаються урядом або іншими органами виконавчої влади на виконання законів.
- о Накази: Нормативні акти, що видаються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади для регулювання окремих питань.

2. Планові документи:

о Стратегічні плани: Документи, що визначають довгострокові цілі розвитку підприємства, організації або держави. Включають стратегії, програми розвитку та інші довгострокові плани.

о Бізнес-плани: Документи, що описують цілі, завдання та шляхи їх досягнення для конкретного бізнесу. Включають фінансові розрахунки, маркетингові стратегії та плани розвитку.

о Операційні плани: Короткострокові плани, що визначають конкретні завдання та заходи для досягнення стратегічних цілей. Включають щорічні та квартальні плани.

3. Фінансові документи:

о Бюджети: Документи, що визначають доходи та витрати на певний період часу. Включають державний бюджет, місцеві бюджети, бюджети підприємств та організацій.

о Фінансові плани: Документи, що визначають фінансову політику підприємства або організації, включаючи джерела фінансування, плани доходів та витрат.

4. Регламентуючі документи:

о Статути: Основні документи, що регулюють діяльність підприємств, організацій, установ. Визначають їх правовий статус, цілі та завдання.

о Регламенти: Документи, що визначають порядок роботи органів управління, процедурні питання, правила та норми поведінки.

о Посадові інструкції: Документи, що визначають обов'язки, права та відповідальність працівників на певних посадах.

5. Нормативні документи технічного регулювання:

о Стандарти: Документи, що встановлюють єдині вимоги до продукції, послуг, процесів та систем управління. Включають державні стандарти, міжнародні стандарти (ISO) та галузеві стандарти.

о Технічні регламенти: Документи, що визначають обов'язкові вимоги до продукції або процесів для забезпечення безпеки та якості.

Нормативно-планові документи відіграють важливу роль у регулюванні та плануванні діяльності підприємств, організацій та державних установ. Вони забезпечують правову базу, визначають цілі та завдання, регулюють фінансові та організаційні аспекти, а також встановлюють єдині вимоги до якості та безпеки.

3.2. Технологічна карта.

Технологічна карта є важливим документом, що описує технологічний процес виробництва продукції або виконання робіт. Вона служить основою для організації, планування та контролю виробничих процесів. Давайте розглянемо основні елементи та значення технологічної карти.

Основні елементи технологічної карти

1. Загальні відомості:

о Назва продукції або виду робіт.

о Номер технологічної карти.

о Дата розробки та затвердження.

о Відповідальні особи за розробку та затвердження.

2. Опис технологічного процесу:

о Перелік операцій та їх послідовність.

о Опис кожної операції з вказівкою на технологічні методи та інструменти.

о Вказівки щодо умов виконання (температура, тиск, час тощо).

о Вимоги до якості та контрольні точки.

3. Матеріали та обладнання:

о Перелік необхідних матеріалів та їх кількість.

о Перелік необхідного обладнання, інструментів та пристосувань.

4. Норми витрат матеріалів та трудових ресурсів:

о Норми витрат матеріалів на одиницю продукції.

- о Норми часу на виконання окремих операцій та загального процесу.
 - 5. Техніка безпеки та охорона праці:
 - о Вказівки щодо дотримання техніки безпеки.
 - о Заходи з охорони праці, які повинні бути дотримані під час виконання робіт.
 - 6. Схеми та креслення:
 - о Графічні матеріали, що ілюструють технологічний процес, розташування обладнання, маршрути руху матеріалів тощо.
- Значення технологічної карти
1. Планування та організація виробництва:
 - о Технологічна карта допомагає ефективно планувати виробничий процес, визначаючи послідовність операцій та розподіл ресурсів.
 2. Контроль якості:
 - о Вказуючи контрольні точки та вимоги до якості, технологічна карта забезпечує можливість моніторингу та контролю якості продукції на всіх етапах виробництва.
 3. Раціональне використання ресурсів:
 - о Визначення норм витрат матеріалів та трудових ресурсів дозволяє оптимізувати використання ресурсів та зменшити виробничі витрати.
 4. Підвищення ефективності праці:
 - о Описуючи технологічні методи та інструменти, технологічна карта допомагає стандартизувати робочі процеси, що сприяє підвищенню продуктивності праці.
 5. Безпека та охорона праці:
 - о Включення вказівок щодо техніки безпеки та заходів з охорони праці забезпечує створення безпечних умов для працівників.

Висновок

Технологічна карта є невід'ємною частиною організації виробничих процесів. Вона надає детальну інформацію про технологічні методи, матеріали, обладнання та вимоги до якості, що дозволяє ефективно планувати, контролювати та оптимізувати виробництво.

Дотримання вказівок технологічної карти сприяє підвищенню продуктивності, якості продукції та безпеки праці.

3.3. Поточні та перспективні технологічні карти.

Поточні технологічні карти і перспективні технологічні карти є інструментами для планування та контролю виробничих процесів. Вони розробляються для різних етапів розвитку підприємства та мають певні особливості.

Поточні технологічні карти використовуються для організації та управління виробничими процесами в даний момент. Вони містять детальну інформацію про всі операції, необхідні для виготовлення продукції або виконання робіт на поточному етапі виробництва.

Основні характеристики:

- Опис існуючих процесів: Поточні карти відображають всі операції, які виконуються на даний момент.
- Контроль якості: Вказують контрольні точки та вимоги до якості на кожному етапі виробництва.
- Ресурси: Перелік необхідних матеріалів, обладнання та трудових ресурсів.
- Техніка безпеки: Вказівки щодо дотримання техніки безпеки.

Перспективні технологічні карти

Перспективні технологічні карти розробляються для планування та впровадження нових технологій, модернізації виробництва та впровадження інновацій. Вони містять інформацію про майбутні процеси та технічні рішення, які плануються до впровадження.

Основні характеристики:

- Інноваційність: Відображають нові технології та методи, які планується впровадити.
- Стратегічне планування: Використовуються для довгострокового планування розвитку виробництва.

- Модернізація: Включають заходи щодо модернізації обладнання та оптимізації виробничих процесів.

- Підготовка до впровадження: Включають план підготовки працівників та необхідні заходи з технічного переобладнання.

Собівартість продукції

Собівартість продукції є важливим показником економічної ефективності виробництва.

Вона відображає всі витрати, пов'язані з виготовленням продукції, і складається з різних компонентів.

Основні компоненти собівартості продукції

1. Прямі матеріальні витрати:

- o Вартість сировини та основних матеріалів, що використовуються у виробництві.

- o Витрати на допоміжні матеріали.

2. Прямі трудові витрати:

- o Заробітна плата робітників, зайнятих безпосередньо у виробництві продукції.

- o Відрахування на соціальні потреби.

3. Накладні витрати:

- o Витрати на утримання та експлуатацію обладнання.

- o Витрати на адміністративне управління.

- o Витрати на амортизацію основних засобів.

- o Витрати на енергію, паливо, воду тощо.

4. Інші витрати:

- o Витрати на збут продукції (реклама, транспортування, зберігання).

- o Витрати на дослідження та розвиток.

- o Витрати на відсотки за кредити та позики.

Методи обчислення собівартості продукції

1. Калькуляційний метод:

- o Включає розрахунок собівартості кожного виду продукції на основі калькуляційних статей витрат.

2. Нормативний метод:

- o Базується на використанні нормативів витрат матеріалів, праці та інших ресурсів для розрахунку собівартості.

3. Метод повного поглинання витрат:

- o Включає розподіл усіх витрат підприємства (прямих і накладних) між усіма видами продукції.

4. Метод змінних витрат:

- o Включає тільки змінні витрати, що безпосередньо залежать від обсягу виробництва, без врахування постійних витрат.

Висновок

Поточні та перспективні технологічні карти є важливими інструментами для планування та організації виробничих процесів. Вони допомагають забезпечити ефективність та інноваційність виробництва. Собівартість продукції є ключовим показником, який відображає економічну ефективність виробництва та включає різні компоненти витрат.

Управління собівартістю дозволяє підприємствам оптимізувати витрати та підвищити конкурентоспроможність продукції.

ЛЕКЦІЯ 4. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ.

План.

4.1. Поняття матеріально-технічної бази.

4.2. Стан та забезпеченість матеріально-технічними ресурсами.

4.3. Сутність логістики та її призначення.

4.4. Суть науково-технічного прогресу та особливості його прояву в аграрному виробництві.

4.1.Поняття матеріально-технічної бази.

Матеріально-технічна база є найважливішою складовою частиною продуктивних сил і має багатогранне значення в розвитку аграрного виробництва.

Матеріально-технічна база аграрного підприємства - це сукупність засобів і предметів праці, які використовуються в сільськогосподарському виробництві. Вона включає речові елементи продуктивних сил галузі і створює відповідні матеріальні умови виробництва сільськогосподарської продукції.

У складі матеріально-технічної бази аграрних підприємств першорядну роль відіграють засоби виробництва.

До них належать:

- земля як головний засіб сільськогосподарського виробництва;
- трактори, мотори комбайнів, автомобілі, стаціонарні двигуни, електросилові установки і робоча худоба. Ці елементи матеріально-технічної бази складають енергетичні ресурси підприємства. Силові машини безпосередньо не впливають на предмети праці, але їх роль у розвитку продуктивних сил сільського господарства надзвичайно велика;
- сільськогосподарські машини і знаряддя, обладнання тваринницьких ферм і машини для приготування кормів, інші робочі машини, які застосовуються в сільськогосподарському виробництві, електромережі, водопроводи. Робочі машини є основою виконання всіх робіт у рослинництві і тваринництві, а також у галузях первинної переробки сільськогосподарської продукції;
- виробничі приміщення та споруди, транспортні засоби і дороги;
- продуктивна худоба і птиця;
- корми, насіння, органічні і мінеральні добрива, засоби хімізації рослинництва і тваринництва, а також інші засоби виробництва в аграрних підприємствах.

Структура матеріально-технічної бази аграрних підприємств постійно вдосконалюється, зокрема у напрямі збільшення використання засобів механізації, високопродуктивних сортів рослин і порід тварин, мінеральних і органічних добрив, застосування гербіцидів та біостимуляторів тощо. Все це спрямовано на підвищення родючості землі, що зумовлює збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств.

Матеріально-технічна база сільського господарства має речові і структурні особливості, зумовлені відмінностями в технології сільськогосподарського виробництва, різним поєднанням природних і технічних факторів:

1. Найважливішою складовою частиною матеріально-технічної бази аграрного підприємства є земля - головний засіб сільськогосподарського виробництва. Земельні угіддя, які використовуються у сільськогосподарському виробництві, називаються сільськогосподарськими угіддями. Вони включають рілля, сіножаті, пасовища та багаторічні насадження.

2. Матеріально-технічна база сільського господарства значно залежить від природних умов і характеризується зональними особливостями сільськогосподарського виробництва.

3. Матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств формується і розвивається з урахуванням сезонного характеру виробництва. У зв'язку з цим значна кількість сільськогосподарських машин і знарядь використовується протягом нетривалого періоду, створюються відповідні запаси насіння, кормів та інших засобів. Це потребує додаткових витрат і впливає на ефективність використання матеріально-технічних засобів.

4. Невід'ємною складовою частиною матеріально-технічної бази сільського господарства є живі організми - продуктивна і робоча худоба, молодняк тварин, птиця, багаторічні насадження тощо. В сільськогосподарському виробництві тісно переплітаються економічні і біологічні процеси

5. Складовою частиною матеріально-технічної бази є засоби виробництва, які створюються безпосередньо в сільському господарстві (продуктивна худоба, корми, насіння, органічні добрива). Навіть за високого рівня оснащення аграрних підприємств засобами

промислового виробництва, але нестачі або низькій якості засобів виробництва, відтворюваних у сільському господарстві, продуктивність рослинництва і тваринництва знижуватиметься.

Удосконалення матеріального і технічного забезпечення АПК має ґрунтуватись: на реформуванні відносин власності ремонтно-транспортних і постачальницьких підприємств; створенні розгалуженої мережі посередницьких підприємств, розташованих поблизу своїх споживачів; розвитку прямих зв'язків між виробниками та споживачами матеріальних і технічних засобів. Посередниками на селі мають стати створені на базі РТП, райагropостачів технічні центри та універсальні ділерські контори заводів на основі різних форм власності, які візьмуть на себе функції і відповідальність: за постачання не тільки нової техніки, а й запасних частин, матеріалів і обладнання; організацію гарантійного ремонту, технічного обслуговування сільськогосподарської техніки протягом усього періоду її експлуатації; відновлення та продаж частково спрацьованих машин; забезпечення матеріалами відповідно до необхідного асортименту і строків використання; надання техніки в оренду чи прокат; виконання окремих робіт і послуг.

4.2.Стан та забезпеченість матеріально-технічними ресурсами

Основні характеристики матеріальних ресурсів такі:

- беруть участь у процесі господарської діяльності протягом одного виробничого циклу та повністю змінюють свою форму;
- повністю переносять свою вартість на витрати підприємства на протязі одного виробничого циклу.

Використовуючи характеристики матеріальних ресурсів, які відповідають визначенню фінансово-виробничих ресурсів та можуть бути використані при оцінці ефективності їх витрачання, а також термінологію, що відповідає П (С) БО, можна запропонувати таке визначення матеріальних ресурсів на рівні суб'єкта господарювання:

Матеріальні ресурси – це складова виробничих ресурсів, які беруть участь у процесі господарської діяльності протягом одного виробничого циклу, при цьому повністю змінюють свою форму та переносять свою вартість на витрати підприємства.

Матеріальні ресурси - це об'єктивно необхідні умови функціонування виробництва. Вони все більше впливають на зростання його ефективності та якості роботи. Здебільшого від рівня управління ресурсами, його координації з процесом виробництва залежать основні показники діяльності підприємств — виконання плану реалізації, зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції, прискорення оборотності оборотних засобів. Це обумовлено такими факторами значимості матеріальних ресурсів у виробництві:

- виробничі запаси складаються в основному з сум власних оборотних засобів, тому прискорення їх оборотності - великий резерв підвищення ефективності;
- витрати на матеріальні ресурси - основна частина собівартості продукції;
- правильна організація управління матеріальними ресурсами - умова ритмічності виробництва;
- більш жорстке нормування витрат матеріальних ресурсів та лімітування вимагають посилення режиму економії.

Конкретний склад матеріальних запасів кожного підприємства визначається характером його виробничої діяльності, належністю до певної галузевої групи, видами продукції, що випускається. Але при всій різноманітності матеріалів, що використовуються, вони складають основу виробничого процесу, в них вкладена більша частина оборотних засобів.

У вирішенні питання про повноцінне забезпечення підприємства необхідними матеріальними ресурсами та ефективне їх використання, яких вимагає нормальний хід виробничого процесу, велике значення має економічний аналіз

В процесі аналізу забезпеченості підприємства матеріалами вирішуються такі завдання:

- ☐ перевіряється правильність розрахунку реальної потреби в матеріалах;
- ☐ здійснюється оцінка забезпеченості планової потреби договорами, укладеними з постачальниками;
- ☐ здійснюється оцінка ступеня виконання договорів;

□ аналізується відповідність фактичного надходження матеріалів з реальною потребою в них;

□ визначається вплив забезпеченості підприємства матеріалами на обсяг продукції.

Аналіз ефективності використання матеріалів здійснюється за допомогою системи загальних та індивідуальних показників.

Основні показники ефективності використання матеріальних ресурсів наступні:

□ матеріаловіддача, яка розраховується як відношення вартості товарної продукції до суми матеріальних витрат і характеризує вихід продукції з кожної гривні витрачених матеріальних ресурсів;

□ матеріаломісткість продукції (розраховується як відношення суми всіх матеріальних витрат до вартості товарної продукції).

□ рівень використання матеріальних ресурсів за структурою випуску продукції (розраховується як відношення суми матеріальних витрат до собівартості продукції і характеризує питому вагу матеріальних витрат у собівартості продукції).

□ коефіцієнт споживання матеріалів (розраховується як відношення фактичних матеріальних витрат до планових, перерахованих на фактичний обсяг випуску та асортимент продукції, і характеризує рівень ефективності фактичного витрачання матеріальних ресурсів.

□ часткові показники матеріаломісткості - металомісткість, паливомісткість, сировинномісткість, енергомісткість, питома матеріаломісткість - характеризують рівень використання окремих груп чи видів матеріальних ресурсів.

Енергетичні ресурси сільського господарства.

Найбільш активною частиною матеріально-технічної бази аграрних підприємств є *енергетичні ресурси*, які включають потужність механічних двигунів (тракторів, комбайнів, автомобілів та ін.), електромоторів, електроустановок і робочої худоби, що виражається у механічних кінських силах. При цьому потужність електромоторів і електроустановок переводиться механічні кінські сили за коефіцієнтом 1кВт - 1,36, робочих коней - 0,75, робочих волів - 0,5 механічних кінських сил.

Рівень забезпеченості аграрного підприємства енергетичними ресурсами визначається такими показниками:

1) *енергозабезпеченість підприємства* - кількість енергетичних потужностей (к. с.) з розрахунку на 100 га посівної площі;

2) *енергоозброєність праці* - кількість енергетичних потужностей (к. с.) з розрахунку на одного середньорічного працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві.

Ефективність використання енергетичних потужностей вимірюється показником *енергоємності продукції* - це відношення енергоресурсів до обсягу валової продукції.

В енергетичних ресурсах аграрних підприємств важливого значення набуває застосування електроенергії, що свідчить про дальший розвиток і вдосконалення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. Електрифікація виробничих процесів - важливий фактор впровадження комплексної механізації і автоматизації сільськогосподарського виробництва. Для оцінки рівня використання електроенергії в підприємствах використовують такі показники, як *електрооснащеність виробництва та електроозброєність праці*, які визначається кількістю електроенергії, використаної на виробничі потреби, з розрахунку відповідно на площу відповідних угідь (або на поголів'я худоби) і на одного середньорічного працівника.

Ринок матеріально-технічних засобів має реформуватися в міру створення організаційно-правових та економічних умов розвитку товарного виробництва. Це забезпечить право товаровиробника самостійно визначати форми організації матеріально-технічного забезпечення, вільного вибору партнерів.

Удосконалення матеріального і технічного забезпечення АПК має ґрунтуватися на реформуванні відносин власності ремонтно-транспортних і постачальницьких підприємств, створенні розгалуженої мережі посередницьких підприємств, що розташовані поблизу своїх споживачів, розвитку прямих зв'язків між виробниками та споживачами матеріальних і технічних засобів. Посередниками на селі мають стати створені на базі РТП, райагропостачів

технічні центри та універсальні дилерські контори заводів на основі різних форм власності, які візьмуть на себе функції і відповідальність за постачання не тільки нової техніки, а й запасних частин, матеріалів і обладнання, організацію гарантійного ремонту, технічного обслуговування сільськогосподарської техніки впродовж усього періоду її експлуатації, відновлення та продаж частково зношених машин, забезпечення матеріалами відповідно до потрібного асортименту і термінів використання, надання техніки в оренду і прокат, виконання окремих робіт і послуг.

4.3. Сутність логістики та її призначення.

Розвиток аграрного сектору України є одним із першочергових завдань керівництва держави. За останній час все більша увага приділяється організації сільськогосподарського виробництва на основі виробничих розгалужених структур типу агрохолдингів, корпорацій, концернів тощо, які можуть зосередити в собі усі етапи операційних циклів: від вирощування сировини (сільськогосподарської продукції) до кінцевого продукту переробки (харчові продукти). При цьому більшість витрат на організацію і виробництво здійснюється на етапах вирощування сировинного продукту, що зумовлено специфікою сільського господарства. У такий спосіб актуальності набувають дослідження методології логістики аграрних підприємств, виявлення її системних характеристик, побудова критеріїв ефективності функціонування логістичних систем аграрного сектору.

Специфіка сільськогосподарського виробництва дає змогу виділити основні системні характеристики логістики АПК: виконання замовлень клієнтів та організація каналів обслуговування; прогнозування попиту на сільськогосподарську продукцію та аналіз обсягів споживання; управління запасами продукції (сировини та матеріалів) та мінімізація втрат наслідок неритмічності потоку поставок; комунікаційні зв'язки та доступність інформаційного простору для ритмічності потоку замовлень; утримання складів та мінімізація витрат зберігання; управління транспортним потоком; оптимізація географічного розташування виробничих та складських об'єктів; управління сервісним обслуговуванням; управління фінансовими потоками; управління кадровим потенціалом.

Зберігання продукції сільськогосподарських підприємств є одним із найважливіших питань логістичного управління. По-перше, можливість повного дотримання умов зберігання продукту забезпечує мінімальні ризики втрат якості продукції, а разом з тим і стабільність реалізаційних цін під впливом сезонних коливань. По-друге, правильно розташований склад по відношенню до магазинів продажу або ж до виробничих об'єктів мінімізує витрати на транспортування, пакування, сортування тощо. По-третє, оптимальний варіант фінансування (власне або орендоване приміщення) мінімізує амортизаційні витрати на витрати на утримання складу. Усі ці чинники певною мірою, підвищують роль складського господарства в аграрному виробництві.

Для різних видів продукції вирішення питань щодо зберігання не мають однакових алгоритмів. Кожен вид продукції потребує окремих режимів зберігання, який залежить від її хімічного складу та властивостей.

Головні чинники, що впливають на зберігання продукції:

1. Температура повітря. Здійснює значний вплив на активність ферментів, швидкість хімічних та біохімічних процесів, розвиток мікроорганізмів та шкідників. Зниження температури зменшує швидкість біохімічних реакцій при цьому скорочується природний убуток маси внаслідок висушування продукту. Однією із найважливіших умов є дотримання постійної температури упродовж усього терміну зберігання продукту.

2. Вологість повітря. Здійснює вплив на вологість продукту під час зберігання. Чим більшою є навколишня вологість, тим більшою є імовірність поглинання вологи самим продуктом. В кінцевому рахунку це призводить до розвитку мікроорганізмів, внаслідок чого відбувається псування продукту та збільшення втрат під час зберігання. У зв'язку з цим необхідним є дотримання рівноважної вологості, внаслідок чого урівноважуються можливості продуктів щодо поглинання та випуску ними зайвої вологи. При зберіганні продукції, що потребує різного режиму вологості, слід забезпечувати їм окремі сховища, наприклад, для овочів та зернових культур.

3. Газовий склад і обмін повітря. Впливає на терміни зберігання окремих продуктів. Вуглекислий газ пригнічує дію шкідливої мікрофлори, що є збудником псування продукції. Кисень викликає значну реакцію окислювання. У зв'язку з цим необхідним є дотримання такої концентрації газу, що дасть змогу збільшити терміни зберігання. Це є вкрай важливим у разі впливу сезонності виробництва, оскільки зібраний в конкретний період року урожай має забезпечити повний річний цикл реалізації та переробки.

4. Світло. Чинник, що для незахищених від впливу продуктів може прискорювати процеси окислення. У зв'язку з цим здебільшого в сховищах сільськогосподарської продукції встановлюються режими штучного освітлення і дотримуються затемнення.

5. Мікроорганізми та шкідники. Значно знижують якість продукції і у деяких випадках призводять до його повної втрати. Найімовірнішими є процес псування внаслідок дії мікроорганізмів, що викликають бродіння, плісняву та гниль. Також непоодинокими є випадки псування шкідниками. У зв'язку з цим необхідними є витрати на обеззаражування приміщень.

6. Порядок укладання та розміщення продукції. Внаслідок нераціонального розміщення відбувається деформація продукту, зниження якісних характеристик тощо. У зв'язку з цим використовується принцип окремого зберігання продукції за хімічними властивостями. Так, окремо зберігають ті продукти, що мають специфічні запахи, з тими, що їх легко поглинають. Залежно від стану продукції, типу тари та упакування їхнє укладання може бути різним: насипом, в ящиках, на стелажах тощо.

7. Упакування та стан тари. Основна їх мета – збереження якості продукції, досягнення зручності під час транспортування, складування та реалізації. Оптимальний стан та розмір упакування дає змогу знизити втрати маси продукту, знизити загрозу потрапляння бруду, фізичного пошкодження, збільшення вологості та висихання, появи сторонніх запахів, мікроорганізмів та шкідників. Тара класифікується: за призначенням – внутрішня та зовнішня; кратністю використання – одноразова та багаторазова; жорсткістю – м'яка, жорстка, напівжорстка; конструкцією; розміри тощо.

Сектор сільського господарства потребує досконалішого дослідження у напрямі логістичних процесів, аналіз яких неможливий без визначення системних характеристик. Виявлення таких характеристик дає змогу сформулювати основу для формалізованого опису загального критерію ефективності логістичної системи, функціонування якої невід'ємно пов'язане з імовірним отриманням прибутків внаслідок оптимізації ланцюгів поставок в агроформуваннях від виробництва сировини до виготовлення кінцевого продукту.

4.4. Суть науково-технічного прогресу та особливості його прояву в аграрному виробництві

Науково-технічний прогрес у сільському господарстві (НТП) – це процес постійного вдосконалення засобів виробництва, технологій, організації та управління виробництвом на основі використання наукових досягнень.

НТП як об'єктивний і закономірний процес здійснюється безперервно та є необхідною умовою економічного й соціального розвитку. Він передбачає підвищення економічної ефективності виробництва та якості сільськогосподарської продукції, поліпшення умов праці й побуту сільських працівників.

У сільськогосподарському виробництві науково-технічний прогрес здійснюється за такими основними *напрямами*: технічним, технологічним, агрохімічним, біологічним та організаційно-економічним.

Технічний напрям НТП передбачає створення нових і вдосконалення існуючих систем машин для комплексної механізації виробництва сільськогосподарської продукції.

Технологічний напрям НТП передбачає розробку прогресивних ресурсозберігаючих технологій виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому важливим є впровадження ґрунтозахисних технологій на основі використання поверхневого мінімального обробітку ґрунту.

Агрохімічний напрям НТП передбачає комплексне використання на науковій основі мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин і тварин з метою підвищення

урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості продукції. Підвищення рівня хімізації сільськогосподарського виробництва зумовлює необхідність розробки й використання нових безпечніших для людей і навколишнього середовища хімічних засобів та удосконалення методів їх зберігання й використання.

Біологічний напрям НТП ґрунтується на подальшому розвитку традиційної селекції, генної інженерії та розробці нових біотехнологій, які кардинально змінюють характер сільськогосподарського виробництва.

За допомогою генної інженерії виведені *штами мікроорганізмів*, що продукують деякі незамінні амінокислоти. Проводяться роботи з виведення штамів, що інтенсифікують процес травлення кормів організмом тварин, а також штамів, що продукують гормон їх росту. Застосування останнього підвищує приріст живої маси молодняка великої рогатої худоби на дорощуванні й відгодівлі.

Організаційно-економічний напрям НТП – створення адекватної організаційної структури підприємств та удосконалення внутрішньогосподарських економічних відносин. Вони повинні бути побудовані так, щоб активізувати відродження господаря на селі та сприяти їхній високоефективній діяльності. Однак, перш ніж запроваджувати ту чи іншу інновацію у виробництво, аграрне підприємство повинне визначити економічну ефективність її використання.

Показники ефективності інновацій можуть класифікуватися за наступними ознаками:

1. *За видом економічних суб'єктів розрізняють:*

– *комерційну ефективність*, яка враховує фінансові наслідки для учасників інноваційного проекту;

– *бюджетну ефективність*, яка враховує вплив інноваційного проекту на витрати (доходи) бюджету;

– *народногосподарську ефективність*, яка відображає ефективність проекту з точки зору всього національного господарства, а також регіонів, галузей, які приймають участь у проекті;

2. *За видом узагальнюючого показника*, що виступає як критерій економічної ефективності інноваційного проекту показники діляться на:

– *абсолютні*, в яких узагальнюючі показники визначаються ж різниця між вартісними оцінками результатів і затрат, пов'язаних з реалізацією проекту;

– *відносні*, в яких узагальнюючі показники визначаються ж відношення вартісних оцінок результатів проекту до сукупних затрат на їхнє отримання;

– *тимчасові*, якими оцінюється період окупності інвестиційних затрат.

3. *За методом зіставлення грошових затрат і результатів* показники поділяються на:

– *статистичні*, в яких грошові потоки, що виникають в різні моменти часу, оцінюються як рівноцінні;

– *динамічні*, в яких грошові потоки, викликані реалізацією проекту, приводяться до єдиного моменту часу шляхом їх дисконтування.

Для оцінки *загальної економічної ефективності* інновацій може використовуватися система наступних показників:

1) *інтегральний ефект (E)* є величиною різниць результатів та інноваційних затрат за розрахунковий період, наведених до одного, звичайно початкового року, тобто з урахуванням дисконтування результатів і затрат:

$$E = \sum_{t=0}^{T_p} (P_t - Z_t) \alpha_t,$$

де T_p – розрахунковий рік;

P_t – результат у t -й рік;

Z_t – інноваційні затрати в t -й рік;

α_t – коефіцієнт дисконтування.

Загальні результати нововведень визначаються як сума основних та супутніх результатів.

Основні результати обчислюються за формулами:

– для засобів тривалого користування:

$$P_t = C_t \cdot V_t \cdot W_t,$$

де C_t – ціна однієї одиниці продукції (з урахуванням ефективності її використання), виробленої з допомогою нових засобів праці або предметів праці в році t ;

W_t – продуктивність засобів праці в році t ;

V_t – обсяг використання нових засобів праці чи предметів праці в році t ;

D_t – витрати предметів праці на одиницю продукції, виготовлену з їхнім використанням в році t . *Сумарні* затрати на реалізацію інновацій включають затрати на виробництво та використання продукції, при цьому затрати як на виробництво, так і на використання продукції розраховуються однаково:

$$Z = \sum_{t=0}^n (C_t + K_t - L_t) \times \alpha_t,$$

де C_t – поточні затрати на виробництво (використання продукції в році t без обліку амортизаційних відрахувань на реновацію;

K_t – одноразові затрати на виробництво (використання) продукції в році t ;

L_t – остаточна вартість основних фондів, що вибувають в році t .

Інтегральним ефектом називають також чистий дисконтований дохід, чисту зведену вартість.

2) *індекс рентабельності інновацій*. Розглянутий вище метод дисконтування – засіб співвідношення різночасових затрат і доходів, допомагає вибрати напрямки вкладення коштів у інновації, коли цих коштів особливо замало. Даний метод корисний для організацій, що знаходяться на підпорядкованому положенні та одержують від вищого керівництва вже жорстко регламентований бюджет, в якому величина можливих інвестицій в інновації визначена однозначно. У таких ситуаціях рекомендується проводити ранжування всіх наявних варіантів інновацій у порядку убуючої рентабельності.

Індекс рентабельності є відношенням приведених доходів до наведених на цю ж дату приведених витратам:

$$I_R = \frac{\sum_{t=0}^n D_t \alpha_t}{\sum_{t=0}^n K_t \alpha_t},$$

де D_t – дохід в періоді t ;

K_t – розмір інвестицій в інновації у періоді t .

У чисельникові цієї формули – величина доходів, приведених до моменту початку реалізації інновацій, а в знаменникові – величина інвестицій в інновації, що дисконтувалися на момент початку процесу інвестування. Іншими словами, тут порівнюються дві частини потоку платежів: доходна і інвестиційна. При $I_R > 1$ інноваційний проект вважається економічно ефективним, у протилежному випадку – неефективним.

3) *норма рентабельності (E_R)* є нормою дисконту, коли величина доходів, що дисконтувалися за певне число років стає рівною інноваційним вкладенням. У цьому випадку доходи й затрати інноваційного проекту визначаються шляхом приведення до розрахункового моменту:

$$D = \sum_{t=1}^T \frac{D_t}{(1 + E_R)^t},$$

$$K = \sum_{t=1}^T \frac{K_t}{(1 + E_R)^t}.$$

Норма рентабельності визначається аналітично як таке порогове значення рентабельності, що забезпечує рівність нулю інтегрального ефекту, розрахованого за економічний строк життя інновацій.

4) *період окупності (T_o)* базується на грошовому потоці з приведенням коштів, що інвестуються в інновації та суми грошового потоку до нинішньої вартості.

$$T_o = \frac{K}{D}$$

де K – первісні інвестиції в інновації;

D – щорічні грошові доходи.

Якщо період окупності проекту перевищує інвестиційний період, то проект не окупується та є економічно не вигідним.

Важливою інновацією в рослинництві є впровадження ґрунтозахисної безплужної системи обробітку ґрунту, яке сприяє підвищенню урожайності зернових культур, зниженню трудомісткості виробництва та зменшенню витрат на 1 га посіву. У результаті цього підвищується продуктивність праці в зерновому господарстві та знижується собівартість 1 ц зерна. У цих умовах підприємство одержує додатковий прибуток на 1 га посіву зернових культур, а також забезпечує підвищення рентабельності виробництва. Наведені вище показники використовуються для оцінки економічної ефективності впровадження поверхневої технології обробітку ґрунту. Вони визначаються на основі порівняння з показниками базового варіанту, тобто з показниками вирощування зернових культур за відвальної оранки ґрунту.

Приріст урожайності (ΔY_i) визначають як різницю між її рівнем за досліджуваним (Y_i) і базовим (Y_0) варіантами, тобто $\Delta Y_i = Y_i - Y_0$

Додатковий прибуток ($\Delta \Pi_i$) на 1 га посіву зернових культур за відповідним варіантом поверхневого обробітку ґрунту визначається за формулою

$$\Delta \Pi_i = (Y_i \cdot C - B_i) - (Y_0 \cdot C - B_0),$$

де B_i і B_0 – виробничі витрати на основну продукцію з розрахунку на 1 га посіву відповідно за 1-м досліджуваним і базовим варіантами, грн; C – ціна реалізації 1 ц зерна, грн.

Отже, економічна ефективність інвестицій під час запровадження поверхневої технології обробітку ґрунту визначається масою додаткового прибутку, одержаного з розрахунку на 1 га посіву зернових культур завдяки підвищенню врожайності та зниженню собівартості продукції. При цьому важливе значення має також підвищення рівня рентабельності та зниження трудомісткості виробництва зерна.

Аналіз ефективності капіталовкладень ґрунтується на оцінці грошей у часі. Абсолютно доведеним є твердження, що одна гривня, одержана сьогодні, є ціннішою, вагомішою, дорожчою за гривню, яка буде отримана в майбутньому.

Існують два методи зіставлення інвестицій у часі:

1) *метод складних відсотків* – дає можливість оцінити наявні гроші в майбутньому:

$$B_n = B_0 \cdot (1 + i)^n$$

де B_n – майбутня вартість грошей;

B_0 – поточна вартість грошей;

i – відсоткова банківська ставка за певний період (місяць, квартал, рік); n – кількість періодів (місяців, кварталів, років).

Метод дисконтування – застосовується тоді, коли потрібно знати, яку суму коштів потрібно вкласти в цей час, щоб отримати необхідну суму грошей у майбутньому:

$$B_0 = B_n \cdot (1 + i)^{-n}$$

За цією формулою визначається поточна цінність грошей, якщо відома їх майбутня цінність. Розрахунок величини ефекту від використання інвестицій само по собі дає мало інформації. Для отримання повної інформації щодо результативності інвестування необхідно провести оцінювання отриманих розрахункових і фактичних даних. Це можна зробити, якщо визначити чистий приведений дохід, індекс дохідності, період окупності інвестицій та внутрішню норму дохідності. Ці показники мають певні оптимальні значення, із досягненням яких інвестування вважається доцільним та ефективним.

ЛЕКЦІЯ 5. ВИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ВИТРАТ ПРИ ВИКОРИСТАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

План:

- 5.1. Поняття праці і трудових ресурсів в аграрному виробництві.
- 5.2. Поняття і особливості процесу праці в аграрному виробництві.
- 5.3. Показники рівня та ефективності використання трудових ресурсів у аграрному виробництві.

5.1. Поняття праці і трудових ресурсів в аграрному виробництві

Аграрне виробництво є однією з основних сфер економіки, що забезпечує продовольчу безпеку та розвиток сільських територій. Ефективність аграрного виробництва в значній мірі залежить від організації праці та використання трудових ресурсів. Ось детальний розгляд понять праці і трудових ресурсів в аграрному виробництві:

1. Поняття праці в аграрному виробництві

Праця в аграрному виробництві включає всі види фізичних і розумових зусиль, які спрямовані на вирощування сільськогосподарських культур, утримання тварин і обробку сільськогосподарської продукції.

Основні аспекти праці в аграрному виробництві:

- **Фізична праця:** Включає роботи, пов'язані з обробкою ґрунту, посівом, збиранням врожаю, доглядом за рослинами, обробкою тварин, збором продуктів тваринництва. Це часто включає важкі фізичні навантаження, такі як копання, плугування, навантаження і транспортування.

- **Розумова праця:** Включає управлінські та адміністративні функції, планування агровиробництва, проведення агрономічних і ветеринарних досліджень, розробка нових технологій і методик, управління фінансами, маркетинг і збут продукції.

- **Технічна праця:** Операції, пов'язані з обслуговуванням та ремонтом сільськогосподарської техніки, автоматизованих систем, систем зрошення, а також застосуванням нових технологій.

2. Поняття трудових ресурсів в аграрному виробництві

Трудові ресурси в аграрному виробництві відносяться до всього потенціалу людей, які залучені або можуть бути залучені до агровиробництва. Це поняття охоплює як кількість, так і якість робочої сили.

Основні аспекти трудових ресурсів:

- **Кількість трудових ресурсів:** Включає загальну кількість осіб, зайнятих в аграрному секторі. Цей показник може змінюватися залежно від сезонності виробництва, рівня автоматизації, економічних умов та інших факторів.

- **Якість трудових ресурсів:** Оцінюється на основі рівня освіти, професійної підготовки, досвіду і навичок працівників. Кваліфіковані працівники можуть краще впоратися з новими технологіями, управляти виробництвом і забезпечувати високу продуктивність.

- **Структура трудових ресурсів:** Включає поділ працівників за категоріями (фахівці, робітники, керівники), а також за видами діяльності (агрономи, механізатори, ветеринари, технічні працівники).

- **Мобільність трудових ресурсів:** Включає можливість переміщення працівників між різними видами діяльності або регіонами. Висока мобільність може допомогти у оптимізації використання трудових ресурсів, особливо в умовах сезонних змін.

3. Впливи на ефективність праці та використання трудових ресурсів

- **Інновації та технології:** Впровадження нових технологій автоматизації і роботизації може змінити вимоги до працівників і зменшити потребу в фізичній праці, водночас підвищуючи вимоги до технічних і розумових навичок.

- **Освітній рівень:** Підвищення рівня освіти і професійної підготовки працівників сприяє підвищенню ефективності агровиробництва та покращенню якості продукції.

- **Умови праці:** Покращення умов праці, соціальних і медичних послуг для працівників може позитивно вплинути на їх продуктивність і мотивацію.

- Економічні умови: Зміни в економічній ситуації, такі як зміни в зарплатах, цінах на продукцію, субсидіях, можуть впливати на розподіл і використання трудових ресурсів.

Висновок

Праця і трудові ресурси є ключовими компонентами аграрного виробництва, які безпосередньо впливають на його ефективність і продуктивність. Розуміння і управління цими аспектами дозволяє оптимізувати виробничі процеси, підвищити якість продукції і забезпечити стійкий розвиток агровиробництва. Важливо враховувати як кількість, так і якість трудових ресурсів, вплив нових технологій і змін в економічних умовах для досягнення успіху в аграрному секторі.

5.2. Поняття і особливості процесу праці в аграрному виробництві

Процес праці в аграрному виробництві охоплює всі етапи і види діяльності, пов'язані з вирощуванням сільськогосподарських культур, утриманням тварин та обробкою агропродукції. Цей процес має свої специфічні особливості, які відрізняють його від праці в інших секторах економіки.

1. Поняття процесу праці в аграрному виробництві

Процес праці — це комплекс взаємопов'язаних дій і операцій, які виконуються для досягнення певних результатів у сфері агровиробництва. Він включає всі етапи, від підготовки ґрунту до збирання врожаю і подальшої обробки продукції.

- Проектування і планування: Розробка планів і технологічних карт, вибір сортів рослин або порід тварин, планування сезонних робіт.

- Обробка ґрунту: Підготовка ґрунту до посіву, включаючи оранку, культивування, боронування, внесення добрив.

- Посів і посадка: Вибір і висів насіння або посадка розсади, забезпечення відповідних умов для росту рослин.

- Догляд за рослинами і тваринами: Полив, боротьба з шкідниками і хворобами, підживлення, управління умовами утримання тварин.

- Збір врожаю: Операції, пов'язані зі збором, транспортуванням і первинною обробкою врожаю.

- Переробка продукції: Обробка агропродукції для подальшого використання або продажу, включаючи пакування, зберігання, переробку.

2. Особливості процесу праці в аграрному виробництві

1. Сезонність

- Залежність від сезону: Багато агровиробничих процесів залежать від пори року і погодних умов. Це включає посіви, збори врожаю, догляд за рослинами та тваринами.

- Сезонні коливання: Потреба в робочій силі змінюється в залежності від сезону.

Високі навантаження під час збору врожаю і менші потреби в міжсезонний період. 2. Залежність від природних умов

- Погодні умови: Виробничі процеси можуть бути сильно залежними від погодних умов, таких як дощ, температура, вологість.

- Вплив кліматичних змін: Зміни в кліматичних умовах можуть впливати на врожайність, потребу в ресурсах і технології вирощування.

3. Висока фізична навантаженість

- Фізична праця: Багато операцій у агровиробництві вимагають значних фізичних зусиль, таких як обробка ґрунту, збір врожаю, догляд за тваринами.

- Технічне забезпечення: Автоматизація і використання сучасної техніки можуть зменшити фізичне навантаження, але не повністю усувають потребу в ручній праці.

4. Взаємозв'язок з біологічними процесами

- Вирощування рослин: Залежність від біологічних циклів рослин, таких як фази росту, цвітіння, дозрівання.

- Утримання тварин: Забезпечення умов для здоров'я тварин, їхнього зростання і продуктивності.

5. Необхідність інтеграції знань

- Агрономічні знання: Розуміння процесів росту рослин, управління ґрунтом, боротьба з шкідниками.

- Ветеринарні знання: Управління здоров'ям тварин, профілактика і лікування хвороб.

6. Вплив технологій

- Технічні інновації: Використання нових технологій і автоматизованих систем може значно покращити ефективність праці.

- Технології точного землеробства: Впровадження технологій для моніторингу і управління агровиробництвом на основі даних.

7. Економічні та соціальні аспекти

- Економічна ефективність: Розрахунок витрат і прибутків від агровиробництва, управління ресурсами.

- Соціальні умови: Умови праці, оплата праці, соціальний захист працівників. Висновок

Процес праці в аграрному виробництві має свої особливості, які обумовлені природними умовами, сезоном, біологічними циклами, а також технічним і технологічним прогресом. Розуміння цих аспектів є критично важливим для ефективного управління агровиробництвом, підвищення продуктивності та забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору. Інтеграція нових технологій і знань дозволяє оптимізувати процеси праці, зменшити фізичні навантаження і покращити економічні результати.

5.3. Показники рівня та ефективності використання трудових ресурсів у аграрному виробництві

Оцінка рівня та ефективності використання трудових ресурсів є важливою складовою управління аграрним виробництвом. Це дозволяє визначити, наскільки ефективно використовуються робочі сили для досягнення виробничих цілей, і виявити можливості для покращення. Основні показники, які використовуються для цієї оцінки, можна поділити на кількісні та якісні.

1. Кількісні показники

1. Зайнятість і чисельність працівників

- о Кількість працівників: Загальна чисельність осіб, які зайняті в аграрному виробництві. Може бути представлена у вигляді середньої чисельності або чисельності на певну дату.

- о Розподіл працівників: Кількість працівників за категоріями (агрономи, механізатори, технічний персонал), видами діяльності (виращування культур, утримання тварин) і рівнями (виконавці, керівники).

2. Показники рацевикористання

- о Фонд робочого часу: Сумарна кількість годин або днів, які працівники мають відпрацювати протягом певного періоду (тиждень, місяць, рік).

- о Використання робочого часу: Порівняння фактично відпрацьованого часу з плановим або нормативним часом.

3. Продуктивність праці

- о Продуктивність праці: Обсяг виробленої продукції на одного працівника або на одну людиногодину. Може бути розрахований як кількість продукції (наприклад, тонни врожаю) або вартість продукції (наприклад, гривні) на працівника.

- о Виріботок на одиницю робочого часу: Кількість продукції, виготовленої за одиницю часу, витрачену на виробництво.

4. Кваліфікація і спеціалізація

- о Кваліфікаційний рівень: Частка працівників з вищою освітою або спеціальною підготовкою в загальному числі працівників.

- о Спеціалізація: Відсоток працівників, що мають специфічні навички або сертифікації, необхідні для виконання конкретних агровиробничих завдань.

2. Якісні показники

- 1. Ефективність використання трудових ресурсів о Коефіцієнт ефективності праці: Відношення результативності праці (обсяг продукції або вартість продукції) до витрат праці

(число працівників, час). Високий коефіцієнт свідчить про ефективне використання трудових ресурсів.

о Час на виробництво одиниці продукції: Середній час, необхідний для виготовлення одиниці продукції або виконання конкретного завдання. Менший час вказує на більшу ефективність.

2. Якість праці

о Якість продукції: Відсоток продукції, яка відповідає стандартам якості. Висока якість продукції може свідчити про високий рівень кваліфікації працівників і їхню компетентність.

о Рівень відходів і браку: Частка дефектної продукції або втрати, які виникають в процесі виробництва. Низький рівень відходів і браку вказує на ефективність і точність роботи.

3. Мотивація і задоволення працівників

о Рівень задоволеності працівників: Оцінка рівня задоволення працівників умовами праці, заробітною платою, соціальними гарантіями. Високий рівень задоволення може позитивно вплинути на продуктивність праці.

о Мотиваційні показники: Оцінка системи мотивації працівників, включаючи бонуси, премії, кар'єрний ріст і професійний розвиток.

4. Витрати на трудові ресурси

о Витрати на заробітну плату: Загальні витрати на оплату праці, включаючи зарплати, премії, соціальні внески. Порівняння витрат з обсягом виробленої продукції допомагає оцінити ефективність використання трудових ресурсів.

о Витрати на підготовку і навчання: Витрати на навчання і підвищення кваліфікації працівників. Інвестиції в навчання можуть призвести до підвищення продуктивності праці.

3. Методики розрахунку показників

• Розрахунок продуктивності праці:

Продуктивність праці = $\frac{\text{Обсяг продукції}}{\text{Кількість працівників}}$
Продуктивність праці = $\frac{\text{Вартість продукції}}{\text{Число працівників}}$

• Розрахунок витрат на трудові ресурси:

Витрати на заробітну плату = Сума заробітних плат + Премії + Соціальні внески
Витрати на заробітну плату = $\frac{\text{Сума заробітних плат} + \text{Премії} + \text{Соціальні внески}}{\text{Число працівників}}$

• Розрахунок ефективності праці:

Ефективність праці = $\frac{\text{Результативність праці}}{\text{Витрати праці}}$
Ефективність праці = $\frac{\text{Вартість продукції}}{\text{Витрати праці}}$

Висновок

Оцінка рівня і ефективності використання трудових ресурсів у аграрному виробництві є ключовою для підвищення продуктивності і ефективності виробництва. Включення як кількісних, так і якісних показників дозволяє комплексно аналізувати використання праці, визначати слабкі місця і можливості для покращення, а також розробляти стратегії для оптимізації управління трудовими ресурсами.

Показники рівня та ефективності використання трудових ресурсів у аграрному виробництві Оцінка рівня і ефективності використання трудових ресурсів у аграрному виробництві є важливим аспектом управління, оскільки від цього залежить продуктивність і рентабельність аграрного виробництва.

Ось ключові показники для оцінки:

1. Кількісні показники

1. Зайнятість і чисельність працівників

о Загальна чисельність працівників: Кількість осіб, які працюють у аграрному виробництві.

о Середня чисельність працівників: Середня кількість працівників за певний період (місяць, рік).

2. Фонд робочого часу

о Фонд робочого часу: Загальна кількість годин, які працівники повинні відпрацювати за певний період.

о Фактично відпрацьований час: Кількість годин, реально відпрацьованих працівниками.

3. Продуктивність праці

о Продуктивність праці: Обсяг продукції (наприклад, врожайність на гектар) або вартість продукції, виробленої на одного працівника або на одну людиногодину.

Продуктивність праці=Обсяг продукціїКількість працівників
$$\text{Продуктивність праці} = \frac{\text{Обсяг продукції}}{\text{Кількість працівників}}$$
Продуктивність праці=Кількість працівниківОбсяг продукції
о Виріток на одиницю робочого часу: Кількість продукції, виготовленої за одиницю часу.

Виріток на одиницю робочого часу=Обсяг продукціїЧисло людиногодин
$$\text{Виріток на одиницю робочого часу} = \frac{\text{Обсяг продукції}}{\text{Число людиногодин}}$$
Виріток на одиницю робочого часу=Число людиногодинОбсяг продукції

4. Кваліфікація працівників

о Кількість працівників з вищою освітою або спеціальною підготовкою: Відсоток працівників, які мають спеціалізовану освіту чи сертифікації.

2. Якісні показники

1. Ефективність використання трудових ресурсів

о Коефіцієнт ефективності праці: Відношення результативності праці (обсяг або вартість продукції) до витрат праці (число працівників, час).

Коефіцієнт ефективності праці=Результативність праціВитрати праці
$$\text{Коефіцієнт ефективності праці} = \frac{\text{Результативність праці}}{\text{Витрати праці}}$$
Коефіцієнт ефективності праці=Витрати праціРезультативність праці

о Час на виробництво одиниці продукції: Середній час, необхідний для виготовлення одиниці продукції. Час на одиницю продукції=Число людиногодинОбсяг продукції
$$\text{Час на одиницю продукції} = \frac{\text{Число людиногодин}}{\text{Обсяг продукції}}$$
Час на одиницю продукції=Обсяг продукціїЧисло людиногодин

2. Якість праці

о Якість продукції: Відсоток продукції, що відповідає встановленим стандартам якості.

о Рівень відходів і браку: Частка дефектної продукції або втрат в процесі виробництва.

Рівень браку=Кількість дефектної продукціїЗагальний обсяг продукції
$$\text{Рівень браку} = \frac{\text{Кількість дефектної продукції}}{\text{Загальний обсяг продукції}} \times 100\%$$
Рівень браку=Загальний обсяг продукціїКількість дефектної продукції
$$\times 100\%$$

3. Мотивація і задоволення працівників

о Рівень задоволення працівників: Оцінка задоволеності працівників умовами праці, заробітною платою і соціальними гарантіями.

о Мотиваційні показники: Оцінка ефективності системи мотивації, включаючи бонуси, премії, можливості кар'єрного росту.

4. Витрати на трудові ресурси

о Витрати на заробітну плату: Загальні витрати на оплату праці, включаючи зарплати, премії і соціальні внески.

Витрати на заробітну плату=Зарплата+Премії+Соціальні внески
$$\text{Витрати на заробітну плату} = \text{Зарплата} + \text{Премії} + \text{Соціальні внески}$$
Витрати на заробітну плату=Зарплата+Премії+Соціальні внески

о Витрати на навчання та розвиток: Інвестиції в навчання і підвищення кваліфікації працівників.

3. Методи оцінки показників

1. Аналіз продуктивності праці: Визначення обсягів виробництва на одиницю праці і порівняння з попередніми періодами або стандартами.
2. Аналіз ефективності витрат: Оцінка витрат на трудові ресурси в контексті досягнутих результатів.
3. Аналіз якості продукції: Визначення відповідності продукції стандартам і виявлення причин браку або відходів.

Висновок

Оцінка рівня і ефективності використання трудових ресурсів в аграрному виробництві є важливою для оптимізації виробничих процесів, підвищення продуктивності і забезпечення економічної ефективності. Включення як кількісних, так і якісних показників дозволяє комплексно аналізувати використання праці, виявляти слабкі місця і можливості для покращення, а також розробляти стратегії для оптимізації управління трудовими ресурсами.

ЛЕКЦІЯ 6. СИСТЕМИ ГОСПОДАРСТВА, ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК, ТА ЇХ ЗАКОНОМІРНОСТІ. ЗМІСТ ПОНЯТЬ ТЕХНІКИ І ТЕХНОЛОГІЇ.

План:

- 6.1. Сільське господарство в народному господарстві.
- 6.2. Система ведення господарств.
- 6.3. Класифікація систем ведення господарства.
- 6.4. Основні ланки системи ведення господарства.
- 6.5. Раціональна система ведення господарства.

6.1. Сільське господарство в народному господарстві.

Сільське господарство є однією з основних галузей народного господарства, яка займається виробництвом продукції рослинного і тваринного походження. Це важлива складова економіки, що забезпечує продовольчу безпеку, соціальну стабільність та розвиток сільських територій. Ось основні аспекти, що характеризують роль і значення сільського господарства в народному господарстві:

1. Забезпечення продовольчої безпеки
 - Основні продукти: Сільське господарство забезпечує виробництво основних продуктів харчування, таких як зернові, овочі, фрукти, молоко, м'ясо, яйця тощо.
 - Автономія: Воно допомагає країні зменшити залежність від імпортованих продуктів та підтримувати стабільність на продовольчому ринку.
2. Внесок у ВВП
 - Економічний внесок: Сільське господарство є важливим сектором економіки, що вносить значний внесок у валовий внутрішній продукт (ВВП) країни. У багатьох країнах, особливо в розвиваючих, цей сектор може становити суттєву частину ВВП.
3. Зайнятість населення
 - Робочі місця: Сільське господарство забезпечує робочі місця для значної частини населення, особливо в сільських районах. Це важливо для соціальної стабільності та розвитку сільських територій.
4. Розвиток сільських територій
 - Інфраструктура: Розвиток сільського господарства сприяє покращенню інфраструктури в сільських районах, включаючи дороги, освітлення, водопостачання.
 - Соціальні послуги: Підтримка освітніх і медичних установ у сільських районах.
5. Вплив на екологію
 - Управління ресурсами: Сільське господарство впливає на використання земельних і водних ресурсів. Ефективне управління цими ресурсами є важливим для збереження екологічного балансу.
 - Збереження біорізноманіття: Агроландшафти можуть сприяти збереженню біорізноманіття через підтримку різноманітних екосистем.
6. Інновації та технології

- **Модернізація:** Інноваційні технології в сільському господарстві, такі як автоматизація, біотехнології, нові методи обробки ґрунту, можуть підвищити продуктивність і ефективність виробництва.

- **Сталий розвиток:** Впровадження сталих практик, таких як органічне землеробство і екологічні методи ведення господарства, сприяє зменшенню негативного впливу на довкілля.

7. Торговельні відносини

- **Експорт:** Сільське господарство може бути важливим джерелом валютних надходжень через експорт продукції, що допомагає збалансувати торговельний баланс країни.

- **Імпорт:** Залежно від кліматичних умов і ресурсу земель, країни можуть імпортувати деякі види сільськогосподарської продукції, що впливає на внутрішній ринок.

Основні напрями розвитку сільського господарства

1. **Аграрні реформи:** Політика, спрямована на модернізацію і оптимізацію структури аграрного сектора, включаючи земельні реформи, реформування аграрного законодавства, підтримку фермерських господарств.

2. **Підвищення продуктивності:** Використання сучасних технологій, інновацій у виробництві, поліпшення якості насіння і племінних тварин.

3. **Сталий розвиток:** Впровадження екологічних і соціально відповідальних практик, забезпечення ефективного використання природних ресурсів, збереження екологічного балансу.

4. **Підтримка фермерських господарств:** Надання фінансової та технічної підтримки малим і середнім господарствам, розвиток кооперативів, забезпечення доступу до ринків збуту.

5. **Екологічні ініціативи:** Зменшення негативного впливу на довкілля через впровадження методів органічного землеробства, збереження природних ресурсів.

Висновок

Сільське господарство відіграє ключову роль у народному господарстві, забезпечуючи продовольчу безпеку, сприяючи розвитку сільських територій, створюючи робочі місця та вносячи значний внесок у ВВП країни. Розвиток сільського господарства потребує комплексного підходу, включаючи модернізацію, впровадження інновацій, сталий розвиток і підтримку фермерських господарств.

6.2. Система ведення господарств

Система ведення господарств у сільському господарстві визначає організаційні та управлінські принципи, що забезпечують ефективне управління виробничими процесами, ресурсами та фінансами. Ця система охоплює різні аспекти управління аграрним сектором, включаючи планування, організацію, контроль та аналіз. Ось основні складові та принципи системи ведення господарств:

1. Організаційна структура господарства

- **Форми організації:** Існують різні форми організації господарств, такі як індивідуальні фермерські господарства, кооперативи, агрокомплекси, сільськогосподарські підприємства.

- **Керівництво:** Визначення структури управління, включаючи ролі та обов'язки керівників і працівників, розподіл функцій і відповідальності.

2. Планування

- **Стратегічне планування:** Розробка довгострокових планів розвитку господарства, визначення цілей і завдань, визначення стратегій для досягнення цих цілей.

- **Оперативне планування:** Планування щоденних, місячних та річних завдань, включаючи графіки посіву, обробки та збору врожаю.

- **Фінансове планування:** Бюджетування витрат і доходів, планування інвестицій і фінансових потоків.

3. Управління ресурсами

- **Земельні ресурси:** Організація використання земельних ділянок, планування сівозміни, боротьба з ерозією та забрудненням ґрунтів.

- **Водні ресурси:** Управління зрошенням, контроль за якістю води, оптимізація використання водних ресурсів.

- Матеріально-технічне забезпечення: Закупівля і використання техніки, обладнання, добрив, пестицидів.

4. Виробничий процес

- Технологічні процеси: Організація технологічних ланок виробництва, включаючи обробку ґрунту, посів, догляд за рослинами, збори врожаю.

- Якість продукції: Контроль якості продукції на всіх етапах виробництва, впровадження стандартів якості.

5. Фінансовий облік та контроль

- Облік витрат і доходів: Ведення бухгалтерського обліку, контроль за витратами і доходами, аналіз фінансових результатів.

- Контроль витрат: Аналіз витрат на виробництво, виявлення та усунення витрат, що не приносять доданої вартості.

6. Маркетинг та збут

- Аналіз ринку: Оцінка попиту на сільськогосподарську продукцію, визначення цільових ринків, аналіз цін.

- Збут: Розробка стратегії збуту продукції, встановлення контактів з покупцями, організація транспортування і реалізації продукції.

7. Інновації та модернізація

- Впровадження нових технологій: Застосування новітніх технологій для підвищення продуктивності, зменшення витрат та покращення якості продукції.

- Дослідження і розвиток: Інвестування в дослідження та розробки нових методів і продуктів.

8. Соціальний аспект

- Розвиток персоналу: Навчання та підвищення кваліфікації працівників, мотивація та організація трудової діяльності.

- Соціальна відповідальність: Забезпечення умов праці, розвиток місцевих громад, відповідальність за екологічний вплив.

Основні етапи ведення господарства

1. Аналіз та оцінка початкових умов: Оцінка земельних ресурсів, наявності техніки, фінансових можливостей, ринкових умов.

2. Розробка стратегічного плану: Визначення довгострокових цілей і завдань, розробка стратегій і планів.

3. Впровадження планів: Реалізація виробничих і фінансових планів, організація виробничих процесів.

4. Моніторинг та контроль: Постійний контроль за виконанням планів, аналіз результатів, коригування дій.

5. Оцінка ефективності: Аналіз досягнутих результатів, оцінка ефективності ведення господарства, розробка рекомендацій для подальшого розвитку.

Висновок

Система ведення господарств є комплексним підходом до управління сільськогосподарським виробництвом, який включає планування, організацію, контроль і аналіз. Ефективна система ведення господарств забезпечує не лише високий рівень продуктивності і якості продукції, але й фінансову стабільність, соціальну відповідальність і сталий розвиток аграрного сектору.

6.3. Класифікація систем ведення господарства.

Класифікація систем ведення господарства допомагає визначити різні способи організації та управління сільськогосподарським виробництвом, враховуючи специфіку ресурсів, виробничі цілі та організаційні особливості. Основні класифікації систем ведення господарства включають поділ за формами організації, типами виробництв, методами управління та іншими критеріями.

1. За формами організації

1. Індивідуальні господарства:

о Фермерські господарства: Управляються однією особою або сім'єю, спеціалізуються на вирощуванні сільськогосподарських культур або тварин.

о Особисті підсобні господарства: Невеликі господарства, що ведуться приватними особами для самозабезпечення або продажу частини продукції.

2. Колективні господарства:

о Сільськогосподарські кооперативи: Організації, де кілька фермерів або виробників об'єднуються для спільного ведення господарства, використання ресурсів і збуту продукції.

о Аграрні підприємства: Комерційні структури, які можуть бути приватними або державними, і займаються великим масштабом виробництва.

3. Корпоративні господарства:

о Агрокомплекси: Великі організації, які займаються всіма аспектами сільськогосподарського виробництва від вирощування сировини до обробки і збуту продукції.

о Мультинаціональні компанії: Великі корпорації, що здійснюють діяльність у кількох країнах і займаються аграрним бізнесом на глобальному рівні.

2. За типами виробництв

1. Рослинництво:

о Зернове господарство: Вирощування зернових культур (пшениця, кукурудза, ячмінь і т.д.).

о Овочівництво: Вирощування овочів, коренеплодів, фруктів.

о Картоплярство: Спеціалізація на вирощуванні картоплі.

2. Тваринництво:

о Молочне тваринництво: Виробництво молока і молочних продуктів.

о М'ясне тваринництво: Вирощування худоби для м'яса.

о Птицеводство: Вирощування птиці для м'яса і яєць.

3. Комбіноване господарство:

о Сільськогосподарські комплекси: Інтегровані системи, що поєднують різні види виробництв, наприклад, рослинництво і тваринництво.

3. За методами управління

1. Традиційні системи:

о Ручна праця: Використання традиційних методів обробки землі та догляду за рослинами і тваринами без застосування сучасних технологій.

2. Інтенсивні системи:

о Інтенсивне землеробство: Використання сучасних технологій, таких як високопродуктивні сорти, мінеральні добрива, пестициди, інтенсивний полив.

о Інтенсивне тваринництво: Високий рівень автоматизації, інтенсивне використання кормів і ветеринарного обслуговування для досягнення високих показників продуктивності.

3. Екологічні системи:

о Органічне землеробство: Вирощування рослин і тварин без використання синтетичних пестицидів і добрив, з акцентом на екологічні методи.

о Сталий розвиток: Впровадження методів, що сприяють збереженню природних ресурсів і зменшенню негативного впливу на довкілля.

4. За рівнем технологічного розвитку

1. Традиційні (премодерні) системи:

о Використовують застарілі технології, обмежені ресурси та практично не застосовують інновацій у виробничих процесах.

2. Модерні (індустріальні) системи:

о Використовують сучасні технології, автоматизацію, передові методи обробки землі та виробництва.

3. Сучасні (інноваційні) системи:

о Включають високий рівень автоматизації, біотехнології, точне землеробство, інтернет речей (IoT) для управління аграрними процесами.

5. За організаційно-економічними формами

1. Державні господарства:

о Підприємства, що знаходяться у державній власності, управляються державними органами або урядовими агентствами.

2. Приватні господарства:

о Власники – приватні особи або компанії, які володіють та управляють господарствами на власний розсуд.

3. Змішані форми:

о Комбінують елементи державного і приватного управління, наприклад, державне-прибуткові підприємства або публічно-приватні партнерства.

Висновок

Класифікація систем ведення господарства дозволяє краще зрозуміти різноманітність способів організації та управління сільськогосподарським виробництвом. Кожна система має свої особливості, переваги і недоліки, які визначаються в залежності від цілей, ресурсів, технологій і економічних умов. Ефективне управління господарствами вимагає врахування цих аспектів і адаптації систем до конкретних умов і вимог ринку.

6.4. Основні ланки системи ведення господарства

Система ведення господарства в сільському господарстві складається з ряду ключових ланок, які забезпечують ефективне управління та організацію всіх процесів від планування до реалізації продукції. Ось основні ланки системи ведення господарства:

1. Планування

- Стратегічне планування: Визначення довгострокових цілей і стратегій розвитку господарства, визначення основних напрямків діяльності.

- Оперативне планування: Розробка річних, місячних та щоденних планів, включаючи графіки посіву, обробки, збору врожаю і інші виробничі завдання.

- Фінансове планування: Складання бюджету, прогнозування доходів і витрат, планування інвестицій та фінансових потоків.

2. Управління ресурсами

- Земельні ресурси: Управління використанням земельних ділянок, організація сівозміни, боротьба з ерозією та забрудненням ґрунтів.

- Водні ресурси: Управління зрошенням, контроль за якістю води, оптимізація використання водних ресурсів.

- Матеріально-технічне забезпечення: Закупівля та обслуговування техніки, обладнання, добрив і пестицидів.

3. Виробничий процес

- Обробка ґрунту: Включає підготовку ґрунту до посіву, обробку за допомогою техніки, внесення добрив.

- Посів і вирощування: Вибір сортів, посів культур, догляд за рослинами, боротьба з шкідниками і хворобами.

- Збір врожаю: Організація процесу збору, зберігання і обробки врожаю.

4. Фінансовий облік і контроль

- Бухгалтерський облік: Ведення обліку витрат і доходів, складання фінансових звітів, управління фінансовими потоками.

- Контроль витрат: Аналіз витрат на виробництво, моніторинг бюджету, виявлення і усунення зайвих витрат.

5. Маркетинг і збут

- Аналіз ринку: Оцінка попиту на сільськогосподарську продукцію, визначення цільових ринків, аналіз цін.

- Стратегія збуту: Розробка планів реалізації продукції, встановлення контактів з покупцями, організація транспортування та реалізації.

6. Інновації і модернізація

- Впровадження нових технологій: Застосування сучасних технологій для підвищення продуктивності, зменшення витрат і покращення якості продукції.

- Дослідження і розвиток: Інвестування в дослідження нових методів і продуктів, тестування нових технологій.

7. Соціальний аспект

- Управління персоналом: Найм, навчання та підвищення кваліфікації працівників, організація трудової діяльності.

- Соціальна відповідальність: Забезпечення добрих умов праці, підтримка місцевих громад, відповідальність за екологічний вплив.

8. Контроль і оцінка ефективності

- Моніторинг процесів: Постійний контроль за виконанням планів, відстеження результатів виробничих і фінансових процесів.

- Оцінка ефективності: Аналіз досягнутих результатів, оцінка ефективності ведення господарства, виявлення проблемних зон та розробка рекомендацій для покращення.

Висновок

Основні ланки системи ведення господарства охоплюють всі ключові аспекти управління сільськогосподарським виробництвом, від планування і управління ресурсами до реалізації продукції і контролю за ефективністю. Ефективне функціонування кожної з цих ланок є критично важливим для досягнення успіху в сільському господарстві і забезпечення сталого розвитку господарства.

6.5. Раціональна система ведення господарства

Раціональна система ведення господарства в сільському господарстві характеризується оптимальним використанням ресурсів, ефективністю управлінських процесів і забезпеченням сталого розвитку. Це система, яка забезпечує максимальну продуктивність при мінімальних витратах і негативному впливі на довкілля. Раціональна система ведення господарства включає кілька ключових компонентів:

1. Стратегічне та оперативне планування

- Стратегічне планування: Визначення довгострокових цілей і стратегій розвитку, які відповідають можливостям господарства та вимогам ринку. Це включає розвиток інфраструктури, впровадження нових технологій, удосконалення управлінських структур.

- Оперативне планування: Складання детальних планів для кожного етапу виробництва, включаючи сівозміну, догляд за рослинами, збір врожаю і інші виробничі завдання. Забезпечення гнучкості в планах для адаптації до змін у зовнішніх умовах (погода, ринкові ціни).

2. Оптимальне управління ресурсами

- Земельні ресурси: Ефективне використання земельних ділянок, включаючи равильний вибір культур, організацію сівозміни, боротьбу з ерозією і забрудненням ґрунтів.

- Водні ресурси: Раціональне використання води, включаючи сучасні методи зрошення, такі як крапельне зрошення, для зменшення витрат води та підвищення її ефективності.

- Матеріально-технічне забезпечення: Використання сучасної техніки і обладнання, що підвищує продуктивність і знижує витрати на обслуговування.

3. Екологічні та сталий розвиток

- Сталий розвиток: Впровадження методів, що забезпечують збереження природних ресурсів, зменшення негативного впливу на довкілля, підтримка біорізноманіття.

- Органічне землеробство: Використання органічних добрив і методів, що зменшують використання хімічних пестицидів і добрив, підвищують родючість ґрунтів і зменшують забруднення.

4. Інновації та технології

- Впровадження нових технологій: Застосування сучасних аграрних технологій, таких як точне землеробство, автоматизація процесів, біотехнології для підвищення продуктивності і якості продукції.

- Дослідження і розвиток: Інвестування в наукові дослідження і розробки нових методів і технологій, адаптація інновацій до специфічних умов господарства.

5. Фінансове управління

- Бюджетування і облік: Складання та контроль бюджету, ведення бухгалтерського обліку витрат і доходів, аналіз фінансових результатів.

- Контроль витрат: Моніторинг витрат на виробництво, виявлення та усунення неефективних витрат, оптимізація фінансових ресурсів.

6. Маркетинг і збут

- Аналіз ринку: Оцінка попиту на продукцію, дослідження ринкових цін, визначення потенційних покупців і ринків збуту.

- Стратегія збуту: Розробка планів реалізації продукції, організація продажу, налагодження партнерських відносин з дистриб'юторами і покупцями.

7. Управління персоналом

- Навчання та розвиток: Підвищення кваліфікації працівників, організація навчальних курсів і тренінгів для поліпшення їхньої продуктивності та знань.

- Мотивація: Впровадження систем мотивації, що сприяють підвищенню продуктивності праці та задоволеності працівників.

8. Контроль і аналіз ефективності

- Моніторинг: Постійний контроль за виконанням планів, відстеження результатів виробничих і фінансових процесів.

- Оцінка ефективності: Аналіз досягнутих результатів, виявлення слабких місць, розробка рекомендацій для покращення ефективності ведення господарства.

Висновок

Раціональна система ведення господарства є комплексним підходом, що включає планування, управління ресурсами, впровадження інновацій, фінансове управління та аналіз ефективності. Вона забезпечує максимальну продуктивність, зменшення витрат і негативного впливу на довкілля, сприяє сталому розвитку і стабільному економічному зростанню господарства.

ЛЕКЦІЯ 7. НЕОБОРОТНІ ТА ОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА, ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ.

План.

7.1. Поняття і класифікація необоротних і оборотних активів підприємства.

7.2. Основні засоби. Показники забезпеченості та ефективності використання основних засобів.

7.3. Економічна суть оборотних активів та їх класифікація.

7.4. Оборотні засоби та показники ефективності їх використання.

7.5. Шляхи покращення використання необоротних та оборотних активів аграрного підприємства

7.1. Поняття і класифікація необоротних і оборотних активів підприємства.

Активи підприємства – це сукупність майна, коштів і нематеріальних активів, що належать підприємству, у широкому змісті слова — будь-які цінності, що володіють грошовою вартістю. Це будинку, спорудження, машини й устаткування, матеріальні запаси, банківські вклади, цінні папери, а також інтелектуальний продукт, патенти, авторські права, у які вкладені кошти власників, боргові зобов'язання інших підприємств, особливі права на використання ресурсів.

Активи підприємства складаються з оборотних та необоротних.

До оборотних активів належать: виробничі запаси, незавершене виробництво; дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; дебіторська заборгованість за розрахунками; інша поточна дебіторська заборгованість; поточні фінансові інвестиції; грошові кошти в національній та іноземній валютах; інші оборотні активи.

До необоротних активів належать: нематеріальні активи, незавершене будівництво, основні засоби, довгострокова дебіторська заборгованість, відстрочені податкові активи, інші необоротні активи.

Цілеспрямоване управління оборотним капіталом підприємства зумовлює необхідність попередньої їх класифікації. З позиції фінансового менеджменту ця класифікація оборотних активів будується за наступними ознаками:

- *За характером фінансових джерел оборотні активи діляться на:*

а) валові оборотні активи (оборотні кошти в цілому), характеризують їх загальний обсяг, сформований за рахунок як власного, так і залученого капіталу. В балансі вони відбиваються в II та III розділах активу;

б) чисті оборотні активи (чистий робочий капітал) характеризує ту частину їх обсягу, яка сформована за рахунок власного капіталу та довгострокових зобов'язань. Суму чистих оборотних активів розраховують за формулою:

$ЧОА = ОА - КФЗ$, де ЧОА – сума чистих оборотних активів; ОА – сума валових оборотних активів підприємства; КФЗ – короткострокові поточні фінансові зобов'язання.

в) власні оборотні кошти характеризують ту їх частину, яка сформована за рахунок власного капіталу підприємства.

Більшість вітчизняних авторів класифікацію за даною ознакою представляють наступним чином: оборотні кошти підприємства формуються за рахунок власних коштів, банківських кредитів та коштів інших суб'єктів господарювання (комерційного кредиту).

• *За складом оборотні активи в практиці фінансового менеджменту класифікують наступним чином:*

а) запаси сировини, матеріалів і напівфабрикатів. Цей вид оборотного капіталу характеризує обсяг вхідних матеріальних потоків в формі запасів, які забезпечують виробничу діяльність підприємства;

б) запаси готової продукції, вони характеризують поточний обсяг вихідних матеріальних потоків в формі запасів виробленої продукції, призначеної до реалізації. Іноді сюди відносять незавершене виробництво, скориговане на коефіцієнт його завершеності за окремими видами продукції;

в) дебіторська заборгованість. Вона характеризує суму заборгованості на користь підприємства, представлену фінансовими зобов'язаннями юридичних та фізичних осіб по розрахункам за товари, роботи, послуги, видані аванси і т.д.;

г) грошові кошти. До них відносять не тільки залишки грошових коштів в національній та іноземній валюті, але й суму короткострокових фінансових вкладень, які розглядаються як форма інвестиційного використання тимчасово вільних залишків коштів;

д) інші види оборотних активів. До них відносяться оборотні активи, які не включені в склад вище згаданих (видатки майбутніх періодів, тощо).

• *За характером участі в операційному процесі. У відповідності до цієї ознаки оборотні активи диференціюються наступним чином:*

а) оборотні активи, що обслуговують виробничий цикл підприємства (запаси сировини, матеріалів, напівфабрикатів; незавершене виробництво, готова продукція);

б) оборотні активи, що обслуговують фінансовий (грошовий) цикл підприємства (дебіторська заборгованість, поточні інвестиції).

• *За періодом функціонування оборотних активів виділяють наступні:*

а) постійна частина, вона представляє незмінну частину коштів, що не залежить від сезонних та інших коливань операційної діяльності підприємства і не пов'язана з формуванням запасів товарно-матеріальних цінностей сезонного зберігання дострокового завантаження. Іншими словами, це мінімум оборотних активів, необхідний підприємству для здійснення операційної діяльності;

б) змінна частина пов'язана з сезонними зростаннями обсягів виробництва і реалізації продукції, що вимагає в окремі періоди господарської діяльності підприємства запасів товарно-матеріальних цінностей сезонного зберігання.

Класифікація оборотних активів:

• *За характером фінансових джерел формування:*

- Валові оборотні активи характеризують загальний їх обсяг, сформований за рахунок як власного, так і позикового капіталу.

- Чисті оборотні активи характеризують ту частину їх обсягу, що сформована за рахунок власного і довгострокового позикового капіталу. $ЧОА = ОА - КФЗ$, де ЧОА – сума чистих оборотних активів підприємства; ОА – сума валових оборотних активів підприємства; КФЗ – короткострокові поточні фінансові зобов'язання підприємства.

- Власні оборотні активи характеризують ту їх частину, що сформована за рахунок власного капіталу підприємства. $ВОА = ОА - ДПК - КФЗ$, де ВОА – сума власних оборотних активів підприємства; ОА – сума валових оборотних активів підприємства; ДПК – довгостроковий позиковий капітал, інвестований в оборотні активи підприємства; КФЗ – короткострокові (поточні) фінансові зобов'язання підприємства.

□ **Види оборотних активів:**

- запаси сировини, матеріалів та напівфабрикатів; НЗВ
- запаси готової продукції;
- дебіторська заборгованість (за товари, роботи, послуги, за розрахунками; інша);
- грошові кошти в національній та іноземній валютах;
- інші оборотні активи.

Необоротні активи – це сукупність майнових цінностей підприємства, що багаторазово беруть участь у процесі операційного циклу та переносять частинами свою вартість на вартість виготовленої продукції (реалізованих товарів, робіт, послуг).

Класифікація необоротних активів:

- за функціональними видами (**нематеріальні активи**-придбання підприємства прав користування окремими природними ресурсами; патентні права на використання виробів; сукупність технічних, технологічних, управлінських і інших знань оформлені у вигляді документації;

- **основні засоби**-багаторазово беруть участь;

- **незавершене будівництво**-витрати на будівництво і монтаж з початку будівництва до його завершення;

- **довгострокові фінансові інвестиції**-всі придбані підприємством, фінансові інструменти з терміном їх використання більше 1 року;

- **довгострокова дебіторська заборгованість**-заборгованість фізичних і юридичних осіб, яка буде погашена після 12 місяців з дати балансу;

- **відстрочені податкові активи**-сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню у наступних періодах внаслідок виникнення різниці між обліковою і фінансовою оцінкою); за характером обслуговування окремих видів діяльності(**операційні необоротні активи**-які використовуються безпосередньо у виробництві комерційної діяльності(довгострокові активи);

- **інвестиційні необоротні активи**-сформовані інвестуванням;

- **невиробничі необоротні активи**-характеризують групу об'єктів соціально-побутового призначення, які сформувались для обслуговування працівників даного підприємства); за характером володіння (**власні необоротні активи**-це активи, які належать на правах власності і володіння і відображаються у складі його балансу;

- **орендовані необоротні активи**-група активів, які використовуються на правах використання); за формами забезпечення кредиту під заставу та за особливостями страхування (**рухомі** -(довгострокові активи) машини і устаткування; транспортні засоби; довгострокові фінансові інструменти; **нерухомі**-земельні ділянки, будівлі і споруди).

Необоротні активи – це засоби, які:

- 1) мають термін корисного використання більше одного року;
- 2) використовуються в діяльності підприємства;
- 3) не підлягають перепродажу покупцям

Більшість авторів, особливо бухгалтерів, класифікують необоротні активи за однією ознакою – за матеріальністю і виділяють тільки ті складові, які відображаються у балансах суб'єктів господарювання.

7.2.Основні засоби. Показники забезпеченості та ефективності використання основних засобів.

Основні засоби (ОЗ) - матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва чи поставки товарів, надання послуг, здачі в оренду іншим особам чи для виконання адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуємії термін корисного використання (експлуатації) яких більше одного року.

Відповідно до діючої **типової класифікації** ОЗ групуються за її функціональним призначенням, галузями, речовим натуральним характером і видами, за використанням і належністю.

За функціональним призначенням розрізняють виробничі ОЗ, що безпосередньо беруть участь виробничому процесі або сприяють його здійсненню (будови, споруди, силові машини і обладнання, робочі машини і обладнання тощо).

За галузями народного господарства ОЗ розподіляються на: промисловість, будівництво, сільське господарство, транспорт, зв'язок тощо.

Більша частина ОЗ належить до галузі "Промисловість". Вона безпосередньо пов'язана з процесом виробництва продукції. Але наявність інших видів господарської діяльності зумовлює необхідність обліку ОЗ, що належать до інших галузей господарства, які знаходяться на балансі промислового підприємства, належать до галузі "Будівництво".

В зв'язку з цим у бухгалтерському обліку ОЗ промислових підприємств розподіляються на промислово-виробничі, виробничі ОЗ інших галузей народного господарства і невиробничі.

До виробничих ОЗ належать: будови, споруди, передавальні пристрої, машини і устаткування, робочі машини і обладнання, вимірювальні й регулюючі прилади, лабораторне устаткування, обчислювальна техніка, інші машини і обладнання, транспортні засоби, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар, робочі і продуктивні тварини, багаторічні насадження, меліорація земель і водойми та інші ОЗ.

В складі виробничих ОЗ виділяють їх активну частину - машини, обладнання, транспортні засоби. Невиробничі ОЗ безпосередньо не беруть участі у процесі виробництва. До невиробничих ОЗ належать: будови і споруди житлово-комунального та культурно-побутового призначення, транспортні засоби, обладнання, інструменти та інші основні засоби невиробничого призначення для обслуговування житлових, комунальних та культурно-побутових потреб населення.

За використанням ОЗ поділяються на діючі (всі ОЗ, що використовуються у господарстві), недіючі (ті, що використовуються у даний період часу у зв'язку з тимчасовою консервацією підприємств або окремих цехів), запасні (різне устаткування, що знаходиться в резерві і призначене для заміни об'єктів ОЗ).

Розвиток ринкових відносин в Україні підвищує рівень відповідальності суб'єктів господарювання за результати своєї діяльності, які значною мірою залежать від забезпеченості основними засобами, їх технічного стану та ефективності використання.

Показники оцінки основних засобів підприємства можна об'єднати втри групи, які характеризують:

- забезпеченість основними засобами;
- стан і рух основних засобів;
- ефективність використання основних засобів.

До основних показників, які характеризують **забезпеченість підприємства основними засобами**, належать: фондомісткість, фондоозброєність, коефіцієнт вартості основних засобів у активах підприємства.

Фондомісткість дає можливість визначити вартість основних засобів на одну гривню реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг і характеризує забезпеченість підприємства основними засобами. Позитивною є тенденція до зменшення цього показника.

Стан основних засобів характеризується коефіцієнтами їх зносу і придатності. Для аналізу **руху основних засобів** підприємства можуть застосовуватися такі коефіцієнти: коефіцієнт оновлення основних засобів; коефіцієнт вибуття основних засобів; коефіцієнт приросту основних засобів.

До показників, які характеризують *ефективність використання основних засобів*, належать: фондівдача основних засобів; рентабельність основних засобів; інтегральний показник економічної ефективності використання основних засобів.

Найбільш загальним показником, який показує ефективність використання основних засобів, є їх фондівдача, яка характеризується обсягом обороту (чистого доходу) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг за період (рік) у розрахунку на 1 грн. середньої за період (середньорічної) вартості основних засобів. Рентабельність основних засобів характеризується величиною чистого прибутку в розрахунку на 1 грн. середньорічної вартості основних засобів. Комплексне оцінювання економічної ефективності використання основних засобів здійснюють за допомогою інтегрального показника економічної ефективності використання основних засобів.

Найбільш загальним показником, який показує ефективність використання основних засобів, є їх фондівдача, яка характеризується обсягом обороту (чистого доходу) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг за період (рік) у розрахунку на 1 грн. середньої за період (середньорічної) вартості основних засобів. Рентабельність основних засобів характеризується величиною чистого прибутку в розрахунку на 1 грн. середньорічної вартості основних засобів. Комплексне оцінювання економічної ефективності використання основних засобів здійснюють за допомогою інтегрального показника економічної ефективності використання основних засобів.

7.3. Економічна суть оборотних активів та їх класифікація

Оборотні активи - це активи, що обслуговують господарський процес і забезпечують його неперервність. У бухгалтерському обліку до таких активів відносять активи, які споживаються або реалізуються протягом одного операційного циклу чи протягом року. Оборотними активами підприємства є сировина, матеріали, паливо, тара, малоцінні та швидкозношувані предмети, готова продукція, ліквідні цінні папери, грошові кошти. Такі активи, як дебіторська заборгованість, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів, є досить специфічними оборотними активами, які певною мірою відображують недосконалість, незавершеність та неперервність виробничого процесу.

Оборотні активи беруть участь як у процесі виробництва, так і в процесі реалізації продукції. Активи, які використовуються у виробничому процесі протягом одного операційного циклу, повністю переносять свою вартість на вартість виробленої продукції і часто змінюють свою початкову форму. Активи, що мають грошову форму, безпосередньо не беруть участі у процесі виробництва. Вони обслуговують кругообіг капіталу підприємства та об'єднують процеси виробництва й реалізації продукції.

Кругообіг оборотного капіталу здійснюється протягом одного операційного циклу: грошові кошти авансуються у виробничі запаси, в процесі виробництва створюється нова продукція, продукція реалізується (можливо на умовах комерційного кредиту, що викликає появу дебіторської заборгованості), виручка за реалізовану продукцію надходить на розрахунковий рахунок і знову авансується у виробництво. Якщо підприємство функціонує ефективно, процес кругообігу оборотного капіталу забезпечує неперервність виробничого процесу та зростання капіталу підприємства, оскільки в цьому випадку виручка за реалізовану продукцію перевищуватиме кошти, авансовані у виробництво.

Оборотні активи підприємства на відміну від необоротних мають досить рухливу структуру. При змінах на ринку залежно від сезону, роботи постачальників тощо запаси сировини, готової продукції та залишки на розрахунковому рахунку можуть коливатись у значних межах. При цьому завжди можна визначити максимальний і мінімальний рівні оборотних активів. Різницю між максимальним та мінімальним рівнем оборотних активів називають сезонною (змінною) складовою, оскільки при стабільній ситуації в економіці значні коливання рівня оборотних активів переважно пов'язані із сезонним характером діяльності підприємства. Мінімальний рівень оборотних активів визначає постійну (системну) складову оборотного капіталу.

Змінна складова оборотного капіталу відображує додаткові оборотні активи, необхідні для забезпечення виробничого циклу в пікові періоди або як страховий запас. Так, при зростанні ділової активності збільшується обсяг продаж, що викликає збільшення товарно-матеріальних запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів та інших оборотних активів.

Системна складова характеризує ту частину оборотного капіталу, потреби в якій залишаються відносно незмінними протягом усього операційного циклу. Іншими словами, це той необхідний мінімальний рівень оборотних активів, який потрібен для здійснення виробничої діяльності.

Високий рівень страхового запасу та потреби в додатковому оборотному капіталі є необхідними для підприємств, що функціонують у країнах з перехідною економікою, оскільки саме додаткові запаси сировини, матеріалів, готової продукції забезпечують безперебійну роботу підприємства при збоях у постачанні та важко прогнозованому збуті.

Оборотні активи можна поділити на три основні складові: запаси, дебіторську заборгованість, грошові кошти та високоліквідні цінні папери.

Запаси - це активи, які утримуються підприємством для подальшого продажу для управління підприємством, споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг або перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва. Запаси включають:

- сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, призначені для виробництва продукції, виконання робіт, на дання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб;
- незавершене виробництво у вигляді не закінчених обробкою й складанням деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів;
- готову продукцію, виготовлену на підприємстві та призначену для продажу;
- товари у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу;
- малоцінні та швидкозношувані предмети, що використовуються протягом не більш як одного року або одного операційного циклу, якщо він триває більше за один рік.

Первісною вартістю запасів, що придбані за плату, є собівартість запасів, яка складається з таких фактичних витрат:

- суми, що сплачуються згідно з договором поста чальнику (продавцю);
- суми, що сплачуються за інформаційні, посередницькі та інші подібні послуги у зв'язку з пошуком і придбанням запасів;
- суми ввізного мита;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству;
- затрати на заготівлю, вантажно-розвантажувальні роботи, транспортування запасів до місця їх використання, включаючи витрати зі страхування;
- інші витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях [36, с.170]

Первісною вартістю запасів, виготовлених власними силами підприємства, визнається собівартість їх виробництва. Первісна вартість запасів, що внесені до статутного капіталу підприємства, визначається учасниками підприємства на основі середньоринкових цін на подібні активи. Первісною вартістю запасів, отриманих підприємством безоплатно, є їх ринкова вартість.

Оцінка за середньозваженою собівартістю проводиться за кожною одиницею запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на початок звітного місяця і вартості отриманих у звітному місяці запасів на сумарну кількість запасів на початок звітного місяця й одержаних у звітному місяці запасів.

Оцінка за цінами продажу ґрунтується на застосуванні підприємствами роздрібною торгівлі середнього процента торгової націнки товарів. Цей метод застосовують підприємства, що мають значну та змінну номенклатуру товарів з приблизно однаковим рівнем торгової націнки. Собівартість реалізованих товарів визначається як різниця між продажною (роздрібною)

вартістю реалізованих товарів і сумою торгової націнки на ці товари. Суму торгової націнки на реалізовані товари обчислюють як добуток продажної вартості реалізованих товарів і середнього процента торгової націнки. Середній процент торгової націнки визначається діленням суми залишку торговельних націнок на початок звітної місяця і торгових націнок у продажній вартості отриманих у звітному місяці товарів на суму продажної вартості залишку товарів на початок звітної місяця та продажної вартості одержаних у звітному місяці товарів.

Дебіторська заборгованість - це заборгованість перед підприємством постачальників, споживачів продукції, інших юридичних та фізичних осіб, фінансових і податкових органів.

До складу оборотних активів входять тільки поточна дебіторська заборгованість, яка виникає в процесі нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців із дати балансу.

Довгострокова дебіторська заборгованість, строк погашення якої більш як один рік, включається до складу необоротних активів.

Поточна заборгованість споживачів та постачальників є необхідним результатом операційної діяльності підприємства, має регулярний характер і пов'язана із затримками в оплаті товарів, робіт та послуг або з реалізацією продукції на умовах комерційного кредиту. Така заборгованість визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг і включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Чиста реалізаційна вартість відображує суму коштів, яку можна реально отримати при погашенні дебіторської заборгованості. Її визначають як різницю між загальною величиною дебіторської заборгованості та резервом сумнівних боргів, створеного за даною заборгованістю. Величину резерву сумнівних боргів розраховують виходячи з платоспроможності окремих дебіторів або на основі класифікації дебіторської заборгованості, яку здійснюють групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення з установленням коефіцієнта сумнівності (коефіцієнта ризику) для кожної групи. Коефіцієнт ризику встановлює підприємство виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Як правило, цей коефіцієнт зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості. У результаті здійснення підприємством фінансово-господарської діяльності обсяг грошових коштів неперервно змінюється. Якщо підприємство ефективно управляє оборотним капіталом, обсяг грошових коштів завжди достатній для забезпечення платоспроможності й ліквідності підприємства. При цьому якщо підприємство функціонує в умовах розвиненого фінансового ринку, воно може більш ефективно управляти своїми грошовими коштами, вкладаючи їх частину в ліквідні цінні папери, що дає змогу в будь-який момент виконати зобов'язання перед кредиторами і водночас отримати стабільний, хоча й невисокий, дохід.

7.4. Оборотні засоби та показники ефективності їх використання.

Поряд з основними фондами для безперервної роботи підприємства величезне значення має наявність оптимальної кількості оборотних засобів. Саме запаси матеріалів, залишки готової продукції, дрібне знаряддя з тривалістю використання не меншою 1 року, а також готівка, грошові засоби, вкладені капіталінеобхідні для створення виробничого процесу і для забезпечення його неперервності.

Оборотні засоби -- засоби, що перебувають у розпорядженні підприємства і можуть бути переведені в готівку протягом одного виробничого циклу або року. Оборотні засоби є матеріальними ресурсами підприємства. Одна їх частина входить до продукції й утворює, таким чином, її матеріальний склад, а друга допомагає виконувати виробничий процес.

Оборотні засоби складаються з двох частин: оборотних фондів та фондів обігу. Всі елементи оборотних фондів та один елемент фондів обігу - готова продукція - нормовані елементи.

Оборотні фонди призначені для обслуговування сфери виробництва, а фонди обігу -- для обслуговування сфери обігу. За особливостями планування та принципом організації оборотні засоби поділяються на нормовані й ненормовані. До нормованих належать всі оборотні фонди та готова продукція на складах підприємства, до ненормованих -- відвантажена, але ще не

оплачена готова продукція, товари на складі та у дорозі, грошові кошти на розрахункових рахунках та в незавершених розрахунках, готівка в касі.

До складу оборотних засобів у сфері виробництва (оборотних фондів) входять наступні елементи: виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів.

Виробничі запаси - це ресурси, що утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг. До них відносяться запаси сировини, основних і допоміжних матеріалів, закуплених напівфабрикатів, комплектуючих виробів, палива, тари, запасних частин, малоцінних та швидкозношуваних інструментів та господарського інвентарю, що використовуються менше одного року, а також інших матеріальних цінностей аналогічного призначення. Вони трансформують свою вартість у вартість продукції, що виготовляється після їх передачі у виробництво.

Незавершене виробництво - це ресурси, які перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва: деталі, вузли, вироби, що потребують подальшої переробки для виготовлення готової продукції. Вони перебувають безпосередньо на робочих місцях або ж у процесі транспортування від одного робочого місця до іншого. На цій стадії нараховується заробітна плата цеховому персоналу, що включається до собівартості продукції.

Витрати майбутніх періодів - грошові витрати, що мають місце у даному періоді часу, але віднесені на собівартість продукції (робіт, послуг) будуть у наступні періоди. До них відносять витрати на підготовку виробництва, наукову роботу і раціоналізацію, передплату періодичних видань тощо.

Оборотні засоби у сфері обігу (фонди обігу) складаються з таких елементів: залишки готової продукції на підприємстві, відвантажена продукція, грошові кошти та дебіторська заборгованість.

Готова продукція - це виготовлена продукція, що відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом, та утримується на підприємстві для подальшого продажу.

Відвантажена продукція - це готова продукція, що відвантажена покупцю, але право власності на яку ще не перейшло до покупця. Момент передачі права власності визначається в договорі на продаж і залежить від базових умов поставки.

Грошові кошти - це готівка на підприємстві та кошти на поточних рахунках в банках.

Дебіторська заборгованість - заборгованість юридичних та фізичних осіб підприємству. Наприклад, заборгованість покупців за реалізовану продукцію, заборгованість підзвітних осіб тощо.

Показники ефективності використання оборотних засобів

Ефективність використання оборотних засобів на підприємстві характеризується швидкістю їх обороту (оборотністю). Чим менше оборотні засоби затримуються на окремих стадіях, тим швидше завершується їхнього кругообіг. Таким чином, показники, що характеризують швидкість оборотності оборотних засобів, і є показниками ефективності їхнього використання.

Ефективне використання оборотних засобів характеризується такими показниками:

Коефіцієнт оборотності, який розраховується шляхом ділення вартості реалізованої продукції за діючими оптовими цінами за певний період на середній залишок оборотних засобів за той самий період. Коефіцієнт оборотності показує, скільки оборотів здійснили оборотні засоби за певний період.

Показником, оберненим коефіцієнту оборотності, є коефіцієнт завантаження оборотних засобів, який показує, скільки оборотних засобів припадає на одну грошову одиницю (гривню) реалізованої продукції за певний період.

Для характеристики економічної ефективності використання оборотних засобів може бути використаний показник віддачі (**рентабельності**) оборотних засобів, котрий являє собою відношення прибутку від реалізації продукції до середніх залишків оборотних засобів.

Ефективне використання оборотних засобів є одним із першочергових завдань підприємства в сучасних умовах; забезпечується це прискоренням їхньої оборотності на всіх стадіях кругообігу.

На стадії створення виробничих запасів -- це раціональне їх використання; ліквідація наднормативних запасів матеріалів; удосконалення нормування; поліпшення організації постачання, у тому числі через установлення чітких договірних умов та їх виконання, оптимальний вибір постачальників, налагодження роботи транспорту; поліпшення організації господарства, зокрема впровадження комп'ютеризації і механізації та автоматизації вантажно-розвантажувальних операцій на складах.

Ефективність використання оборотних засобів полягає не тільки в прискоренні оборотності, а і в зниженні собівартості продукції за рахунок економії оборотних засобів, підвищенні прибутку і рентабельності.

Отже, оборотні засоби знаходяться в постійному русі. Постійно і одночасно перебуваючи у всіх формах, вони переходять з однієї форми в іншу. У результаті такого перетворення відбувається безперервний кругообіг оборотних засобів, що охоплює як сферу виробництва, так і сферу обігу. Чим швидше відбувається цей процес, тим менша сума оборотних засобів потрібна підприємству для забезпечення нормальної виробничої діяльності. Саме тому прискорення оборотності оборотних засобів є одним з показників ефективності господарської діяльності підприємства.

7.5. Шляхи покращення використання необоротних та оборотних активів аграрного підприємства

Сьогодні розробка досконалого механізму управління активами підприємств і дієве застосування його на практиці є досить актуальною проблемою, оскільки ефективне формування і регулювання обсягу обігових активів сприятимуть підтримці оптимального рівня ліквідності, забезпечать оперативність виробничого та фінансового циклів діяльності, а отже, високу платоспроможність і фінансову стійкість підприємств.

Підприємства можуть збільшити ефективність використання оборотних засобів за рахунок таких заходів:

- зменшення строків виготовлення продукції в результаті механізації робіт, удосконалення технологічних процесів, більш широкого застосування конструкцій, агрегатів та напівфабрикатів;
- економії матеріальних ресурсів, кращого їх зберігання та обліку, суворого дотримання норм витрат матеріалів на одиницю продукції;
- удосконалення розрахунків із замовниками та вжиття інших заходів щодо поліпшення фінансової та платіжної дисципліни;
- упорядкування ціноутворення, застосування дійової системи економічного стимулювання. Прискорення оборотності оборотних засобів зумовлює, з одного боку, збільшення обсягу виробленої продукції на кожну грошову одиницю поточних витрат підприємства, а з іншого - дає можливість вивільнити частину коштів і за їх рахунок створити додаткові резерви для розширення виробництва.

Підприємства можуть збільшити ефективність використання оборотних засобів за рахунок таких заходів:

- зменшення строків виготовлення продукції в результаті механізації робіт, удосконалення технологічних процесів, більш широкого застосування конструкцій, агрегатів та напівфабрикатів;
- економії матеріальних ресурсів, кращого їх зберігання та обліку, суворого дотримання норм витрат матеріалів на одиницю продукції;
- удосконалення розрахунків із замовниками та вжиття інших заходів щодо поліпшення фінансової та платіжної дисципліни;
- упорядкування ціноутворення, застосування дійової системи економічного стимулювання. Прискорення оборотності оборотних засобів зумовлює, з одного боку, збільшення обсягу виробленої продукції на кожну грошову одиницю поточних витрат підприємства, а з іншого - дає можливість вивільнити частину коштів і за їх рахунок створити додаткові резерви для розширення виробництва.

Сформована система управління оборотними коштами дозволить здійснювати ефективний аналіз та визначати оптимальний обсяг і структуру оборотних коштів. На основі визначення показників ефективності використання оборотних коштів розрахувати резерви їх зростання та норматив, який забезпечить ефективне функціонування підприємства за мінімального обсягу оборотних коштів. Аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів оборотності, полегшить формування оптимальної системи управління оборотними коштами. Управління запасами оборотними коштами слід здійснювати на основі методів АВС і ХУ2, управління дебіторською заборгованістю та управління грошовими коштами.

Значну увагу варто приділяти прискоренню оборотності оборотних активів, яке можливе за рахунок різного роду заохочень для клієнта купувати продукцію та залучення на підприємство комерційного кредиту.

Отже, врахування особливостей управління оборотними коштами на підприємстві сприятиме підвищенню ефективності його функціонування, збільшенню рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості.

Застосування систематичного аналізу та комплексного підходу до управління активами підприємства дає змогу відокремити елементи індивідуальності та окреслити його склад як систему, визначити спосіб, за допомогою якого різні форми та види активів пов'язані між собою, його характер (статичність, динамічність), виділити домінуючі чинники, встановити рівень цілісності системи, вивчити взаємодію із зовнішнім середовищем.

Отже, на сьогоднішній день спостерігається безліч проблем використання основних засобів підприємств. Підвищення ефективності використання основних засобів в даний час має величезне значення. Підприємства, що мають в своєму розпорядженні основні засоби, повинні не тільки прагнути їх модернізувати, збільшувати час роботи обладнання, поліпшувати склад, структуру і склад основних засобів, але і максимально підвищувати ефективність використання того, що є із застосуванням переважно інтенсивних методів. Тому, щоб використання основних фондів було справді економічно вигідним та ефективним, необхідно стежити за його технічним станом; залучати фахівців при проведенні складних ремонтів; вивчати ринки виробництва; залучати спеціалістів маркетингового відділу; підвищувати рівень спеціалізації виробництва; усувати простої; модернізувати устаткування; поліпшувати склад, структуру й стан основних фондів підприємства; удосконалювати планування, управління й організацію праці та виробництва; знижувати фондомісткість; підвищувати фондовіддачу та продуктивність праці на підприємстві.

ЛЕКЦІЯ 8. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА ТА СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ.

План:

- 8.1. Економічна суть витрат і собівартості продукції.
- 8.2. Класифікація витрат та їх розподіл при обчисленні собівартості продукції.
- 8.3. Шляхи зниження собівартості продукції аграрного виробництва.

8.1. Економічна суть витрат і собівартості продукції.

В процесі господарської діяльності для створення нових споживних вартостей (продукції) чи надання послуг підприємства використовують різні ресурси: сировину, основні і допоміжні матеріали, насіння, добрива, корми, основні засоби, працю тощо. Щоб сформувати ці ресурси і забезпечити організацію їх використання потрібні кошти. Вони й утворюють витрати підприємства.

Крім поточних витрат підприємства здійснюють і ***разові витрати***, які ще називають ***інвестиційними***. Вони спрямовуються на придбання (створення) основних засобів, нематеріальних та інших дохідних активів.

Поточні (операційні) витрати мають натуральну і грошову форми. Від натуральної величини витрат ресурсу і його вартості безпосередньо залежить собівартість продукції.

Собівартість як економічна категорія являє собою відокремлену частину вартості. Основу цієї категорії становлять вартість спожитих засобів виробництва і вартість необхідного

продукту. **В конкретно економічному розумінні собівартість** – це грошовий вираз витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг).

Собівартість продукції (робіт, послуг) – це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг).

Собівартість продукції є найважливішим якісним показником господарської діяльності підприємства. А її зниження є основним джерелом отримання більшого прибутку на підприємстві.

Як економічна категорія собівартість продукції виконує наступні основні функції:

- облік і контроль всіх витрат на виробництво і реалізацію продукції;
- є основою для формування ціни на продукцію підприємства і визначення величини прибутку і рентабельності;
- є основою для розрахунку економічної ефективності організаційно-технічних заходів та обґрунтування прийняття управлінських рішень.

До основних факторів, що впливають на рівень собівартості продукції можна віднести:

- обсяг виробництва;
- асортимент і якість продукції;
- ефективність використання матеріальних, паливно-енергетичних, трудових та грошових ресурсів;

- повноту використання виробничих потужностей і основних фондів підприємства;
- раціональність розміщення виробництва, його спеціалізацію і кооперування;
- організацію виробництва, стимулювання праці, якість управління та інші фактори.

Під структурою собівартості розуміється її склад за елементами або статтям і частка (питома вага) окремих елементів чи статей у повній собівартості. Вона знаходиться в русі, і на неї впливають такі фактори:

- специфіка (особливості) підприємства, виходячи з цього, розрізняють: трудомісткі підприємства (велика частка заробітної плати в собівартості продукції; матеріаломісткі (велика частка матеріальних витрат); фондомісткі (велика частка амортизації); енергоємні (велика частка палива та енергії в структурі собівартості);

- прискорення науково-технічного прогресу, цей фактор впливає на структуру собівартості різнобічно, але основним є те, що під впливом цього чинника частка живої праці зменшується, а частка уречевленої праці в собівартості продукції збільшується;

- рівень концентрації (зосередження виробництва, робочої сили, предметів праці на великому підприємстві), спеціалізації (зосередження на випуску певних видів продукції), кооперування (об'єднання підприємств, які спільно випускають продукцію), комбінування (поєднання на одному підприємстві різногалузевих виробництв) і диверсифікації (розширення виробництва, номенклатури, видів продукції в межах одного підприємства) виробництва;

- географічне місцезнаходження підприємства;
- інфляція і зміна процентної ставки банківського кредиту тощо.

Структура витрат дозволяє виявити основні резерви їх зниження і розробити конкретні заходи щодо їх реалізації на підприємстві.

На підприємстві визначають наступні види собівартості:

- **Виробнича собівартість продукції** – виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на її виробництво. У виробничу собівартість згідно П(с)БО 16 включаються:

- прямі матеріальні витрати (вартість сировини і матеріалів, покупних напівфабрикатів і комплектуючих виробів; вартість прямих матеріальних витрат зменшується на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва);

- прямі витрати на оплату праці (заробітна плата та інші виплати працівникам, зайнятим виробництвом продукції);

- інші прямі витрати (усі інші виробничі витрати, які можуть бути віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема, відрахування на соціальні заходи, плата за оренду, амортизація, втрати від браку);

- змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Собівартість реалізованої продукції складається з:

- виробничої собівартості продукції, яка була реалізована протягом звітного періоду (до реалізованої продукції відноситься відвантажена і фактично сплачена покупцем продукція);
- нерозподілених постійних загальновиробничих витрат;
- понаднормативних витрат.

Розподіл собівартості на виробничу і реалізованої продукції необхідно для цілей обліку та складання фінансової звітності на підприємстві.

Для внутрішніх потреб підприємства і аналізу витрат може розраховуватися **повна собівартість продукції**, тобто всі поточні витрати підприємства на виробництво і збут продукції. Крім собівартості реалізованої продукції вона включає адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати.

На підприємстві обов'язково має здійснюватися *планування, облік та аналіз* собівартості продукції.

Метою **планування** собівартості є економічно обґрунтоване визначення величини витрат, які необхідні у плановому періоді для виробництва кожного виду продукції і всієї продукції підприємства.

Метою **обліку** собівартості продукції є своєчасне, повне і достовірне визначення фактичних витрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції, розрахунок фактичної собівартості окремих видів і всієї продукції підприємства, а також контроль за використанням матеріальних, трудових ресурсів і грошових коштів.

Головними завданнями **аналізу** собівартості продукції є:

- дослідження і порівняння величини витрат і структури витрат за декілька періодів і виявлення чинників, які сприяли зміні собівартості;
- визначення факторів і резервів зниження витрат на виробництво і реалізацію продукції;
- розробка заходів щодо забезпечення ефективного управління витратами і формування собівартості продукції.

З метою здійснення економічного аналізу рівня витрат розрізняють:

- а) нормативну собівартість, яка розраховується на основі діючих норм витрат і нормативів;
- б) планову собівартість, яку визначають до початку планового періоду на основі прогресивних норм витрат ресурсів і діючих цін на момент складання плану;
- в) фактичну собівартість, яка визначається на основі даних бухгалтерського обліку і відображає фактичні витрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції. Вона може бути як нижче, так і вище планової собівартості.

Для оцінки рівня витрат на виробництво використовується показник витрати на 1 гривню товарної (випущеної) продукції, який визначається як відношення загальних витрат підприємства на виробництво продукції за певний період до її вартості у діючих цінах.

Безпосередній вплив на зміну рівня витрат на 1 гривню товарної продукції справляють 4 чинника, що перебувають з ним у прямому функціональному зв'язку:

- зміна асортименту випущеної продукції;
- зміна рівня витрат на виробництво окремих виробів;
- зміна цін і тарифів на спожиті матеріальні ресурси;
- зміна оптових цін на продукцію.

8.2. Класифікація витрат та їх розподіл при обчисленні собівартості продукції.

Кошторис витрат на виробництво являє собою сукупність витрат підприємства, які пов'язані з основною його діяльністю, за певний період і їх угруповання по економічних елементах.

В свою чергу, **економічні елементи витрат** – це економічно однорідні за своїм змістом затрати підприємства незалежно від місця їх утворення.

Таким чином, угруповання витрат за економічними елементами призначена для визначення всіх витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції без виявлення місця їх виникнення.

Угруповання витрат за економічними елементами включає:

1) Матеріальні витрати:

- сировина і матеріали, які використані як основні та допоміжні матеріали при виготовленні продукції (робіт, послуг) або для господарських потреб, технічних цілей;
- покупні напівфабрикати і комплектуючі вироби, які використані в діяльності підприємства;
- придбані у сторонніх підприємств і організацій будь-яке паливо і енергія всіх видів, які використані на технологічні та інші операційні цілі, в тому числі на експлуатацію транспортних засобів, опалення та освітлення приміщень, на виробництво з палива тепло- та електроенергії, які спожиті в діяльності підприємства;
- тара і тарні матеріали;
- будівельні матеріали, запасні частини, які використані для ремонту основних засобів;
- інші матеріальні витрати, які відображають вартість виконаних для підприємства робіт і послуг виробничого та невиробничого характеру;
- витрати на малоцінні та швидкозношувані предмети (МШП), зокрема: інструмент, господарський інвентар, спеціальне оснащення, спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші способи індивідуального захисту, мило та інші миючі засоби, знешкоджуючі засоби та інше.

З витрат на матеріальні ресурси, що включаються у собівартість продукції, віднімається вартість зворотних відходів.

Зворотні відходи – це залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів, теплоносіїв та інших видів матеріальних ресурсів, що утворилися в процесі виробництва продукції (робіт, послуг), втратили повністю або частково споживчі властивості початкового ресурсу (хімічні та фізичні) і через це використовуються з підвищеними витратами (зниженням виходу продукції) або зовсім не використовуються за прямим призначенням.

До зворотних відходів не належать:

- залишки матеріальних цінностей, які згідно встановленої технології передаються в інші цехи, підрозділи як повноцінний матеріал для виробництва інших видів продукції (робіт, послуг);
- супутня продукція, яка виходить одночасно з цільовим (основним) продуктом у єдиному технологічному процесі (хоча загалом згідно з П(с)БО 16 вартість супутньої продукції все одно виключається з вартості основної).

Витрати на оплату праці:

- витрати на виплату основної заробітної плати, що включає винагороди за працю у відповідності до встановлених норм праці і визначається виходячи з тарифних ставок, посадових окладів, відрядних розцінок;
- витрати на виплату додаткової заробітної плати, що включає винагороди за працю понад встановлені норми, за трудові успіхи, винахідливість та особливі умови праці, доплати, надбавки, премії та виплати, які передбачені чинним законодавством.

Відрахування на соціальні заходи:

- відрахування на обов'язкове державне пенсійне страхування;
- відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття;
- відрахування на обов'язкове соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю;
- відрахування на обов'язкове страхування працівників від нещасних випадків на виробництві.

Амортизація.

До даного елементу відноситься сума нарахованої амортизації основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів.

Інші витрати:

- на відрядження фізичних осіб;
- на придбання літератури для інформаційного забезпечення господарської діяльності підприємства;
- на проведення аудиту;

- на транспортне обслуговування;
- на придбання ліцензій та інших спеціальних дозволів, які видані для ведення господарської діяльності;
- на охорону праці;
- пов'язані з оплатою послуг комерційних банків та інших кредитно-фінансових установ;
- зі страхування ризиків;
- на проведення рекламних заходів;
- на організацію прийомів, презентацій і свят;
- на відшкодування складських, вантажно-розвантажувальних, перевалочних робіт;
- пов'язані з професійною підготовкою або перепідготовкою фізичних осіб підприємства;
- податки, збори та інші обов'язкові платежі тощо.

На різних підприємствах облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції може здійснюватися різними методами.

Під **методом обліку витрат** на виробництво і калькулювання собівартості продукції розуміється сукупність прийомів організації документування та відображення виробничих витрат, що забезпечують визначення фактичної собівартості продукції та необхідну інформацію для контролю.

Визначальними факторами при виборі методу калькулювання є:

- організаційна структура управління виробництвом;
- тип виробництва, його складність;
- характер технологічного процесу;
- номенклатура продукції, що випускається;
- тривалість виробничого циклу;
- наявність незавершеного виробництва.

Вданий час застосовуються наступні методи обліку витрат на виробництво:

1) Простий метод.

Метод застосовується на підприємствах, що виробляють однорідну продукцію та не мають напівфабрикатів і незавершеного виробництва. У цих підприємств всі виробничі витрати за звітний період становлять собівартість всієї виробленої ними продукції (робіт, послуг). Собівартість одиниці продукції обчислюється шляхом ділення суми виробничих витрат на кількість одиниць продукції.

Також цей метод доцільно застосовувати на підприємствах, які масово виробляють одноманітну продукцію або мають безперервний продуктивний цикл, де розумніше вести облік витрат, співвіднесених з продукцією, виробленою за певний період часу, ніж намагатися співвіднести їх з окремими видами продукції або замовленнями підприємства. Найчастіше цей метод використовується видобувних галузях промисловості та енергетиці.

Позамовний метод.

Позамовний метод характерний тим, що об'єктом обліку витрат є окреме виробниче замовлення, що відкривається на один або декілька однорідних виробів. Сутність даного методу полягає в наступному: всі прямі витрати (витрати основних матеріалів і заробітна плата основних виробничих робітників з нарахуваннями на неї) враховуються в розрізі встановлених статей калькуляції за окремими виробничими замовленнями. Решта витрат враховуються за місцями їх виникнення і включаються в собівартість окремих замовлень відповідно до встановленої бази розподілу.

Позамовний метод застосовується:

- при одиничному або дрібносерійному виробництві продукції або при виконанні робіт (наданні послуг), особливо за умови, якщо продукція, вироблена по кожному замовленню, істотно відрізняється від продукції інших замовлень;
- при виробництві складної і великої продукції (виробів);
- при виробництві з тривалим технологічним циклом.

Таким чином, позамовний метод використовується на підприємствах, що виготовляють одиничні екземпляри або невеликі партії виробів одного виду, а також унікальні або виконувані за спеціальним замовленням вироби. Область застосування позамовного методу обліку не

обмежується промисловим виробництвом. Він успішно використовується в будівництві (проект потребує прив'язці до конкретної місцевості), науково-дослідних інститутах, установах охорони здоров'я (калькулюють собівартість операції кожного хворого залежно від її складності та поставленого діагнозу).

Останні роки ознаменувалися розвитком сфери послуг. При виготовленні меблів, килимів, пошитті одягу за індивідуальними замовленнями, ремонті автомобілів, годинників, телевізорів та наданні інших послуг майстерні, хімчистки, ательє також використовують позамовному калькулюванні.

Попередільний метод.

Для багатьох виробництв характерна послідовна переробка промислового й сільськогосподарської сировини в закінчений продукт на основі хімічно-фізичних, біологічних і термічних процесів. Особливістю таких виробництв є послідовні стадії, які отримали назву «переділи».

Переділ – це закінчена частина технологічного процесу або сукупність виробничих операцій, в результаті яких з сировини і матеріалів виходить проміжний продукт (напівфабрикат) чи з напівфабрикату готовий виріб.

Сутність даного методу полягає в наступному: оскільки процес випуску готової продукції складається в основному з декількох послідовних технологічно закінчених переділів, то, як правило, обчислюють собівартість продукції кожного окремо узятим переділом, тобто не тільки готового продукту, але і напівфабрикатів, адже вони можуть бути частково (часом у значних розмірах) реалізовані на сторону в якості готової продукції. Отже, об'єктом калькулювання є вид або група продукції кожного переділу.

При цьому методі обліку витрати, враховані по першому переділу, включаються в собівартість другого. У другому переділі підсумовуються витрати першого і другого переділів та передаються в наступний (третій) переділ і так далі – аж до останнього переділу.

Попередільний метод обліку переважно застосовують на підприємствах, що масово випускають однорідну продукцію, технологічний процес виготовлення якої передбачає кілька послідовних переділів. Класичними прикладами попередільного виробництва є хімія і нафтопереробка, металургія, текстильна, цементна, лакофарбова, харчова, борошномельна, скляна промисловість.

Нормативний метод.

Нормативний метод обліку витрат на виробництво – найбільш прогресивний метод, що дозволяє ефективно використовувати дані обліку для виявлення резервів зниження собівартості і оперативного управління виробничим процесом. Цей метод дозволяє визначати собівартість вже в процесі виробництва, а не після завершення звітної періоду.

Нормативний метод обліку витрат і калькулювання собівартості характеризується тим, що на підприємстві по кожному виду виробу на основі діючих норм та кошторисів витрат складається попередня калькуляція нормативної собівартості виробу, тобто калькуляція собівартості, обчислена за діючими на початок місяця нормами витрат матеріальних і трудових ресурсів.

Нормативний метод передбачає дотримання наступної послідовності дій:

- встановлення за допомогою техніко-економічних методів нормування обґрунтованих норм витрат сировини і матеріалів, палива, енергії, заробітної плати та інших витрат на всі види продукції, що випускається, попереднє (до початку виробничого процесу) складання на їх основі калькуляції (розрахунку) нормативної собівартості кожного виробу;

- ведення протягом місяця обліку змін діючих норм для подальшого коригування нормативної собівартості, а також визначення впливу цих змін на собівартість продукції і аналіз причин їх появи;

- облік фактичних витрат протягом місяця з підрозділом їх на витрати за нормами і відхиленнями від норм;

- встановлення та аналіз причин, а також умов появи відхилень від норм за місцями їх виникнення;

– визначення фактичної собівартості випущеної продукції як суми нормативної собівартості, відхилень від норм і змін норм.

Ефективність цього методу обумовлена тим, що він дозволяє вести повсякденний контроль за ходом виробничого процесу та за виконанням завдань по зниженню собівартості продукції. У цьому випадку витрати на виробництво підрозділяються на дві частини: *витрати в межах норм і відхилення від норм*. Усі витрати в межах норм враховуються без угруповання, за окремими замовленнями. Відхилення від встановлених норм аналізуються з урахуванням причин їх появи і винуватців, що дає можливість попереджати їх появу у процесі роботи в подальшому.

Нормативний метод застосовується, як правило, на підприємствах обробних галузей промисловості з масовим і крупносерійним характером виробництва, де виробляється різноманітна і складна продукція, яка складається з великої кількості деталей і вузлів (наприклад, на підприємствах машинобудування, швейної, взуттєвої, трикотажної, меблевої, шинної промисловості).

Який би із запропонованих методів розрахунку собівартості не був вибраний підприємством, мета їх застосування одна – отримати інформацію про собівартість одиниці продукції для ціноутворення, контролю витрат, оцінки незавершеного виробництва і готової продукції.

8.3. Шляхи зниження собівартості продукції аграрного виробництва.

Зменшення собівартості продукції відбувається під впливом дії таких техніко-економічних факторів, як: *зміна обсягу і структури виготовлюваної продукції, підвищення технічного рівня виробництва, покращання організації виробництва і праці* тощо.

Розглянемо зазначені фактори більш детально.

1) *Зміна обсягу і структури виготовлюваної продукції:*

- зниження умовно-постійних витрат в результаті збільшення обсягу виробництва;
- зміна структури (номенклатури та асортименту) продукції;
- підвищення якості продукції.

2) *Підвищення технічного рівня виробництва:*

- застосування нових прогресивних технологій;
- механізація і автоматизація виробництва;
- вдосконалення техніки (модернізація та реконструкція);
- скорочення втрат від браку;
- поліпшення використання основних фондів (економія на витратах по утриманню, експлуатації та поточного ремонту основних фондів);
- поліпшення використання сировини, матеріалів, палива і енергії у виробництві, застосування нових більш ефективних матеріалів тощо.

3) *Покращання організації виробництва і праці:*

- поліпшення організації та обслуговування виробництва (зміна режиму роботи підприємства та підвищення коефіцієнта змінності, упорядкування організаційно-технологічних робіт, поліпшення роботи внутрішньозаводського транспорту тощо);
- поліпшення організації матеріально-технічного постачання (поліпшення забезпечення виробництва всіма видами сировини, матеріалів, раціональне їх використання, вдосконалення нормування матеріальних ресурсів, поліпшення організації матеріально-складського господарства);
- вдосконалення системи управління виробництвом (укрупнення цехів і дільниць, раціоналізація структури управління);
- поліпшення організації праці (зменшення простоїв і скорочення втрат робочого часу, збільшення норм і зон обслуговування, раціональна організація робочих місць).

Основні шляхи зниження собівартості:

- а) зниження матеріаломісткості продукції (за рахунок перегляду норм витрат матеріалів по їх групах та за окремими структурними підрозділами);

б) зниження трудомісткості виконуваних робіт (підвищення кваліфікації персоналу за рахунок організації підготовки та перепідготовки кадрів);

в) зниження накладних витрат за рахунок скорочення чисельності управлінського персоналу, ліквідації або передачі в оренду не використовуваних фондів підприємства, оптимізації обслуговуючих процесів (системи внутрішньовиробничих перевезень, планово-попереджувальних ремонтів) тощо.

Зниження собівартості продукції дозволить підприємству:

- підвищити його конкурентоспроможність;
- використовувати політику гнучкого ціноутворення;
- об'єктивно формувати короткострокові та довгострокові бюджети;
- об'єктивно оцінювати діяльність кожного окремо узятим підрозділу;
- прискорити процес прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

ЛЕКЦІЯ 9. ДОХОДИ ТА ФОРМУВАННЯ, РОЗПОДІЛ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ.

План.

9.1. Загальна схема формування фінансових результатів діяльності підприємства.

9.2. Поняття прибутку та його види. Послідовність визначення прибутку від усіх видів діяльності.

9.3. Розподіл прибутку підприємства

19.4. Функції та джерела формування прибутку.

9.5. Оподаткування доходів сільськогосподарських підприємств.

9.1. Загальна схема формування фінансових результатів діяльності підприємства.

Дохід підприємства (виручка від реалізації продукції) – це загальний дохід від продажу продукції, товарів, послуг без вирахування наданих знижок, повернення проданих товарів та податків з продажу (податку на додану вартість, акцизного збору тощо).

Основними чинниками, які впливають на величину виручки від реалізації продукції, є обсяги виробництва продукції, її асортимент, якість, ритмічність роботи підприємства.

Загальна схема формування фінансових результатів діяльності підприємства відповідно до чинних нормативних документів може бути представлена:

- дохід (виручка) від реалізації продукції - ПДВ, акцизний збір, інші відрахування з доходу = чистий дохід (виручка) від реалізації продукції;
- чистий дохід (виручка) від реалізації продукції – собівартість реалізованої продукції = валовий (балансовий) прибуток;
- валовий (балансовий) прибуток – інші операційні доходи і витрати = операційний прибуток;
- операційний прибуток – фінансові доходи і витрати = прибуток від звичайної діяльності;
- прибуток від звичайної діяльності – податок на прибуток, нахвичайні доходи і витрати = чистий прибуток, який поділяється на фонд нагромадження і фонд споживання.

Фінансові результати – це зіставлення регламентованих податковим законодавством валових доходів і валових витрат. Перевищення валових доходів над валовими витратами становить прибуток, зворотнє явище характеризує збиток.

Структурно-логічну схему формування чистого прибутку (збитку) підприємства представлено на рисунку 9.1.

Отриманий підприємством прибуток може бути використаний на задоволення різноманітних потреб. По-перше, він спрямовується на формування фінансових ресурсів держави, фінансування бюджетних видатків через вилучення у підприємств частини прибутку в державний бюджет. По-друге, прибуток є джерелом формування фінансових ресурсів самих підприємств і використовується ними для забезпечення господарської діяльності.

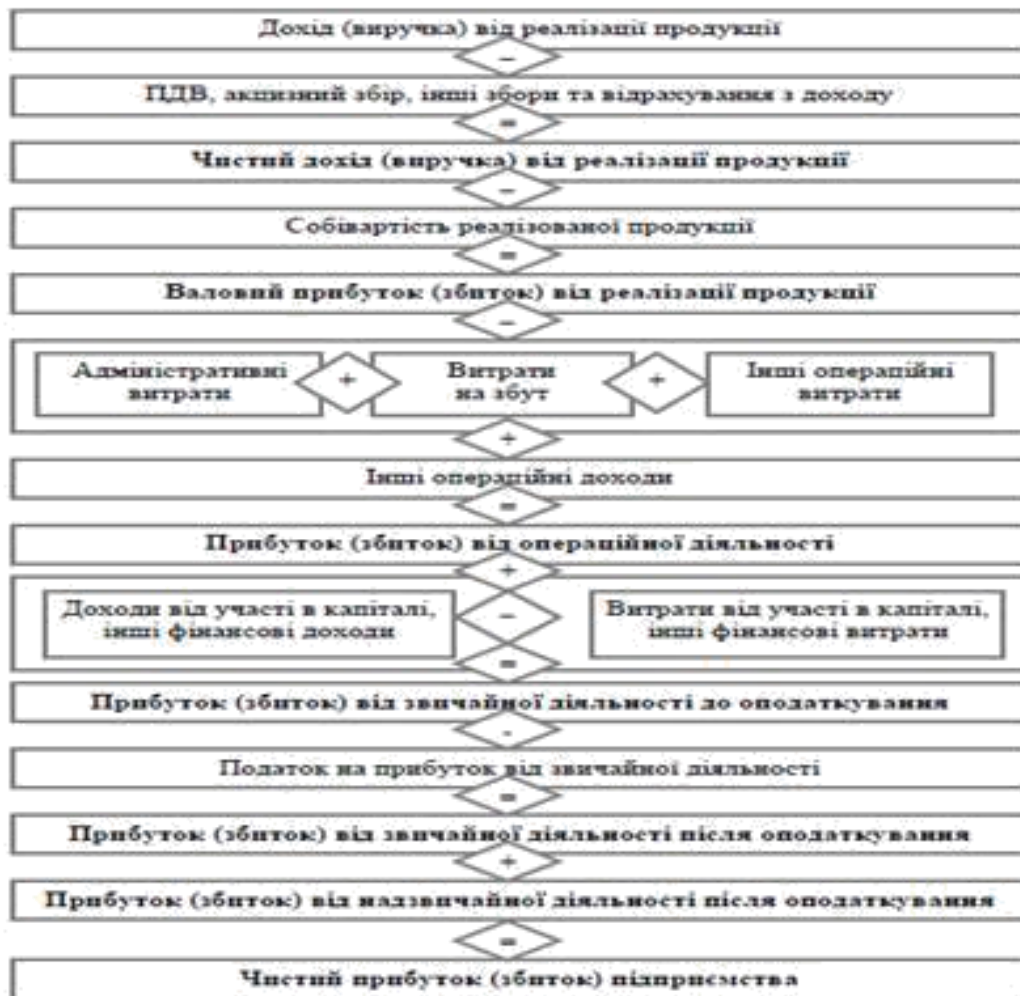

Рис. 9.1. Структурно-логічна схема формування чистого прибутку (збитку) підприємства

Отже, отриманий підприємством прибуток є об'єктом розподілу. У розподілі прибутку можна виділити два етапи (рис. 9.2).

Перший етап – це розподіл загального прибутку. На цьому етапі учасниками розподілу є держава й підприємство. У результаті розподілу кожний з учасників одержує свою частку прибутку.

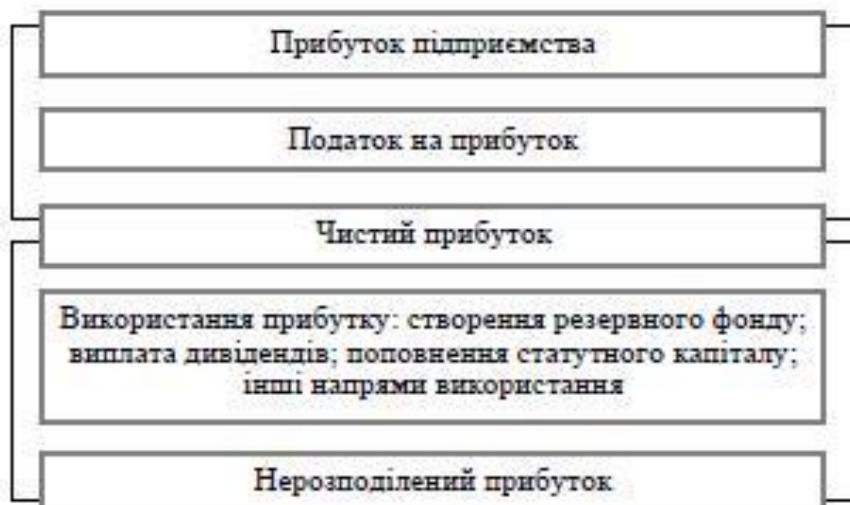

Рис. 9.2. Структурно-логічна схема розподілу і використання прибутку підприємства

Другий етап – це розподіл і використання прибутку, що залишився в розпорядженні підприємств після здійснення платежів до бюджету. На цьому етапі можуть створюватися за рахунок прибутку цільові фонди для фінансування відповідних витрат.

Прибуток, що залишається після податків і платежів (тобто чистий прибуток), надходить у повне розпорядження підприємства. Основні напрями використання прибутку – це виробничо-технічний розвиток підприємства, соціальний розвиток, матеріальне заохочення, включаючи виплату дивідендів в акціонерних товариствах, інші витрати.

Чистий прибуток підприємства спрямовується на формування резервного фонду, виплату дивідендів, поповнення статутного фонду, на інші цілі.

Оскільки одержаний прибуток (збиток) є інтегральним показником, то на нього мають вплив різні фактори (рис. 9.3):

- Макроекономічні (зовнішні): - природні умови;
- державне регулювання цін, тарифів, відсотків, податкових ставок і - пільг; - ринкова кон'юнктура.

- Мікроекономічні (внутрішні):
- обсяги виробництва;
- собівартість продукції;
- рівень ефективності використання виробничих ресурсів підприємства;
- якість продукції;
- рівень організації праці;
- ефективність використання фінансових ресурсів.

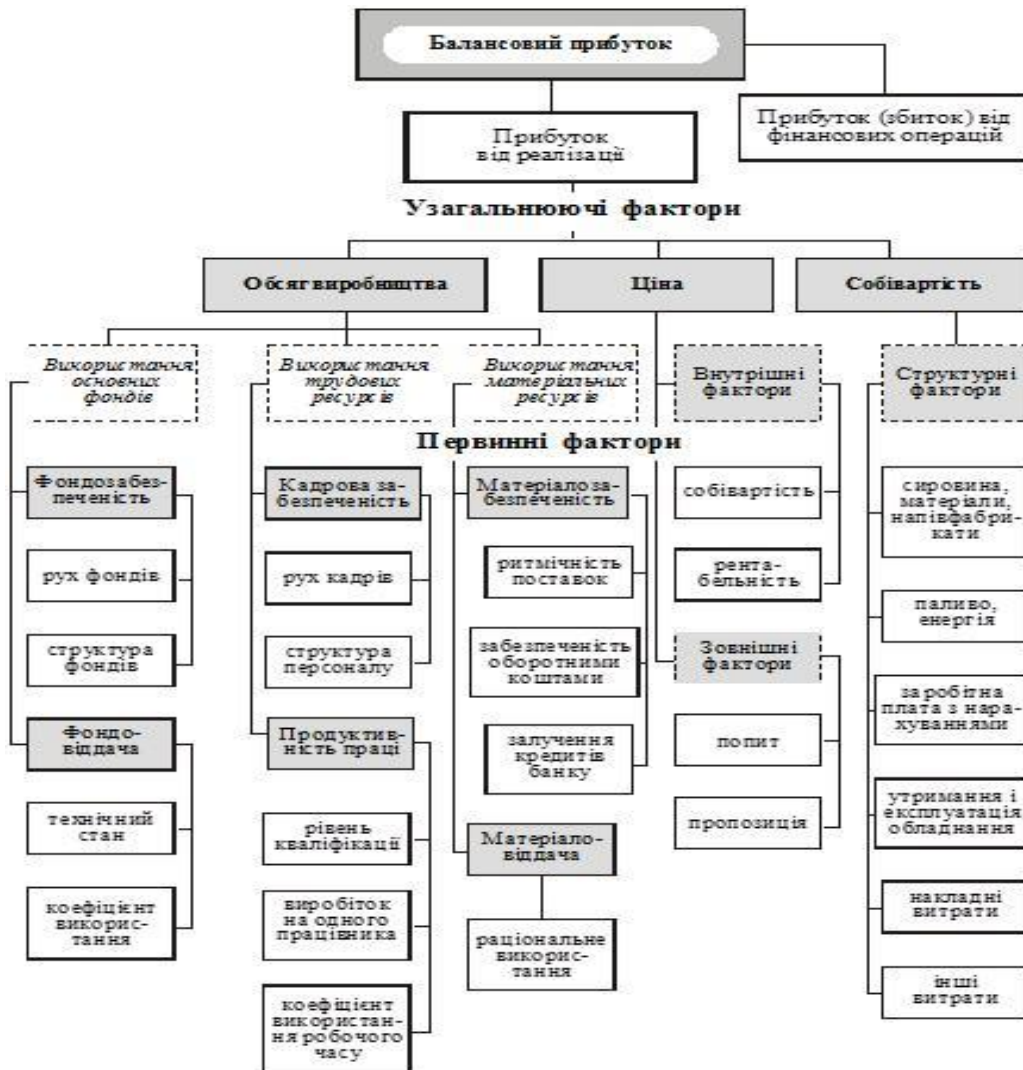

Рис. 9.3. Система факторів формування прибутку

9.2. Поняття прибутку та його види. Послідовність визначення прибутку від усіх видів діяльності.

Визначальний вплив на фінансовий стан підприємства має прибуток.

Прибуток – це частина доходу, що залишається підприємству після відшкодування усіх витрат, пов'язаних з виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності. В умовах ринку прибуток є джерелом усіх фінансових ресурсів підприємства.

Розрізняють такі *види прибутку*:

- *Балансовий (валовий) прибуток* — це загальний прибуток підприємства, одержаний від усіх видів діяльності, до його оподаткування і розподілу. Інколи слід врахувати витрати, що зменшують величину балансового прибутку (плата за землю, податок на майно, податок з власників транспортних засобів, утримання дошкільних закладів тощо).

- *Операційний прибуток* визначається коригуванням балансового прибутку на операційні витрати, до складу яких входять: заробітна плата з нарахуваннями, амортизаційні відрахування, рентні платежі, транспортні і комерційні витрати. Саме цей скоригований балансовий прибуток виступає у формі прибутку до оподаткування (оподаткованого прибутку).

- *Чистий прибуток* — це прибуток, що поступає у розпорядження підприємства після сплати податку на прибуток.

З чистого прибутку підприємства сплачуються борги та проценти за кредити, а решта розподіляється на фонд споживання (виплати власникам, акціонерам, персоналу за результати роботи) та фонд нагромадження (використовується на інвестиційні потреби та створення резервного фонду).

Прибуток – це кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства, який загалом являє собою різницю між виручкою від реалізації продукції і собівартістю реалізованої продукції.

Прибуток як ключова економічна категорія виконує ряд функцій:

– по-перше, він є показником ефективності діяльності підприємства;
– по-друге, прибуток виконує стимулюючу функцію, оскільки він є основним джерелом приросту власного капіталу;

В умовах ринкових відносин власники і менеджери, орієнтуючись на розмір прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, ухвалюють рішення з приводу дивідендної й інвестиційної політики, яка проводиться підприємством з урахуванням перспектив його розвитку. Прибуток у ринковій економіці – рушійна сила і джерело оновлення виробничих фондів та продукції, яка випускається.

– по-третє, прибуток є джерелом соціальних благ для членів трудового колективу;

За рахунок нього на підприємстві після сплати податків і виплати дивідендів, а також інших першочергових відрахувань здійснюються матеріальні заохочення, надаються соціальні пільги працівникам, утримуються об'єкти соціальної сфери.

– по-четверте, прибуток є джерелом формування доходів бюджетів різного рівня.

Він поступає до бюджету у вигляді податків, а також економічних санкцій і використовується на різні цілі, визначені витратною частиною бюджету.

Таким чином, прибуток підприємства виступає основним фактором його економічного і соціального розвитку. Відповідно до бухгалтерської звітності підприємства визначають такі види прибутку:

- валовий прибуток;
- прибуток (збиток) від операційної діяльності;
- прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування;
- чистий (нерозподілений) прибуток (збиток) звітного періоду.

Валовий прибуток (збиток) визначається як різниця між чистим доходом від реалізації продукції та собівартістю реалізованої продукції.

Прибуток (збиток) від операційної діяльності визначається як різниця між валовим прибутком та адміністративними, збутовими, іншими операційними витратами з урахування

інших операційних доходів. Прибуток (збиток) від операційної діяльності можна обчислити й іншим способом: відніманням від чистого доходу та суми інших доходів операційної діяльності повної собівартості реалізованої продукції.

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування розраховується наступним чином: попереднє значення прибутку коригується на суму доходів та витрат інвестиційної, фінансової та іншої звичайної діяльності.

Чистий (нерозподілений) прибуток (збиток) визначається відніманням від попередньо згаданої суми прибутку податку на прибуток та сальдо надзвичайних доходів і витрат.

Схема формування чистого прибутку підприємства відповідно до НП(с)БО 1 виглядає наступним чином:

Дохід (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг)

– ПДВ, акцизний збір, інші податки і збори (для відповідних платників) = Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг)

– Виробнича собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг)

Валовий прибуток (збиток) + Інші операційні доходи

– Адміністративні витрати

– Витрати на збут

– Інші операційні витрати

Прибуток (збиток) від операційної діяльності

+ Доходи від інвестиційної та фінансової діяльності

– Витрати на інвестиційну та фінансову діяльність

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування

– Податок на прибуток + Надзвичайні доходи

– Надзвичайні витрати

– Податок з надзвичайного прибутку

Чистий (нерозподілений) прибуток (збиток).

9.3. Розподіл прибутку підприємства

Розподіл прибутку – це процес відрахування необхідних сум до бюджету та використання залишку по статтях в межах підприємства. Законодавчо розподіл прибутку регулюється лише в частині надходжень до бюджетів різного рівня у вигляді податків та інших обов'язкових платежів. Відповідно до законодавства, прибуток за вирахуванням усіх податків, отриманий від різних форм господарської діяльності, називається чистим прибутком. Чистий прибуток залишається у розпорядженні підприємства та використовується ним самостійно задля подальшого розвитку.

Тобто чистий прибуток спрямовується на фінансування виробничого розвитку підприємства, задоволення споживчих і соціальних потреб, фінансування соціально-культурної сфери, відрахування до фонду оплати праці понад заробітну плату тощо. Частина чистого прибутку може бути направлена на благодійні потреби, організацію художніх виставок тощо. Проте не вся величина чистого прибутку використовується підприємством на власний розсуд. За рахунок чистого прибутку сплачуються деякі види зборів і податків, наприклад, податок на майно підприємства, збір за право торгівлі тощо. З чистого прибутку сплачуються штрафи за недотримання вимог з охорони довкілля від забруднення, порушення санітарних норм і правил, а також застосовуються штрафні санкції в разі приховування прибутку від оподаткування або внесків до позабюджетних фондів та інших платежів.

Нерозподілений прибуток приєднується до статутного капіталу підприємства, а його розподіл та використання мають особливості, зумовлені організаційно-правовою формою підприємства. Наприклад, акціонерних товариствах власникам акцій передбачені виплати дивідендів.

Методи планування прибутку підприємства.

Прибуток є основним фактором економічного і соціального розвитку не тільки для підприємства, але і для економіки країни в цілому. Тому економічно обґрунтоване планування прибутку на підприємствах має важливе значення.

Основними методами планування прибутку є *метод прямого рахунку* та *аналітичний метод*. **Метод прямого рахунку** найбільш розповсюджений на підприємствах у сучасних умовах господарювання. Він застосовується, як правило, при невеликому асортименті продукції. Суть його в тому, що прибуток розраховується як різниця між виручкою від реалізації продукції (у відповідних цінах, за мінусом ПДВ і акцизів) і повною її собівартістю.

Різновидом методу прямого рахунку є метод асортиментного планування прибутку. За цим методом прибуток підсумовується за всіма асортиментними позиціями. До отриманого результату додається прибуток у залишках готової продукції, нереалізованої на початок планованого періоду.

Аналітичний метод планування прибутку застосовується при великому асортименті продукції, яка випускається, а також як доповнення до методу прямого рахунку, оскільки він дозволяє виявити вплив окремих факторів на плановий прибуток. При аналітичному методі прибуток розраховується не за кожним видом продукції, який випускається в плановому році, а за всією продукцією в цілому. Розрахунок прибутку за цим методом складається з трьох послідовних етапів:

- визначення базової рентабельності продукції як відношення очікуваного прибутку за звітний рік до повної собівартості товарної продукції за той же період;
- розрахунок обсягу товарної продукції в планованому періоді за собівартістю звітного року і визначення прибутку товарної продукції, виходячи з базової рентабельності;
- врахування впливу на плановий прибуток різних факторів (зниження собівартості продукції, підвищення її якості та сортності, зміна асортименту, цін тощо).

Після виконання розрахунків за всіма трьома етапами визначається прибуток від реалізації товарної продукції. Окрім прибутку від реалізації товарної продукції, в складі загального прибутку додатково враховується прибуток від реалізації іншої продукції і послуг нетоварного характеру, прибуток від реалізації основних фондів і іншого майна, а також планові позареалізаційні доходи та витрати. Прибуток від іншої реалізації (продукції і послуг підсобного сільського господарства, автогосподарств, послуг непромислового характеру для капітального будівництва, капітального ремонту тощо) планується методом прямого рахунку.

9.4. Функції та джерела формування прибутку

Прибуток, як економічний показник, є різницею між чистим доходом і собівартістю продукції. Прибуток є кінцевим результатом діяльності підприємства. Функції, що виконує прибуток на підприємстві:

1. Оціночна функція — прибуток оцінює ефект господарської діяльності.
2. Розподільча функція — прибуток використовується як інструмент розподілу чистого доходу.
3. Стимулююча функція — прибуток є інструментом формування різних фондів стимулювання, як власників і робітників, та і самої господарської діяльності.

Класифікація видів прибутку.

В залежності від виду діяльності, в рамках якої отримано прибуток, він поділяється на:

- прибуток від реалізації по основній діяльності;
- прибуток від реалізації по неосновній діяльності;
- від фінансових операцій;
- від неопераційної діяльності;
- від лізингової діяльності.

В залежності від порядку визначення прибутку буває таких видів:

Економічний підхід

- балансовий прибуток — кінцевий результат всіх видів діяльності;
- прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства — різниця між балансовим прибутком і податком на прибуток;
- чистий прибуток — різниця між прибутком, що залишається в розпорядженні підприємства та штрафними санкціями щодо підприємства;

Бухгалтерський підхід

- прибуток від звичайної діяльності до оподаткування — різниця між валовими доходами і валовими витратами (разом з амортизаційними відрахуваннями);
- прибуток від звичайної діяльності — різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування і податком на прибуток;
- чистий прибуток — сума прибутку від звичайної діяльності і надзвичайних доходів (витрат).

Від методики оцінки:

- номінальний прибуток — той що фактично отримано;
- реальний прибуток — номінальний прибуток з урахуванням впливу інфляції.

В залежності від цілі визначення:

- бухгалтерський (балансовий);
- економічний прибуток — визначається як виручка від реалізації – валові витрати – альтернативні вигоди (витрати).

В залежності від розміру:

1. Мінімальний прибуток — прибуток, розмір якого після сплати податків задовільняє уяву власників про мінімальний рівень рентабельності на вкладений капітал. Як правило, цей рівень дорівнює середній процентній ставці на депозитному ринку.

2. Нормальний прибуток — прибуток, який відповідає нормі прибутковості на вкладений капітал у галузі.

3. Цільовий (необхідний) прибуток — прибуток, що відповідає потребам підприємства в коштах на виробничий і соціальний розвиток і утворюється за рахунок чистого прибутку.

4. Максимальний прибуток — прибуток, що пов'язаний з реалізацією мети поведінки підприємства на ринку на максимізацію прибутку. Отримується в тому випадку, коли граничні витрати дорівнюють граничним доходам.

Прибуток підприємства формується під впливом різноманітних внутрішніх та зовнішніх факторів (чинників).

До зовнішніх чинників варто віднести: економічні умови господарювання; місткість ринку; платоспроможний попит споживачів (рівень та динаміка попиту мають особливе значення); державне регулювання діяльності підприємств. До внутрішніх чинників належать: обсяг продукції, що випускається; собівартість виробництва; ціна продукції, що реалізується; асортимент продукції, що випускається тощо.

Також досить пов'язаними між собою економічними категоріями є прибуток та конкурентоспроможність підприємства. Прибуток підприємства є одним з критеріїв забезпечення його конкурентоспроможності. Прибуток впливає на реалізацію різних програм розвитку підприємства, завдяки прибутку підприємство має змогу розширити своє виробництво та виробничі потужності, внаслідок чого можуть значно скоротитись витрати на сам виробничий процес (скорочення часу та грошових ресурсів) та підвищиться якість продукції. При посиленні конкурентної боротьби підприємство неспроможне далі підтримувати рівень продажів за допомогою зниження ціни, оскільки робота стає неефективною та збитковою.

Задля підтримки ефективності підприємству потрібно мінімізувати витрати пропорційно до зниження ціни або ж збільшувати обсяг виробництва іншої продукції, попит на яку ще не вичерпаний. Тому підприємства повинні братися до освоєння нового виду продукції на етапі зростання прибутку для того, щоб до моменту зниження рентабельності «старої» продукції випуск нової продукції досяг точки беззбитковості. Така стратегія дозволить постійно зберігати досягнутий рівень рентабельності і навіть, при несприятливій кон'юктурі, підвищити його. При досягненні рівноваги попиту й пропозиції розмір прибутку стабілізується і певний час залишається на незмінному рівні. Такий стан може зберігатися досить тривалий час за відсутності загрози з боку конкурентів і при стабільному попиті на продукцію. За наявності конкурентів підтримку рівня продажів можна досягти, використовуючи метод зниження рентабельності, тобто зниження ціни за допомогою частки прибутку.

Крім того, в отриманні прибутку зацікавлено не лише підприємство, але і інші суб'єкти: працівники підприємства та держава.

9.5. Оподаткування доходів сільськогосподарських підприємств.

Не секрет, що Україна успадкувала занадто викривлену економіку від Радянського Союзу зі штучно встановленими цінами, неефективними підприємствами, непрактичною законодавчою базою і великою кількістю економічних та адміністративних бар'єрів для обміну ідеями, технологіями та стандартами. В такій економіці податкова система не була розрахована на стимулювання економічного зростання та розподіл доходів і багатства, мінімізуючи при цьому втрати економічної ефективності. Податкова система була більше інструментом розподілу ресурсів між підприємствами та їхньої продукції. Тому з початку переходу економіки України від плану до ринку, реформа системи оподаткування була надзвичайно важливим завданням для стимулювання розвитку приватного сектора та надання можливості уряду виконувати свої функції у новому ринковому середовищі.

У ринковій економіці податки мають вплив на багато змінних, враховуючи розподіл доходів (і багатства) та розміщення ресурсів, тому податкова система відіграє важливу роль у стабілізації економіки. “Форми оподаткування та розміри податкового навантаження напряду впливають на обсяги та структуру споживання та заощаджень, обсяги внутрішніх і зовнішніх інвестицій, виробництва та торгівлі і т.п.”.

У сільському господарстві система оподаткування може визначати кількість та розміри сільськогосподарських підприємств, їхню організаційну структуру, а також обсяги виробництва та використання землі, робочої сили та капіталу. Крім того, система оподаткування сільського господарства впливає на інші сектори економіки та на макроекономічний баланс країни в цілому.

Оподаткування сільськогосподарських підприємств впливає на рішення щодо того, чи споживати, заощаджувати або інвестувати, а також на вибір типу сільськогосподарського підприємства (наприклад юридичний статус або розмір господарства), що виробляти, коли купувати засоби виробництва або продавати вироблену продукцію. Якщо альтернативна система оподаткування призводить до зменшення викривлень в економіці, при цьому дозволяючи уряду отримувати достатньо доходів в бюджет, економіка вироблятиме більше продукції за наявності тієї ж самої кількості ресурсів.

Найвагомішими серед податкових платежів сільськогосподарських товаровиробників є три податки (податок на доходи фізичних осіб, податок на майно та єдиний податок). Тому, розробляючи напрями вдосконалення оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, основну увагу варто зосередити на таких факторах, як земельні ресурси і додана вартість як об'єктах оподаткування, оскільки відносно трудових ресурсів та їхніх доходів сільськогосподарські товаровиробники виступають фактично лише податковими агентами.

Особливості оподаткування сільськогосподарських підприємств

Оподаткування сільськогосподарських підприємств здійснюється згідно з Законом України „Про оподаткування прибутку підприємств” (22.05.97р.), Закон України „Про ПДВ”, Законом України „Про плату за землю” та інших законів. Деякі сільськогосподарські підприємства здійснюють оподаткування своєї діяльності згідно з Законом України „Про фіксований сільськогосподарський податок”. Цей Закон визначає механізм сплати фіксованого сільськогосподарського податку, що сплачується сільськогосподарськими виробниками у грошовій формі або у вигляді поставок сільськогосподарської продукції.

Сплата фіксованого сільськогосподарського податку звільняє сільськогосподарські підприємства від цілого ряду податків та обов'язкових платежів:

- податок на прибуток підприємств;

- плата за землю;

- податок з власників транспортних засобів;

- комунальний податок;

- збору на геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;

- плати на придбання торгового патенту;

- збору на спеціальне використання природних ресурсів (плата за воду).

В той же час, у зв'язку з прийняттям Державного бюджету на 2005 рік,

вище зазначені суб'єкти господарювання зобов'язані сплачувати наступні обов'язкові платежі:

- у Фонд страхування від нещасного випадку;
- у Фонд страхування на випадок безробіття - 1,6%;
- у Фонд страхування від непрацездатності - 2,9%;
- до Пенсійного фонду - 6,46% (за працівників-інвалідів - 0,8%).

Юрособи-єдинники сплачують єдиний податок за ставками 6% та 10% від виручки, отриманої 31 березня 2005 року та пізніше.

Платниками фіксованого сільськогосподарського податку є сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, які займаються виробництвом (виращуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, в яких сума одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний рік перевищує 50% загальної суми валового доходу підприємства.

Ставка фіксованого сільськогосподарського податку з 1 га сільськогосподарських угідь встановлена у % до їх грошової оцінки, проведеної за станом на 1.07.95р. відповідно до методики, затвердженої Кабміном України в таких розмірах:

- а) для ріллі, сіножатей, пасовищ - 0,15;
- б) для багаторічних насаджень - 0,09.

Грошова оцінка сільськогосподарських угідь за необхідності може уточнюватись згідно з змінами законодавства.

Платники фіксованого податку визначають суму цього податку на поточний рік у порядку і розмірах, передбачених вище названим законом і подають розрахунок місцевим органам ДПА до 1.01. поточного року.

Сплата податку проводиться щомісячно до 20 числа наступного місяця у розмірі третини суми податку, визначеної на кожен квартал від річної суми податку у таких розмірах:

- квартал- 10%;
- квартал- 10%;
- квартал - 50%;
- квартал - 30%.

Єдиний сільськогосподарський податок включається у витрати підприємства, які його відносять здебільшого до адміністративних витрат. При нарахуванні податку проводиться запис Дт 92 Кт 641, при сплаті - Дт 641 Кт 31. Нархування цього податку може відображатися і іншим бухгалтерським проведенням: Дт 84 Кт 641, Дт 23 Кт 641 (якщо не ведеться відокремлений облік адміністративних витрат)

ЛЕКЦІЯ 10. ЕФЕКТИВНІСТЬ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.

План:

- 10.1. Поняття ефективності в економічній науці.
- 10.2. Види і система показників ефективності.
- 10.3. Особливості розуміння ефективності в ринкових умовах.
- 10.4. Поняття та показники рентабельності в аграрному виробництві та методика їх розрахунку.
- 10.5. Основні чинники, що впливають на ефективність у аграрному виробництві.
- 10.6. Реструктуризація, санація, банкрутство та ліквідація агропромислових підприємств.

10.1.Поняття ефективності в економічній науці.

Ефективність виробництва — це складне і багатогранне явище. Сільськогосподарське виробництво вимагає органічного поєднання і взаємодії чотирьох факторів — робочої сили, основних засобів, предметів праці і землі. В процесі виробництва здійснюється виробниче споживання вказаних ресурсів з метою отримання певних споживних вартостей, спроможних задовольнити відповідні потреби людей. Отже, будь-яке виробництво передбачає витрати ресурсів і одержання певних результатів. Але на однакову кількість витрачених ресурсів

підприємства можуть одержувати далеко не однакові за величиною результати. В такому випадку кажуть, що підприємства ведуть виробництво з різною ефективністю.

Ефективність — це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробниче спожиті ресурси).

Економічна ефективність — це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва. Вимірювальну систему економічної ефективності сільськогосподарського виробництва доцільно будувати таким чином, щоб вона була здатна повністю розкривати дві взаємопов'язані і взаємодоповнюючі результативні сторони діяльності аграрних підприємств — раціональність використання ними землі через показники загального ефекту, приведені до одиниці площі сільськогосподарських угідь, і економічність виробництва, показники якої розкривали б, якою ціною одержано цей ефект.

Соціальна ефективність — поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей (покращення умов праці і побуту, поліпшення зовнішнього довкілля, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо).

10.2. Види і система показників ефективності.

У ефективності виробництва відображується вплив комплексу взаємопов'язаних факторів, які формують її рівень і визначають тенденції розвитку. У зв'язку з цим для оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва використовують відповідний критерій і систему взаємопов'язаних показників, які відбивають вимоги економічних законів і характеризують вплив різних факторів.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва визначається як народногосподарська ефективність, економічна ефективність галузей і виробництва окремих продуктів, а також господарської діяльності сільськогосподарських підприємств і окремих заходів. Залежно від цього використовують різні економічні показники, які повинні бути органічно взаємопов'язані і відповідати критерію ефективності. Вони не можуть бути єдиними для оцінки рівня народногосподарської ефективності, окремих галузей і видів продукції, агротехнічних і організаційно-економічних заходів, впровадження науки і передової практики.

Найважливішим показником, що характеризує обсяг сільськогосподарського виробництва (результат), є вартість валової і товарної продукції господарства, на основі якої можна розрахувати доходи і прибуток.

Визначення економічної ефективності виробництва окремих видів продукції рослинництва і тваринництва здійснюють на основі систем показників, які враховують відповідні особливості галузей. Для порівняння економічної ефективності виробництва окремих видів продукції рослинництва використовують таку систему показників: виробництво валової продукції (грн.) з розрахунку на 1 га посіву, на одного середньорічного працівника, на 1 люд.-год, на 100 грн. виробничих витрат; валовий дохід та прибуток на 1 га посіву, на 1 люд.-год, на 100 грн. витрат; рівень рентабельності виробництва. Розвиток сільського господарства здійснюється на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, зокрема використання нових систем машин, високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, мінеральних добрив, гербіцидів тощо. Особливе значення має хімізація сільського господарства, що є важливою умовою впровадження інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Валова продукція сільського господарства — це первісний результат взаємодії факторів виробництва, матеріальна і вартісна основа інших кінцевих результатів, що в натуральній формі представлений всіма виробленими протягом року первинними продуктами рослинництва і тваринництва, а вартісній — оцінений за порівнянними цінами відповідного року.

У вартісній формі валову продукцію сільського господарства розраховують у порівнянних цінах (нині у постійних цінах 2010р.) з метою визначення:

обсягу її виробництва в цілому по підприємствах, окремих регіонах і на державному рівні;

вартісних економічних показників, що характеризують рівень річної, денної і годинної продуктивності праці, фондовіддачі основних і оборотних фондів, фондомісткості виробництва, його капіталомісткості та ін.;

темтів зростання валового виробництва продукції, продуктивності праці та інших якісних показників у цілому по сільському господарству, його комплексних галузях (рослинництву і тваринництву), по окремих підприємствах і для досягнення порівняння цих показників у часі і просторі.

На сільськогосподарських підприємствах валова продукція у вартісному виразі визначається і за собівартістю виробництва з внутрігосподарським її використанням.

Отже, **товарна продукція** — це та частина валової продукції, яка реалізована за межі підприємства різним споживачам. Вона визначається в натуральній і вартісній (грошовій) формах. На кожному підприємстві вартість товарної продукції розраховується за поточними цінами реалізації, рівень яких залежить від каналу і строків реалізації продукції, її якості, кон'юнктури ринку та інших факторів. Грошові надходження від продажу товарної продукції називають грошовим доходом або грошовою виручкою підприємства. Це — важливий показник господарської діяльності, на основі якого визначають прибуток по кожній галузі і підприємству в цілому. За інших однакових умов воно матиме тим більший прибуток, чим більший грошовий дохід одержано від реалізації продукції, і навпаки.

Для аналізу стану економіки підприємства та його окремих галузей визначають відносну й абсолютну товарність виробництва. Відносну товарність характеризують показники рівня товарності, що визначаються по кожній галузі підприємства як процентне відношення товарної продукції до валової, взятих у натуральному виразі. Рівень товарності можна визначити і в цілому по підприємству, але для цього потрібно товарну продукцію оцінити у вартісному виразі за тими самими порівнянними цінами, за якими оцінено валову продукцію, виключивши з її складу приріст незавершеного виробництва, приріст вартості молодих багаторічних культурних насаджень і малотоварні продукти (солону, гній, зелену масу).

Абсолютна товарність у рослинництві визначається в натуральному виразі діленням обсягу товарної продукції окремої культури на її посівну площу.

10.3. Особливості розуміння ефективності в ринкових умовах.

Особливості функціонування ринкової економіки в сільському господарстві та їхній вплив на прийняття управлінських рішень на рівні аграрного підприємства можна звести до трьох груп чинників. Перша група стосується умов функціонування ринків у сільському господарстві, які наближені до чистої конкуренції і передбачають наявність значної кількості виробників, що реалізують свою продукцію, котра є стандартизованою або однорідною, що унеможливує нецінову конкуренцію, спроможність виробника впливати на рівень ринкової ціни своєї продукції (адже питома вага обсягів виробництва і реалізації незначна), вільне входження й вихід з ринку. Звичайно ж, віднесення галузі до чистої конкуренції є значною мірою умовністю, тому що жоден з названих чинників у реальній економіці не існує в чистому вигляді. Однак таке припущення є надто важливим в економічній теорії та дозволяє проводити дослідження, робити висновки й прогнозування.

Розуміння цієї особливості функціонування аграрних ринків необхідне менеджеру для розробки стратегії розвитку підприємства і поточних планів його розвитку, а також для прийняття відповідних управлінських рішень. Зокрема, це стосується маркетингових рішень, адже дії менеджера в цій сфері його діяльності певною мірою обмежені саме специфікою формування цін на сільськогосподарську продукцію. Як було зазначено, у сільському господарстві практично унеможливується нецінова конкуренція на продукцію галузі, що, у свою чергу, потребує відповідної організації маркетингової діяльності. Передусім це стосується оптових закупівель сільськогосподарської продукції, участі аграрних підприємств у

форвардних і ф'ючерсних аграрних ринках. Відповідно така стратегія маркетингової політики безпосередньо впливає на тактику й оперативну діяльність менеджера, вибір спеціалізації підприємства, внутрігосподарську структуру та багато інших параметрів роботи підприємства.

В умовах неможливості безпосередньо впливати на рівень сільськогосподарських цін з метою підвищення ефективності діяльності підприємства і зростання прибутку менеджер повинен сконцентрувати основну свою діяльність на питаннях організації виробництва та контролю з метою мінімізації собівартості продукції. Адже саме ці параметри діяльності підприємства безпосередньо залежать від нього.

Друга група чинників пов'язана з так званою довгостроковою проблемою у сільському господарстві і полягає в низьких доходах сільськогосподарських виробників порівняно з працівниками підприємств інших галузей. Основними причинами цієї проблеми є цінова нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, дисбаланс попиту та пропозиції (пропозиція перевищує попит), а також відносна імовірність сільськогосподарських ресурсів. Сукупність чинників другої групи зумовлює тенденцію зниження цін і доходів у сільському господарстві проти цін та доходів інших галузей економіки. За цих умов менеджер зобов'язаний опікуватися диверсифікацією свого виробництва, організацією переробки сільськогосподарської продукції, участю в розбудові сільської інфраструктури як додаткового джерела надходження доходів від несільськогосподарської діяльності тощо.

Третя група чинників стосується короткострокової проблеми, суть якої полягає у нестабільності доходів сільськогосподарських виробників і виявляється у коливанні цін на сільськогосподарську продукцію і відповідно доходів за роками. Причинами такого становища є як нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, так і коливання обсягів виробництва та попиту на неї. Ці коливання пов'язані з особливостями виробництва в даній галузі, що значно залежить від погодних та кліматичних умов. Через це за нееластичного попиту навіть незначні коливання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції спричинятимуть досить суттєві зміни сільськогосподарських цін і доходів.

Ілюстрацією зазначеної особливості є ситуація, що склалася на ринку зерна в Україні у 2001 р. Унаслідок сприятливих погодних умов, здійсненої аграрної реформи, в результаті якої виникли приватні аграрні структури у вигляді товариств з обмеженою відповідальністю, приватних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, асоціацій тощо, приватизації землі, а також проведеної значної організаційної роботи Міністерством аграрної політики України і менеджерами новостворених підприємств було отримано високий урожай зернових культур, що майже у півтора раза перевищив рівень валового збору зерна за кілька останніх років. Однак таке зростання виробництва неминуче вплинуло на зниження цін на зерно. Сільськогосподарські виробники, що орієнтувалися на високі ціни попередніх низькоурожайних років, продавали зерно урожаю 2001 р. за значно нижчими цінами, ніж ті, за якими вони планували його продати (ціни знизилися в середньому на 30 %).

За цієї ситуації окремі господарства виявилися зі збитками, незважаючи на те, що працювали вони краще, ніж у попередні роки. Звичайно ж, у своїй роботі менеджер має враховувати і цю особливість аграрної галузі, що потребує обґрунтованих підходів щодо рішень стосовно спеціалізації виробництва, каналів збуту продукції, участі у форвардних та ф'ючерсних ринках.

Загалом сільське господарство є специфічною галуззю. Воно значною мірою відрізняється від інших галузей народного господарства, що визначає особливості аграрного менеджменту. Можна виділити такі особливості цієї галузі, які мають безпосередній вплив на менеджмент.

Головним засобом виробництва у сільському господарстві є земля, тоді як у промисловості — обладнання, механізми, будівлі тощо. При цьому основна частина земельних площ орендується новоствореними аграрними підприємствами у землевласників, колишніх членів колективних сільськогосподарських підприємств. Використання орендованої, а не власної землі зумовлює особливості організації роботи на ній, що пов'язано передусім з виплатою орендної плати землевласникам, контролем з їхнього боку за збереженням родючості землі, можливістю одностороннього розірвання договору оренди за умови його недотримання.

У сільському господарстві економічний процес відтворення переплітається з природними процесами. Засобами виробництва тут виступають живі організми — тварини і рослини, що розвиваються за біологічними законами. В ґрунті також відбуваються біологічні процеси, де під дією мікроорганізмів здійснюються розпад і біосинтез різних органічних сполук, унаслідок чого утворюються специфічні для ґрунту органічні речовини та мінерали. Звичайно, ця особливість відображається в діяльності менеджера й проявляється у необхідності особливого ставлення працівників до засобів та предметів виробництва — землі, тварин, птиці, бджіл та інших живих організмів. У свою чергу, це зумовлює природне прагнення сільськогосподарських працівників бути власниками засобів, предметів і результатів своєї праці.

У цьому криється протиріччя між, з одного боку, зростанням рівня відчуженості праці в сільському господарстві внаслідок збільшення розмірів аграрних підприємств під впливом упровадження нових технологій, техніки, сортів рослин та інших результатів науково-технічного прогресу, а з іншого — низькою ефективністю найманої праці з такими специфічними засобами виробництва й предметами праці, що існують у сільському господарстві. Не враховувати цього чинника в організації аграрного виробництва менеджер не може. Особливо це стосується створених на основі колективних сільськогосподарських підприємств приватних аграрних формувань, організації в них внутрігосподарських колективів, поєднання найманої праці з елементами власності на засоби виробництва та використання орендованого майна.

Сільське господарство, як жодна інша галузь народного господарства, залежить від кліматичних умов, що безпосередньо впливають на організацію виробництва та управління ним. Ми вже наводили приклад ситуації, що склалася на ринку зерна в 2001 р. як результат, поряд з іншими чинниками, сприятливих погодних умов. Крім цього, кліматичні умови є визначальним чинником спеціалізації сільськогосподарського виробництва, а це зумовлює специфіку його всієї організації.

На відміну від промисловості, де зазвичай відбувається рух предметів праці, а знаряддя виробництва (машини, обладнання) закріплені на одному місці, у сільському господарстві рухаються знаряддя виробництва, а предмети праці — рослини та тварини — знаходяться на одному місці. Це впливає на формування виробничих витрат, оскільки зумовлює порівняно велику потребу в механізмах і витратах на переїзди й транспортування продукції, а також зумовлює певні особливості операційного менеджменту, пов'язані з необхідністю мінімізації витрат.

У сільському господарстві частина виробленої продукції використовується у подальшому виробництві (певну кількість зерна, картоплі та іншої продукції залишають на насіння, для годівлі худоби, частина поголів'я тварин використовується для відтворення стада і т. ін.). Тому не вся вироблена в цій галузі продукція є товарною. Це зумовлює особливості планування обсягів виробництва та розподілу продукції, а також організації виробничих процесів.

На відміну від промисловості в сільському господарстві робочий період не збігається з періодом виробництва. Це пояснюється тим, що виробничий період тут — це час, коли процес здійснюється за безпосередньої участі людини й часу, що проходить під дією природних чинників. Така особливість сільського господарства накладає свій відбиток на процес організації виробництва і відповідно на прийняття управлінських рішень. Це стосується організації використання трудових ресурсів та розподілу робочого часу за місяцями і виробничими циклами.

Сезонність виробництва у рослинництві, коли виробничий процес має найвищу та найнижчу інтенсивність. Виробництво тут здійснюється за певними циклами — підготовка ґрунту до посіву, догляд за посівами, збирання урожаю. Поряд з цим за окремими культурами виробничі цикли збігаються, що зумовлює необхідність у додатковому залученні трудових і матеріальних ресурсів для своєчасного виконання робіт. Сезонність також спричиняє проблеми у використанні техніки, коли, наприклад, зернозбиральний комбайн працює лише два—чотири тижні на рік, а протягом іншого часу перебуває на зберіганні. І навпаки, в період міжсезоння виникає проблема зайнятості трудових ресурсів та засобів виробництва. Звичайно, ці чинники значно впливають на процеси організації виробництва й управління.

Взаємодоповнюваність його основних галузей □ рослинництва та тваринництва. Тваринництво не може розвиватися без кормової бази, а рослинництво □ без органічних добрив, що надходять від тваринництва. Крім того, паралельний розвиток обох галузей дозволяє раціональніше використовувати трудові та матеріальні ресурси.

Виробництво сільськогосподарської продукції і формування цін на неї здійснюються в умовах, наближених до досконалої конкуренції, тоді як ціни на ресурси для сільського господарства та на продукцію переробних галузей формуються в умовах недосконалої конкуренції.

Низький рівень ліквідності сільськогосподарських підприємств не дозволяє їм одержувати на етапі переходу до ринкової економіки в потрібному обсязі інвестиції від інших суб'єктів бізнесу. Це також пов'язано з низьким рівнем обороту коштів у цій галузі.

Особливості формування і функціонування соціальної сфери в сільській місцевості, що проявляються у специфіці сільських громад, яка полягає у поєднанні виробничих та соціальних проблем життя громади.

10.4. Поняття та показники рентабельності в аграрному виробництві та методика їх розрахунку.

Прибуток в загальному економічному розумінні — це додаткова вартість, що створюється в процесі виробництва, або іншими словами — це вартість, створена в процесі підприємницької діяльності понад вартість виробничих спожитих ресурсів і робочої сили.

З прийняттям стандарту бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» підприємства, в тому числі й аграрні, визначають прибуток на різних стадіях його формування, а саме: валовий прибуток, операційний прибуток, прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, прибуток від звичайної діяльності після оподаткування і чистий прибуток.

Прибуток від продажу основних фондів і нематеріальних активів являє собою різницю між їх продажною ціною і залишковою вартістю на момент акту купівлі-продажу. Прибутком від надання товарного і комерційного кредитів є сума процентів, отримана підприємством і зменшена на суму витрат, пов'язаних з цією операцією.

Підприємство може одержувати прибуток від володіння корпоративними правами — акціями, які придбані на ринку цінних паперів або від інших прав, що не є борговими вимогами, але дозволяють брати участь у прибутках (наприклад, внески до статутних фондів інших підприємств). Такий прибуток називають дивідендами.

Підприємство може одержувати прибуток у вигляді процентів від володіння борговими вимогами, зокрема векселями, облігаціями, бонами та іншими платіжними документами, включаючи державні скарбничі зобов'язання. Сума такого прибутку визначається як різниця між одержаною сумою процентів і сумою витрат, пов'язаних з операцією володіння борговими вимогами.

Рентабельність — поняття, що характеризує економічну ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) повністю відшкодовує витрати на її виробництво й одержує прибуток як головне джерело розширеного відтворення.

Рівень рентабельності визначається як відношення валового прибутку до виробничих витрат на реалізовану продукцію (визначається у відсотках).

Даний показник характеризує економічну ефективність поточних витрат, ступінь їх окупності. Якщо, скажімо, рівень рентабельності становить 85 %, це означає, що підприємство за рахунок одержаної грошової виручки повністю відшкодувало витрати виробництва на реалізовану продукцію і додатково одержало на кожний карбованець цих витрат по 0,85 грн прибутку. У тих випадках, коли грошова виручка від реалізації продукції не покриває витрат на її виробництво, визначають показник **рівня збитковості** як процентне відношення суми збитку до собівартості цієї продукції.

10.5. Основні чинники, що впливають на ефективність у аграрному виробництві.

Підвищення економічної ефективності аграрних підприємств передбачає збільшення виробництва і підвищення якості сільськогосподарської продукції при одночасному зменшенні затрат праці і коштів на одиницю продукції. Розв'язання цієї проблеми забезпечується підвищенням врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби і птиці.

Шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва передбачають комплекс таких основних заходів: поліпшення використання землі і підвищення її родючості; впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва; підвищення рівня забезпеченості господарств виробничими фондами та поліпшення їх використання; впровадження інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій та індустріальних методів виробництва; підвищення якості і збереження виробленої продукції; поглиблення спеціалізації і посилення концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції; широке використання прогресивних форм організації виробництва і оплати праці.

Розвиток сільськогосподарського виробництва на основі різноманітних форм власності і видів господарювання вимагає створення для них рівних економічних умов, необхідних для самостійної та ініціативної роботи. У комплексі заходів щодо підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва найважливішим є поліпшення використання землі на основі підвищення її родючості, що забезпечує зростання врожайності сільськогосподарських культур. Ці завдання успішно вирішуються шляхом вирощування сільськогосподарських культур за технологією програмованих урожаїв з використанням досягнень науки, передової практики і забезпеченням високої якості праці. У передових господарствах України одержують зерна озимої пшениці по 90-105 ц/га, кукурудзи — 150-170, а на зрошуваних землях 180-200, цукрових буряків — 700-800, зеленої маси кукурудзи — 600-650, сіна багаторічних трав — 50-60 ц/га.

Водночас впровадження у виробництво культур і сортів інтенсивного типу може мати й негативні наслідки. Розвиток інтенсифікації землеробства без дотримання відповідних умов призводить до погіршення структури ґрунту, підвищення темпів деградації земель і загострення екологічної ситуації. Передовий досвід вітчизняного землеробства і світова практика свідчать, що науково-технічний прогрес має в своєму розпорядженні ефективні засоби захисту ґрунтів від руйнування та підвищення їх родючості.

Один із напрямів підвищення економічної ефективності сільського господарства — впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва в усіх галузях рослинництва і тваринництва і переведення їх на індустріальну основу. Вирішення цієї проблеми сприяє насамперед підвищенню продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві, що є основним якісним фактором його економічного і соціального розвитку.

Матеріальною основою підвищення продуктивності праці, є впровадження досягнень науково-технічного прогресу, яке включає вдосконалення, раціональне поєднання і взаємодію всіх елементів праці — знарядь і предметів праці та робочої сили. З підвищенням технічної озброєності і рівня механізації виробничих процесів, з поліпшенням організації виробництва затрати живої праці на одиницю земельної площі і голову худоби скорочуються. Зростання продуктивності праці, а отже, й ефективності виробництва на 70-75 % зумовлюється досягненнями технічного прогресу, частка організаційних факторів становить 25-30 %.

Важливим напрямом зростання ефективності сільськогосподарського виробництва є підвищення рівня забезпеченості господарств основними і оборотними фондами та поліпшення їх використання. Із зростанням фондооснащеності сільськогосподарського виробництва відбувається підвищення його ефективності, хоча часто спостерігається деяке зниження фондівіддачі. Тому важливого значення набуває раціональне використання машинно-тракторного парку, автомобілів, виробничих приміщень і їх обладнання, кормів, мінеральних добрив та інших засобів виробництва. На рівень ефективності виробництва в господарствах істотно впливають склад виробничих фондів, співвідношення основних виробничих фондів і оборотних засобів. Підвищення фондівіддачі є одним з головних факторів інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва і зростання його ефективності.

Важливим шляхом підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва є впровадження інтенсивних, ресурсозберігаючих та індустріальних технологій в рослинництві і тваринництві. Лише на основі цього можна збільшити виробництво конкурентоспроможної продукції та підвищити її рентабельність.

В системі заходів щодо зростання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва чільне місце займає підвищення якості продукції. Поліпшення якості сільськогосподарської продукції має велике економічне і соціальне значення, воно рівнозначне збільшенню виробництва продукції. Підвищення ефективності виробництва і досягнення більш високих кінцевих результатів нерозривно пов'язані з проблемою якості, розв'язання якої вимагає вдосконалення технології виробництва сільськогосподарської продукції і збільшення потужностей для її переробки та зберігання. За рахунок використання резервів поліпшення якості та збереження виробленої продукції можна на 20-30 % підвищити рівень її споживання, що сприятиме більш повному задоволенню потреб населення в продуктах харчування.

Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва відбувається в умовах поглиблення спеціалізації і посилення концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції. У спеціалізованих підприємствах і агропромислових об'єднаннях порівняно з неспеціалізованими господарствами врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність худоби вище на 35-40 %, продуктивність праці — в 4-5 разів, а собівартість продукції менша на 25-30 %.

Вагомим джерелом підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є застосування прогресивних форм організації виробництва та відповідних методів матеріального заохочення працівників у досягненні високих кінцевих результатів. У зв'язку з цим очевидна необхідність переведення всіх виробничих підрозділів підприємства на господарський розрахунок, а також створення умов для ефективного використання трудових ресурсів і всіх елементів сільськогосподарського виробництва.

Одним із напрямів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є поєднання різноманітних форм власності та видів господарювання. При цьому необхідно створити умови, які можуть повернути селянинові становище господаря на землі, заінтересованого в ефективному її використанні. Докорінна перебудова економічних відносин в аграрному секторі має узгоджуватися з комплексом заходів щодо застосування досягнень науково-технічного прогресу, поліпшення умов праці та побуту сільських трудівників.

10.6. Реструктуризація, санація, банкрутство та ліквідація агропромислових підприємств

Реструктуризація підприємств спрямована на підвищення їх конкурентоспроможності і результативності діяльності. Необхідність у реструктуризації виникає тоді, коли на підприємстві істотно погіршився фінансово-економічний стан і/або воно стоїть перед загрозою кризи і банкрутства, відбу-

вається падіння обсягу продукції, погіршуються основні економічні показники порівняно з конкурентами, зростають накладні витрати, неспроможність менеджменту адекватно враховувати ринкові зміни і вживати ефективних заходів для просування продукції на ринок, погіршується організація виробничого процесу.

Залежно від конкретних умов підприємство може здійснювати оперативну (короткострокову) реструктуризацію (тривалістю 4 — 5 міс), коли воно перебуває у передкризовому стані, або стратегічну реструктуризацію.

Оперативна реструктуризація підприємства — це комплекс організаційно-технічних, технологічних, маркетингових та інших заходів, спрямованих на стабілізацію фінансово-економічного стану підприємства, його виживання, підвищення конкурентоспроможності та результативності діяльності.

З цього визначення випливає, що головною метою оперативної реструктуризації є забезпечення виживання підприємства як суб'єкта господарювання і підвищення його конкурентоспроможності.

Основними заходами, що вживаються за цієї форми реструктуризації, є: істотне скорочення витрат, відмова від збиткових видів діяльності, припинення інвестування в неперіоритетні напрями розвитку, зниження дебіторської заборгованості, ліквідація зайвих запасів матеріальних елементів оборотного капіталу, збут зайвого обладнання і технічних засобів, відмова від участі в капіталі інших суб'єктів господарювання, які функціонують збитково, ліквідація непродуктивних витрат, пошук нових постачальників ресурсів із більш вигідними умовами їх закупівлі, диверсифікація каналів збуту продукції та зміцнення організаційної й технологічної дисципліни. Ця форма реструктуризації передбачає і скорочення за необхідності чисельності персоналу.

Оперативна реструктуризація здійснюється за ініціативою підприємства, коли менеджментом і/або власниками усвідомлена необхідність її проведення.

При цьому прийняття рішення про реструктуризацію може відбуватися за двома сценаріями. *Перший* — підприємство у зв'язку з погіршенням фінансово-економічного стану починає здійснювати реструктуризацію на етапі, коли ще немає безпосередньої загрози пред'явлення кредитором вимог щодо погашення заборгованості. *Другий* — коли така загроза стала реальною. Тоді підприємство повідомляє господарський суд про здійснення досудової санації як форми реструктуризації, що в основному охоплює ті ж заходи, які притаманні оперативній реструктуризації. (Детальніше про це йтиметься в темі 24.)

Слід зазначити, що за оперативної реструктуризації управлінський персонал і власники орієнтуються на розв'язання поточних завдань підвищення платоспроможності і конкурентоспроможності, здатності генерувати необхідні грошові потоки за рахунок внутрішніх резервів, у тому числі власних джерел фінансування без залучення значних інвестицій із зовнішніх джерел.

Стратегічна реструктуризація — це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення довготермінової конкурентоспроможності шляхом докорінних змін у діяльності підприємства.

Це може бути технічне переозброєння виробництва; впровадження нових технологій; освоєння нових виробництв через здійснення вертикальної інтеграції на засадах спільної (єдиної) власності; диверсифікація ринків збуту, у тому числі вихід на міжнародний ринок, розширення своєї ніші на ринку; здійснення асортиментної диверсифікації та сертифікації продукції; удосконалення організаційної структури і структури управління підприємством. Як бачимо, стратегічна реструктуризація тісно пов'язана з трансформацією підприємств.

За здійснення стратегічної реструктуризації уточнюється місія та довгострокові цілі підприємства, стратегія його розвитку і сфера діяльності. Характерними особливостями її є й те, що вона розрахована на довгостроковий період і вимагає значних інвестицій, насамперед капітальних, і пошуку зовнішніх джерел їх залучення.

У літературі виділяють й інші види реструктуризації, у тому числі й адаптивну. Тимчасом для виділення такої реструктуризації у самостійний вид немає достатніх підстав, бо і за оперативної реструктуризації у двох формах її вияву, і за стратегічної реструктуризації завжди здійснюється адаптація суб'єкта господарювання до нових умов зовнішнього середовища. Це необхідна складова будь-якої реструктуризації, у тому числі і *випереджальної*, коли підприємство ставить перед собою завдання вжити необхідних заходів для поліпшення своїх конкурентних позицій, розширення ніші на ринку, недопущення підсилення наявних конкурентів чи появи нових тощо.

Даний вид реструктуризації займає проміжне місце між оперативною та стратегічною реструктуризаціями і може передбачати впровадження сучасних технологій, входження в різні об'єднання чи створення нових альянсів, купів-лю-продаж відокремлених підрозділів, цілісних майнових комплексів.

До цих пір реструктуризація розглядалася як комплексне явище, що охоплює систему різних заходів. Для повнішого розуміння сутності реструктуризації здійснюють класифікацію таких заходів залежно від конкретного об'єкта. Зокрема, виділяють такі її види, як техніко-технологічну, фінансову та організаційно-управлінську.

Техніко-технологічна реструктуризація передбачає модернізацію обладнання та устаткування, впровадження нової або удосконалення існуючої технології, заміну застарілих

основних засобів новими з інноваційною складовою, інвестування коштів на вдосконалення логістики та на інші заходи, що забезпечують ефективне використання потужностей.

Враховуючи, що агропромислові холдинги мають територіально розосереджене аграрне та переробне виробництво, то даний вид реструктуризації тут може до певної міри здійснюватися і через регіональну варіабельність потужностей — нарощування їх в одних регіонах і звуження в інших — з метою повнішого використання переваг регіону, наприклад, таких, як вища кваліфікація персоналу, вигідніші умови оренди землі, якісніша сировина, вища ступінь забезпеченості нею переробного виробництва тощо.

Фінансова реструктуризація здійснюється тоді, коли підприємство має велику заборгованість, викликану різними причинами, у тому числі кризою неплатежів (велика дебіторська заборгованість), значним кредитним навантаженням, зниженням кон'юнктури ринку на продукцію провідної галузі, інфляцією та ін.

Основними напрямками фінансової реструктуризації можуть бути переоформлення боргових зобов'язань через відстрочення погашення заборгованості, конвертацію боргу, зміну схеми його погашення з урахуванням сезонності надходження коштів; оптимізація структури капіталу і залучення інвесторів з набуттям ними прав співвласників підприємства.

Організаційно-управлінська реструктуризація передбачає вдосконалення або навіть зміну організаційної структури і структури управління підприємства, створення центрів відповідальності, підвищення кваліфікації персоналу, у тому числі управлінської ланки з урахуванням змін у зовнішньому середовищі, оптимізація чисельності працівників, удосконалення матеріального стимулювання персоналу, задіяння інших важелів мотивації праці.

Ефективність розглянутих видів реструктуризації досягається у тому разі, коли вони здійснюються не ізольовано (відокремлено), а комплексно. Важливо також, щоб реструктуризація супроводжувалася удосконаленням маркетингової і товарної політики, впровадженням новацій.

Практичне здійснення реструктуризації — це надто складне завдання, розв'язання якого вимагає глибоких знань із різних сегментів економічної науки. Тому до цієї проблеми будемо ще повертатися неодноразово в процесі вивчення інших дисциплін. Тут лише зазначимо, що для проведення реструктуризації потрібна комплексна діагностика підприємства, розроблення концепції і програми реструктуризації та адекватних заходів щодо її реалізації.

У ринковій економіці, крім реструктуризації, широкого розповсюдження набув і процес реорганізації підприємств.

Ринковій економіці притаманне таке явище, як банкрутство суб'єктів підприємницької діяльності. Умови і порядок відновлення платоспроможності таких суб'єктів (боржників) або визнання їх банкрутами, порядок задоволення претензій кредиторів та інші питання, пов'язані з санацією та банкрутством, регулюються Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (від 30.06.1999 р.).

Під банкрутством розуміють визнану арбітражним судом^[1] неспроможність боржника — суб'єкта підприємницької діяльності — відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури. При цьому боржником вважається такий суб'єкт підприємницької діяльності, який неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати. Справа про банкрутство порушується арбітражним судом за заявою кредиторів, якщо безспірні вимоги їх до боржника сукупно становлять не менше 300 мінімальних розмірів заробітних плат, які не були задоволені протягом вказаного терміну — три місяці. Законом передбачено також, що боржник може звернутися до арбітражного суду з власної ініціативи в разі його фінансової неплатоспроможності або загрози такої неплатоспроможності, за якої він не в змозі виконати свої зобов'язання перед кредиторами, в тому числі і по заробітній платі, сплатити податки, інші обов'язкові платежі не інакше, як через відновлення платоспроможності.

У світовій практиці банкрутом вважають таке підприємство, неплатоспроможність якого має не тимчасовий, а тривалий характер. Наприклад, у Швеції процедура визнання банкрутства

оголошується тоді, коли підприємство не може протягом шести місяців оплатити пред'явлені йому вимоги.

Банкрутство в умовах ринкової економіки є наслідком незадовільного управління підприємством, нехтування впливом різноманітних факторів макро- і мікросередовища, а тому правомірно розглядається як плата за економічну свободу у виборі напряму господарської діяльності, партнерів, найму робочої сили, ринків збуту тощо.

Суб'єкт підприємницької діяльності в разі загрози його неплатоспроможності ще до порушення справи про банкрутство може здійснити досудову санацію. Це — важливий захід, що нерідко дає змогу підприємству уникнути банкрутства. Здійснює досудову санацію власник майна або інвестор шляхом прийняття системи заходів — організаційно-господарських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових щодо відновлення платоспроможності боржника. Одним із найбільш радикальних заходів досудової санації є надання боржнику фінансової допомоги з боку власника майна, засновників, кредиторів боржника, інших суб'єктів для погашення його боргових зобов'язань. Це, в свою чергу, зобов'язує боржника взяти на себе відповідні додаткові зобов'язання перед особами, які надали таку допомогу.

При порушенні справи про банкрутство до боржника можуть бути застосовані такі судові процедури банкрутства: розпорядження майном боржника, мирова угода, санація (відновлення платоспроможності) боржника, ліквідація банкрута. В ухвалі арбітражного суду про порушення провадження справи на банкрутство вказується на введення процедури розпорядження майном боржника і призначається розпорядник майна на строк не більше шести місяців. Це — перший радикальний захід процедури банкрутства, що стосується контролю за діяльністю боржника. Мета цього заходу — забезпечити майнові інтереси кредиторів. Розпорядник майна призначається на період від порушення провадження справи про банкрутство до моменту укладання мирової угоди чи прийняття рішення про санацію або ліквідацію боржника. Він має право скликати збори кредиторів, аналізувати фінансове становище боржника та рекомендувати зборам кредиторів заходи щодо його фінансового оздоровлення. В обов'язки розпорядника майна входить розгляд з посадовими особами боржника копій заяв кредиторів про грошові вимоги до боржника, здійснення реєстру вимог кредиторів, своєчасне вжиття заходів щодо захисту майна боржника, аналіз його господарської, фінансової та інвестиційної діяльності і становища на товарному ринку, виявлення ознак фіктивного банкрутства.

Керуючий майном боржника не має права втручатися в оперативно-господарську діяльність боржника, а його призначення не є підставою для припинення повноважень органу управління підприємства-банкрута. Проте останній не має права після призначення розпорядника майна приймати рішення щодо реорганізації і ліквідації боржника, створювати нові юридичні особи, філії і представництва, виплачувати дивіденди, здійснювати емісію цінних

паперів. Важливо, що керуючий майном боржника сприяє укладанню мирової угоди між боржником і кредиторами, яка означає досягнення домовленості між ними про відстрочку платежів або їх розстрочку, або припинення зобов'язань, коли має місце прощення боргів. Якщо мирової угоди не було досягнуто і за час проведення процедури розпорядження майном боржнику не вдалося задовольнити вимоги кредиторів, то арбітражний суд за клопотанням комітету кредиторів має право винести ухвалу щодо проведення санації боржника строком не більше 12 місяців. Ним призначається керуючий санацією за наявності в нього відповідної ліцензії.

Санація — це система заходів, здійснюваних під час провадження справи про банкрутство, що спрямовані на запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації. Вона здійснюється шляхом кредитування підприємства, його реорганізації, реструктуризації боргів і капіталу, зміни виробничої структури. В результаті санації має бути досягнуто фінансове оздоровлення боржника і задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів.

З дня винесення ухвали про санацію припиняється повноваження керівника боржника і його органів управління, а керівництво підприємством переходить до керуючого санацією. Він має право самостійно розпоряджатися майном боржника, укласти від його імені мирову угоду,

відмовлятися від виконання договорів боржника у передбачених законом випадках. Протягом трьох місяців з дня винесення ухвали про санацію боржника керуючий санацією повинен розробити і подати комітету кредиторів для схвалення план санації боржника, в якому передбачаються заходи щодо відновлення його платоспроможності, строк такого відновлення, умови участі інвесторів (за їх наявності) в повному або частковому задоволенні умов кредиторів.

Серед заходів відновлення платоспроможності боржника, що відображаються в плані санації, можуть бути реструктуризація (реорганізація) підприємства, перепрофілювання виробництва і відмова від збиткових виробництв, відстрочка або/та розстрочка платежів, списання (прощення) боргів, продаж частини майна, ліквідація дебіторської заборгованості, зобов'язання інвестора про погашення боргу боржника або його частини, продаж майна боржника як цілісного майнового комплексу тощо. Інвестори можуть набувати прав власності на майно боржника за умови виконання ними зобов'язань згідно з планом санації. Якщо комітет кредиторів схвалив план санації, то останній подається на затвердження арбітражного суду. В іншому разі комітет кредиторів звертається до арбітражного суду з клопотанням про призначення другого керуючого санацією або ж про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури. При затвердженні арбітражним судом плану санації керуючий санацією здійснює передбачені планом заходи. За умови їх практичної реалізації він складає звіт і подає його на затвердження в арбітражний суд. Таке затвердження є підставою для винесення вказаним судом ухвали про припинення провадження у справі про банкрутство.

На основі викладеного можна зробити висновок, що вітчизняне законодавство про банкрутство, як і законодавство ряду розвинутих країн, надає пріоритетність санації над ліквідацією підприємства. І це не випадково. Для кредиторів найчастіше не вигідно закінчувати справу про банкрутство ліквідацією боржника. З міжнародної практики відомо, що кошти, отримані в результаті ліквідації підприємства-боржника, коливаються переважно в межах 30 % від вимог кредиторів. Отже, є велика ймовірність того, що такі вимоги можуть бути далеко не повністю або ж цілком не задоволеними. І це підтверджується вітчизняною дійсністю, коли за останні роки (1998—1999) кошти від ліквідації підприємств-банкрутів покривали лише 1,5—2 % їх боргових зобов'язань.

За умови відмови арбітражного суду затвердити звіт керуючого санацією або ж неподання такого звіту в установленний строк арбітражний суд приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру, термін якої не може перевищувати 12 місяців. За рішенням вказаного органу цей строк може бути продовжений ще на шість місяців. Ліквідація боржника означає припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності (банкрута) з метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна. З дня прийняття арбітражним судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури припиняється його підприємницька діяльність і нарахування штрафів, пені, процентів та інших економічних санкцій, припиняється також повноваження органів управління банкрутом (якщо цього не було зроблено раніше). Арбітражний суд призначає ліквідатора (ним може бути розпорядник майна або керуючий санацією) і членів ліквідаційної комісії.

Ліквідатор виконує всі процедури, пов'язані із збереженням і розпорядженням майном, здійсненням його вартісної оцінки тощо. Він організує повернення дебіторської заборгованості і, що дуже важливо, формує ліквідаційну масу. До її складу включають усі види майна і майнових прав банкрута, які належать йому на праві власності або повного господарського відання на дату відкриття ліквідаційної процедури, а також виявлені в процесі її здійснення (за винятком об'єктів соціальної сфери та об'єктів комунальної інфраструктури). Ліквідатор здійснює продаж майна, що включене в ліквідаційну масу, на відкритих торгах, якщо комітетом кредиторів не встановлено інший порядок продажу вказаного майна. Кошти від продажу майна використовуються для задоволення вимог кредиторів у такій черговості:

в першу чергу задовольняються вимоги, забезпечені заставою; виплати вихідної допомоги звільненим працівникам; витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в арбітражному суді та роботою ліквідаційної комісії;

у другу — вимоги, що виникли із зобов'язань підприємства-банкрута перед його працівниками, за винятком їх внесків до статутного фонду, та зобов'язань, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян;

в третю — вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);

у четверту — вимоги кредиторів, не забезпечені заставою;

в п'яту — вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного фонду підприємства;

у шосту чергу — задовольняються всі інші вимоги.

При задоволенні претензій кредиторів витримуються такі правила: 1) вимоги кожної наступної черги задовольняються лише тоді, коли забезпечується повне задоволення претензій попередньої; 2) в разі недостатності коштів для повного задоволення вимог кредиторів наступної черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог кожного кредитора даної черги; 3) вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними. Справа про банкрутство припиняється після затвердження арбітражним судом звіту ліквідатора.

ЛЕКЦІЯ 11. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОГРЕСИВНІ ВИДИ ТЕХНОЛОГІЙ

План:

1. Вибір пріоритетних напрямів технологічного розвитку.
2. Науково-технічні, технологічні, соціально-економічні та екологічні фактори.

11.1. Вибір пріоритетних напрямів технологічного розвитку в сільському господарстві

Вибір пріоритетних напрямів технологічного розвитку в сільському господарстві має вирішальне значення для підвищення ефективності виробництва, покращення якості продукції та забезпечення стійкого розвитку аграрного сектора.

Ось кілька ключових напрямів, які можна вважати пріоритетними:

1. Технології точного землеробства

Призначення: Підвищення ефективності використання ресурсів (води, добрив, пестицидів) та підвищення врожайності через точне управління.

- Системи GPS і GIS: Для точного планування і моніторингу сільськогосподарських процесів.

- Датчики і сенсори: Для вимірювання стану ґрунту, рівня вологості та стану рослин.

- Аналіз даних: Використання аналітики для оптимізації процесів внесення добрив і поливу.

2. Роботизація і автоматизація

Призначення: Зменшення трудомістких процесів і підвищення продуктивності через використання роботизованих систем.

- Автоматизовані сівалки і комбайни: Для зменшення потреби в ручній праці і підвищення точності посіву та збору врожаю.

- Роботи для обробки рослин: Наприклад, роботи для обробки бур'янів або внесення добрив.

- Дрони: Для моніторингу стану посівів і обробки ґрунту.

3. Інноваційні технології в обробці ґрунту

Призначення: Підвищення родючості ґрунту та ефективності обробки.

- Нульовий оборіток: Технології для зменшення механічної обробки ґрунту, що зберігає структуру ґрунту і зменшує ерозію.

- Компостування: Виробництво органічних добрив для поліпшення якості ґрунту.

4. Екологічні та відновлювальні технології

Призначення: Зменшення негативного впливу на навколишнє середовище і забезпечення стійкого розвитку.

- Системи зрошення: Впровадження крапельного зрошення для економії води.

- Енергоефективність: Використання відновлювальних джерел енергії (сонячні батареї, вітрові турбіни) для забезпечення енергетичних потреб.

5. Біотехнології

Призначення: Розвиток нових сортів і технологій для підвищення стійкості культур і підвищення врожайності.

- Генетична модифікація: Розробка генетично модифікованих культур, стійких до хвороб, шкідників і несприятливих умов.
- Селекція нових сортів: Створення нових сортів рослин з підвищеними характеристиками врожайності і якості.

6. Розвиток систем управління даними

Призначення: Поліпшення управління виробництвом через ефективне використання інформаційних технологій.

- ERP-системи: Для інтеграції всіх бізнес-процесів (виробництво, фінанси, логістика) в єдину систему управління.
- Мобільні додатки: Для моніторингу і управління сільськогосподарськими процесами на ходу.

7. Вдосконалення технологій зберігання і переробки продукції

Призначення: Збереження якості продукції і зменшення втрат при зберіганні і переробці.

- Системи зберігання: Використання сучасних складів з контролем температури та вологості.
- Переробка: Інвестиції в новітні технології переробки для підвищення якості кінцевого продукту.

8. Розвиток інтегрованих агропромислових систем

Призначення: Оптимізація всієї агропромислової системи через інтеграцію різних елементів.

- Агротехнологічні платформи: Платформи для об'єднання всіх аспектів агровиробництва, від планування до реалізації продукції.
- Цифрові рішення: Впровадження цифрових рішень для інтеграції даних про посіви, врожайність, логістику та інші аспекти.

Висновок

Вибір пріоритетних напрямів технологічного розвитку в сільському господарстві має бути стратегічно обґрунтованим і спрямованим на досягнення максимальних вигод для галузі.

Важливо орієнтуватися на сучасні технології, які забезпечать підвищення продуктивності, зменшення витрат, збереження навколишнього середовища і забезпечення стійкого розвитку. Реалізація цих напрямів допоможе покращити якість продукції, підвищити ефективність виробництва і забезпечити стійке зростання аграрного сектора.

11.2. Науково-технічні, технологічні, соціально-економічні та екологічні фактори в агровиробництві

Агровиробництво, як важлива частина аграрного сектора економіки, підлягає впливу різних факторів, які можуть визначати його ефективність, стійкість і сталий розвиток. Ось розгорнутий опис основних факторів, що впливають на агровиробництво:

1. Науково-технічні фактори

Означення: Фактори, пов'язані з науковими дослідженнями та технологічними інноваціями, які сприяють розвитку агровиробництва.

- Наукові дослідження і розробки: Вивчення і впровадження нових агрономічних знань, селекція нових сортів рослин, розробка нових методів боротьби з хворобами і шкідниками.
- Інновації в біотехнологіях: Генетично модифіковані культури, біопестициди, нові органічні добрива.
- Агроекологічні дослідження: Вивчення впливу агровиробництва на екосистеми та розробка методів для зменшення негативного впливу.

2. Технологічні фактори

Означення: Фактори, пов'язані з використанням і розвитком технологій, які безпосередньо впливають на процеси агровиробництва.

- Модернізація техніки: Впровадження нових сільськогосподарських машин і обладнання, таких як комбайни, трактори, системи зрошення.

- Автоматизація процесів: Використання автоматизованих систем для обробки ґрунту, сівби, збору врожаю, управління теплицями.

- Інформаційні технології: Застосування систем управління на основі даних, таких як ERP-системи для управління агровиробництвом, технології точного землеробства (GPS, сенсори).

3. Соціально-економічні фактори

Означення: Фактори, що стосуються економічного та соціального контексту агровиробництва.

- Економічні умови: Вартість землі, ціни на сільськогосподарську продукцію, витрати на виробництво і обробку, доступність кредитів і фінансування.

- Державна політика: Програми підтримки сільського господарства, дотації, податкові пільги, субсидії.

- Соціальні умови: Умови праці, рівень освіти та підготовки аграріїв, соціальний захист, міграція сільського населення, рівень життя в сільських районах.

4. Екологічні фактори

Означення: Фактори, що впливають на навколишнє середовище і природні ресурси в результаті агровиробництва.

- Управління ґрунтом: Збереження родючості ґрунту, профілактика ерозії, управління органічними та неорганічними добривами.

- Водні ресурси: Ефективність використання води для зрошення, боротьба з водною ерозією, запобігання забрудненню водних ресурсів.

- Зміни клімату: Вплив глобального потепління на агрокліматичні умови, адаптація до змінних погодних умов, управління ризиками, пов'язаними з екстремальними погодними явищами.

- Біологічне різноманіття: Захист природних біотопів, збереження видового різноманіття, вплив агровиробництва на флору і фауну.

Взаємодія факторів

1. Науково-технічні та технологічні фактори:

- о Інноваційні наукові досягнення можуть приводити до розробки нових технологій і методів у агровиробництві. Наприклад, наукові дослідження в біотехнології можуть сприяти створенню нових ефективних систем для боротьби з шкідниками.

2. Соціально-економічні та екологічні фактори:

- о Соціально-економічні умови, такі як державна підтримка і фінансування, можуть впливати на екологічні практики. Наприклад, дотації на впровадження екологічних технологій можуть стимулювати агровиробників до більш стійкого використання природних ресурсів.

3. Технологічні та екологічні фактори:

- о Впровадження нових технологій може мати як позитивний, так і негативний вплив на екологічне середовище. Наприклад, сучасні системи зрошення можуть зменшити споживання води, але їх реалізація може вимагати значних витрат на ресурс.

Висновок

Агровиробництво підлягає впливу ряду факторів, кожен з яких має своє значення для ефективності і стійкості виробництва. Розуміння і управління цими факторами допомагає оптимізувати агровиробництво, забезпечити його сталість, зменшити негативний вплив на навколишнє середовище і підвищити соціальне і економічне благополуччя. Інтегрований підхід до управління науково-технічними, технологічними, соціально-економічними та екологічними аспектами є ключовим для досягнення успіху в агровиробництві.

ЛЕКЦІЯ 12-13. ІНВЕСТИЦІЙНА ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ.

План.

1. Економічна суть інвестицій і основні напрями їх здійснення в аграрному виробництві.

2. Показники ефективності інвестицій.

3. Поняття інвестиційного прибутку.

4. Показники ефективності інвестицій

5. Поняття “інновація” та її види і роль у розвитку аграрного виробництва.
6. Бізнес-плани виробництва сільськогосподарської продукції.
7. Оцінювання економічної ефективності нововведень.

1. Економічна суть інвестицій і основні напрями їх здійснення в аграрному виробництві.

Термін “інвестиції” походить від латинського “investire” – одягати. Поняття інвестицій на підприємстві передусім пов’язують з кількісною і якісною зміною виробничих потужностей. Без здійснення інвестицій неможливий нормальний процес виробництва.

В загальноекономічному розумінні інвестиції пов’язують з балансом підприємства. В такому розумінні інвестиції – це стан активів підприємства і уречевлення капіталу в активах.

Визначення інвестицій у фінансах пов’язують з використанням капіталу або довгостроковими капітальними вкладеннями з метою одержання прибутку. Отже, інвестиції мають фінансовий і виробничий аспекти.

Основні напрями інвестицій — це вкладення коштів у рухоме і нерухоме майно (будівництво виробничих будівель, споруд, об’єктів соціальної сфери, придбання техніки, обладнання, устаткування, поповнення оборотних фондів тощо); придбання акцій, облігацій, інших цінних паперів, цільові грошові (банківські) вклади; придбання або створення нематеріальних активів (науково-технічна продукція, «ноу-хау», інтелектуальні цінності, майнові права тощо); придбання часток у капіталі інших підприємств та цілісних майнових комплексів (дочірніх підприємств, інших господарських одиниць).

Відповідно до розглянутих напрямів інвестицій їх класифікують на такі три групи:

☐ виробничі інвестиції — вкладення у виробничі ресурси: основні засоби і предмети праці;

☐ фінансові інвестиції — вкладення коштів у цінні папери, цільові банківські вклади, депозити, придбання паїв тощо;

☐ інтелектуальні інвестиції — вкладення коштів у об’єкти інтелектуальної власності. Якщо інвестиції здійснюються з метою створення новин або їх впровадження у виробництво, то такі інвестиції називають інноваційними.

Аграрні підприємства з метою ефективного функціонування здійснюють інвестиційну діяльність, що являє собою сукупність практичних дій щодо реалізації інвестицій. Будучи суб’єктом такої діяльності, аграрні підприємства самостійно визначають напрями, види й обсяги інвестицій, а також приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених фінансових, майнових та інтелектуальних цінностей в об’єкти інвестування. Вони можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців і учасника інвестиційної діяльності.

Держава може регулююче впливати на інвестиційну діяльність підприємств проведенням кредитної та амортизаційної політики, наданням фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик, а також податковою політикою шляхом диференціації суб’єктів і об’єктів оподаткування, податкових ставок і пільг тощо.

Аграрні підприємства можуть здійснювати за індивідуальними ліцензіями інвестиції і за межами України за різними напрямами. Головними з них є створення спільних підприємств з іноземними юридичними і фізичними особами на їх території, придбання частки у діючих іноземних підприємств або придбання за кордоном підприємств, що повністю належать українським інвесторам. Важливим напрямом інвестиційної діяльності підприємств за межами України є придбання за кордоном нерухомого і рухомого майна, акцій, облігацій та інших цінних паперів іноземних держав, фірм, придбання в них будь-яких прав інтелектуальної власності.

Розрізняють такі джерела фінансування інвестицій: власні, позичкові, залучені і бюджетні.

До власних джерел аграрних підприємств-інвесторів відносять прибуток, амортизацію, грошові надходження від реалізації вибракерованої худоби з основного стада, виручку від ліквідації основних засобів, страхові відшкодування за основні засоби, вибулі внаслідок стихійного лиха.

Позичкові джерела фінансування представлені облігаційними позиками, банківськими та бюджетними кредитами, а залучені — коштами, одержаними від продажу акцій, пайових та інших внесків громадян або юридичних осіб.

Бюджетні інвестиційні асигнування здійснюються державою частково або повністю для реалізації важливих капіталомістких проектів у розвиток сільського господарства, наприклад у меліорацію. Крім названих джерел фінансування інвестицій, підприємства можуть використовувати благодійні внески, пожертвування інших юридичних і фізичних осіб.

Більшість зазначених джерел фінансування інвестицій формуються в процесі фінансової діяльності підприємства, яка призводить до змін розміру і складу власного та позичкового капіталу. До такої діяльності, зокрема, відносять одержання грошових коштів від розміщення акцій та від інших операцій, що зумовлює збільшення власного капіталу, одержання грошових коштів в результаті утворення боргових зобов'язань, що збільшують позичковий капітал (взяття кредиту, випуск облігацій, видачу векселів). Водночас складовою цієї діяльності є виплата грошових коштів для погашення раніше отриманих позик, виплата дивідендів грошима, викуп раніше випущених підприємством акцій та ін.

Фактична величина інвестицій підприємства залежить від його інвестиційного потенціалу. Він визначається підсумовуванням чистого прибутку, амортизаційних відрахувань, позичкових і залучених коштів. Чистий прибуток, взятий разом з амортизаційними відрахуваннями, називають грошовим потоком підприємства.

Основними формами здійснення прямих іноземних інвестицій в АПК України є створення спільних підприємств; створення іноземним інвестором власних дочірніх підприємств (філій); укладання ліцензійних угод з вітчизняними підприємствами, згідно з якими останні набувають право на використання нової технології виробництва товару; придбання неконтрольних пакетів акцій вітчизняних підприємств — емітентів (портфельні іноземні інвестиції); придбання контрольних пакетів акцій у вітчизняних підприємств (пряма купівля, у процесі приватизації, обміну боргів на акції тощо).

Іноземні інвестиції повинні забезпечити впровадження сучасних або перспективних ресурсозберігаючих і екологічно безпечних технологій, сприяти зниженню енергоспоживання на одиницю продукції і раціональному використанню сировинної бази України. Важливою вимогою для іноземних інвестицій є також і те, що продукція підприємств, створена за їх участю, має бути конкурентоспроможною на міжнародному ринку.

Процеси інвестиційного забезпечення сільського господарства в умовах становлення ринкової економіки набувають все більшого значення по відношенню до проблеми залучення коштів і формування інституційного підґрунтя для відновлення та примноження виробничого потенціалу аграрного сектора економіки на інноваційній основі. Важливою особливістю інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є потреба в інвестуванні соціальної сфери та інфраструктури сільського господарства, адже сучасна аграрна економіка є не лише галуззю виробництва, а й способом життя сільського населення.

Отже, важливою умовою забезпечення ефективності ринкових відносин в аграрному секторі економіки конкурентного типу є наявність належного інвестування. Однак для більшості вітчизняних аграрних підприємств основним, а часто і єдиним джерелом інвестицій є власні кошти (амортизаційні відрахування та прибуток), тоді як для надійнішого фінансового забезпечення необхідно використовувати залучені кошти, кошти державного і місцевого бюджетів.

Тільки за умов належної державної підтримки аграрний сектор може реально формувати високі макроекономічні показники. Без створення відповідних умов для його належного фінансування на макrorівні через зниження податкового тягаря, підвищення доступності кредитних ресурсів, введення необхідних дотацій та субсидій сільське господарство не зможе ефективно розвиватися.

2. Показники ефективності інвестицій

Економічний аналіз ефективності інвестиційного проекту передбачає дослідження показників, що відображають співвідношення витрат і доходів у відповідності з інтересами його учасників. Розрізняються наступні показники ефективності інвестиційного проекту:

- показники фінансової ефективності, що враховують фінансові наслідки реалізації проекту для його безпосередніх учасників;
- показники бюджетної ефективності, що відбивають фінансові наслідки здійснення проекту для державного, регіонального чи місцевого бюджету;
- показники економічної ефективності, які враховують витрати і результати, пов'язані з реалізацією проекту, що виходять за межі прямих фінансових інтересів учасників інвестиційного проекту.

Витрати учасників інвестиційного проекту підрозділяються на первісні (капіталоутворюючі інвестиції), поточні і ліквідаційні, які здійснюються відповідно на стадіях будівництва, функціонування і ліквідації.

Оцінка майбутніх витрат і результатів при визначенні ефективності інвестиційного проекту здійснюється в межах розрахункового періоду, тривалість якого (обрій розрахунку) приймається з врахуванням:

- тривалості створення, експлуатації і (при необхідності) ліквідації об'єкта;
- середньозваженого нормативного терміну служби основного технологічного устаткування;
- досягнення заданих характеристик прибутку (маси і/чи норми прибутку і т.д.);
- вимог інвестора.

Обрій розрахунку вимірюється кількістю кроків розрахунку. Кроком розрахунку при визначенні показників ефективності в межах розрахункового періоду можуть бути: місяць, квартал або рік.

Порівняння різних інвестиційних проектів (чи варіантів проекту) і вибір кращого з них рекомендується робити з використанням різних показників, до яких відносяться:

- чиста наведена вартість;
- термін окупності;
- коефіцієнт прибутковості проекту;
- внутрішня норма прибутковості;
- фондовіддача проекту.

При використанні показників для порівняння різних інвестиційних проектів (варіантів проекту) вони повинні бути наведені до порівнянного виду.

Поряд з перерахованими вище критеріями у ряді випадків можливе використання і ряду інших:

інтегральна ефективність витрат, поріг беззбитковості, проста норма прибутку.

Жоден з перерахованих критеріїв сам по собі не є достатнім для прийняття проекту. Рішення про прийняття проекту повинне прийматися з урахуванням значень усіх перерахованих критеріїв і інтересів всіх учасників інвестиційного проекту.

Необхідним критерієм прийняття інвестиційного проекту є позитивність сальдо накопичених реальних грошей у будь-якому тимчасовому інтервалі, де даний учасник інвестиційного процесу здійснює витрати чи одержує доходи. Негативна величина сальдо накопичених реальних грошей свідчить про необхідність залучення учасником додаткових власних чи позикових засобів і відображення цих засобів у розрахунках ефективності.

Найбільш складним розділом інвестиційного аналізу є розрахунок потоку і сальдо реальних грошей. Вони повинні бути сформовані таким чином, щоб сальдо накопичених реальних грошей завжди приймало позитивні значення.

Важливу роль у вирішенні питання оцінки ефективності інвестиційного проекту відіграє врахування зміни вартості грошей у часі, а також інші фактори. Деякі з цих факторів піддаються тільки змістовному (а не формальному) обліку.

3. Поняття інвестиційного прибутку.

Інвестиційний прибуток розраховується як позитивна різниця між доходом, отриманим від продажу окремого інвестиційного активу, та його вартістю, що визначається із суми підтверджених витрат на придбання такого активу (п.п. 170.2.2 ПКУ).

До продажу інвестиційного активу прирівнюються операції з обміну інвестиційного активу на інший інвестиційний актив та операції зворотного викупу або погашення інвестиційного активу його емітентом, який належав платнику податку.

Також до продажу інвестиційного активу прирівнюється і операція з повернення платнику податку коштів чи майна (майнових прав), або їх частини, попередньо внесених ним до статутного капіталу емітента корпоративних прав, у разі виходу цього платника податку з числа засновників (учасників) такого емітента чи ліквідації такого емітента.

Однак, якщо здійснюється повернення фізичній особі майна за залишковою вартістю (безоплатна передача), то ця операція не пов'язана з інвестиційними активами фізичної особи. У такому випадку застосовуються правила оподаткування додатковим благом (п.п. 164.2.17 ПКУ).

Якщо засновнику повертають раніше внесені ним майно в обмін на корпоративні права, то така операція буде оподатковуватися ПДВ. Пов'язано це з тим, що вона підпадає під поняття постачання товарів, що наведене в п.п. 14.1.191 ПКУ, оскільки в цьому випадку відбувається перехід права власності на майно. Так само підлягає обкладенню ПДВ і операція з безоплатної передачі майна.

До суб'єктів (учасників) інвестиційних відносин, які використовують інвестиції, належать виробники сільськогосподарської продукції. Йдеться про сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, – сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, аграрні господарські товариства, приватні, державні і комунальні сільськогосподарські підприємства, їх об'єднання та ін. Не позбавлені права використовувати інвестиції у сфері сільського господарства й такі учасники інвестиційних правовідносин, як фізичні особи, приватні підприємці.

Усі суб'єкти інвестиційної діяльності і відповідних інвестиційних правовідносин (як інвестори, так і сільськогосподарські товаровиробники) зобов'язані: а) дотримуватися державних норм і стандартів, порядок встановлення яких визначається законодавством України; б) виконувати вимоги державних органів і посадових осіб, що пред'являються в межах їх компетенції; в) подавати в установленому порядку бухгалтерську і статистичну звітність; г) не допускати недобросовісної конкуренції і виконувати вимоги законодавства про захист економічної конкуренції; д) сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі) в розмірах та у порядку, визначених законами України; е) одержати відповідну ліцензію для проведення господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Отже, інвестиційна діяльність у сфері сільського господарства та відповідні інвестиційні правовідносини мають свою специфіку та особливості. Останні проявляються в існуванні специфічних суб'єктів, між якими вони виникають, об'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства, в особливих правах та обов'язках їх учасників, а також специфічних юридичних фактів, що викликають до життя вказані правовідносини.

4. Показники ефективності інвестицій

Основними показниками розрахунку ефективності інвестицій з погляду теорії часової вартості грошей є: чиста теперішня вартість (NPV) > внутрішня норма дохідності (IRR), дисконтовані показники рентабельності (RI) та періоду окупності (Pod).

Показник чистої теперішньої вартості капіталу визначає динамічну норму ефективності інвестицій як норму приведення (дисконту), при якій сума дисконтованого доходу (прибутків) за певний час стає рівною інвестиційним витратам.

Через те, що надходження грошових коштів розподілені в часі, їх дисконтування здійснюється при відсотковій ставці d.

Важливим моментом є вибір рівня відсоткової ставки або ставки порівняння, яка повинна відображати очікуваний рівень позичкового відсотка. В якості загальної рекомендації з

урахування можливих втрат від скорочення надходжень (тобто врахування інвестиційного ризику) пропонується вводити ризикову поправку до рівня відсоткової ставки. Вона повинна характеризувати дохідність з безризикових вкладень (наприклад, державних цінних паперів), тобто додавати деяку ризикову премію. Ця премія повинна враховувати як специфічний ризик, пов'язаний з невизначеністю одержання доходу від конкретного капіталовкладення, так і ринковий ризик, пов'язаний з кон'юктурою ринку.

При разовій інвестиції чиста теперішня вартість розраховується за формулою:

$$NPV = \sum_{k=1}^n \frac{N_k}{(1+d)^k} - \sum K,$$

де n — термін надходжень N_k ; $\sum K$ — стартова інвестиція.

При прогнозуванні надходжень $A/^*$ за роками враховуються надходження виробничого та невиробничого характеру. Так, наприклад, кошти від продажу обладнання або вивільнені оборотні кошти враховуються як доходи відповідних періодів.

Якщо інвестиція носить не разовий характер, а передбачає інвестування протягом кількох років, це знаходить своє відображення в розрахунку МРУ таким чином:

$$NPV_o = \sum_{k=1}^n \times \sum \frac{N_k}{(1+d)^k} \times \sum_{k=1}^m \frac{K_k}{(1+d)^d},$$

де NPV_o — на етапі передінвестиційних розрахунків.

Особливості показника чистої теперішньої вартості.

Показник МРУ різних проектів можна сумувати, що дозволяє використовувати його в якості основного при формуванні інвестиційного портфеля.

Вибір ставки порівняння сі є суб'єктивним моментом. Тому при аналізі інвестиційних проектів рекомендується визначити МРУ не для однієї ставки, а для деякого діапазону ставок.

Чистий приведений дохід на момент і визначається таким чином:

$$NPV_i = NPV_o \times (1+d)^i$$

Термін "чистий" має таке значення: кожна сума грошей визначається як алгебраїчна сума вхідних (позитивних) і вихідних (негативних) потоків. Наприклад, якщо у другий рік реалізації інвестиційного проекту об'єм капітальних вкладень становить 15 000 дол., а грошовий прибуток у той же рік — 12 000 дол., то чиста сума грошових коштів у другий рік становить 3 000 дол. Відповідно до суті методу сучасне значення всіх вхідних грошових потоків порівнюється з сучасним значенням вихідних потоків, зумовлених капітальними вкладеннями для реалізації проекту. Різниця між першим і другим є чисте сучасне значення вартості, яке визначає правило прийняття рішення.

Процедура методу:

Крок 1. Визначається сучасне значення кожного грошового потоку, вхідного і вихідного.

Крок 2. Підсумовуються всі дисконтовані значення елементів грошових потоків, визначається критерій (МРУ).

Крок 3. Приймається рішення:

- — для окремого проекту: якщо $МРУ = 0$, то проект приймається;
- — для декількох альтернативних проектів: приймається той проект, який має більше значення МРУ, якщо воно позитивне.

Типові вхідні грошові потоки:

- — додатковий об'єм продажу і збільшення ціни товару;
- — зменшення валових витрат (зниження собівартості товару);
- — залишкове значення вартості обладнання в кінці останнього року інвестиційного проекту (оскільки обладнання може бути продане або використане для іншого проекту);
- — вивільнення оборотних коштів у кінці останнього року інвестиційного проекту (закриття рахунків дебіторів, продаж залишків товарно-матеріальних запасів, продаж акцій і облігацій інших підприємств).

Типові вихідні грошові потоки:

- — початкові інвестиції в перший (перші) рік (роки) інвестиційного проекту;
- - збільшення потреб в оборотних коштах у перший (перші) рік (роки) інвестиційного проекту (збільшення рахунків дебіторів для залучення клієнтів, придбання сировини і комплектуючих для початку виробництва);
- — ремонт і технічне обслуговування обладнання;
- — додаткові невиробничі витрати.

Дисконтований термін окупності інвестицій. При високому рівні ставки сі віддалені платежі мало впливають на величину ЛГР[^] Через те інвестиційні проекти, що розрізняються періодом окупності, можуть бути рівнозначними за рівнем чистого доходу.

Дисконтований термін окупності інвестицій РО(і визначається як період, протягом якого сума чистих доходів, дисконтована на момент завершення інвестицій, дорівнює сумі стартових інвестицій:

$$\sum_{k=1}^n \frac{N_k}{(1+d)^k} = \sum_1^t K$$

Спрощений показник окупності PO_d дорівнює $\frac{\sum K}{N_k}$. Іншими словами, **період окупності** — час, протягом якого недисконтовані прогнозовані надходження грошових коштів перевищать недисконтовану суму інвестицій, або це число років, необхідних для заміщення стартових інвестиційних витрат. Наприклад, здійснені разові інвестиції у розмірі 40 000 грн. Річні рівномірні надходження плануються в розмірі 10 500 грн. Тоді період окупності становить $\frac{40\,000}{10\,500} = 3,8$ року. Якщо річні надходження нерівномірні — розрахунок терміну окупності ускладнюється.

Більш обґрунтованим вважається інший метод визначення окупності капіталовкладень, при якому РОа — період, протягом якого сума чистих доходів, дисконтованих на момент завершення інвестицій, дорівнює сумі інвестицій.

Не будь-який рівень доходу при інших рівних умовах призводить до окупності інвестицій. Термін окупності існує, якщо не порушуються певні співвідношення між надходженнями та витратами.

Так, при щорічному надходженні постійних доходів (один раз на рік) це співвідношення має вигляд:

$$N_k > Kd$$

При поступленні постійних доходів P разів на рік співвідношення набуває вигляду:

$$N_k > N[(1+d)^P - 1]K$$

При неперервному надходженні доходів:

$$N_k \geq 1n(1+d)^k K$$

Якщо перераховані нерівності не виконуються, то капіталовкладення є неокупні. Наведені нерівності використовуються для швидкої оцінки ситуації. Наприклад, первинні інвестиції $K = 60\,000$ грн, $d = 10\%$, річні надходження $N = 5000$ грн. Виходячи з наведених нерівностей, віддача повинна бути більше ніж $60\,000 \times 0,1 = 6000 > N$. Таким чином, при заданому рівні віддачі інвестиції не окуповуються.

Спрощений показник окупності без урахування фактора часу визначає термін окупності через $\frac{60\,000}{5000} = 12$ років. Основний не-

долік показника періоду окупності як міри ефективності — він не враховує весь період функціонування інвестиції, тобто він не враховує надходження за межами періоду окупності. Тому показник не може служити критерієм вибору інвестицій, а може використовуватись лише у вигляді обмеження при прийнятті інвестиційних рішень.

Метод внутрішньої норми прибутковості. При оцінці доцільності інвестицій обов'язково встановлюють (розраховують) ставку дисконту, тобто відсоткову ставку, яка характеризує норму прибутку, відносний показник мінімального щорічного прибутку інвестора, на який він сподівається.

За визначенням, внутрішня норма прибутковості (іноді кажуть "прибутковість") — це таке значення показника дисконту, при якому сучасне значення інвестиції дорівнює сучасному значенню потоків грошових коштів за рахунок інвестицій, або значення показника дисконту, при якому забезпечується нульове значення чистого справжнього значення інвестиційних вкладень.

Економічне значення внутрішньої норми прибутковості полягає в тому, що це така норма прибутковості інвестицій, при якій підприємству однаково ефективно інвестувати свій капітал під IRR % в які-небудь фінансові інструменти або в реальні активи, що генерують грошовий потік, кожний елемент якого, в свою чергу, інвестується під IRR %.

Внутрішня норма дохідності (IRR) — це середньозважена величина прибутковості інвестицій, що мають різні джерела інвестування, яка не є тотожна нормативному коефіцієнту ефективності.

Внутрішня норма дохідності може розраховуватись як: загальна за інвестиціями, тільки за акціонерним капіталом, з урахуванням позичкового капіталу (без нього), загальна статична, загальна динамічна.

IRR інвестицій — це мінімально допустимий розмір чистого прибутку, який припадає на кожну одиницю інвестиційних витрат.

Для забезпечення дохідності та окупності інвестицій необхідно, щоб чиста теперішня вартість була більша від нуля або дорівнювала нулю. Для цього необхідно підібрати таку відсоткову ставку дисконтування потоку платежів, яка забезпечить виконання цих умов. Така ставка або бар'єрний коефіцієнт повинні відображати очікуваний усереднений рівень позичкового відсотка на фінансовому ринку з урахуванням фактора ризику.

Під внутрішньою нормою дохідності розуміють ставку дисконтування, використання якої забезпечує рівність поточної вартості надходжень і витрат. Тобто при нарахуванні на суму інвестицій K відсотків за ставкою, що дорівнює IRR, забезпечується одержання розподіленого в часі доходу.

Показник внутрішньої норми дохідності характеризує максимально допустимий відносний рівень витрат за цим інвестиційним проектом.

Наприклад, при реалізації проекту за рахунок банківського кредиту рівень відсотків за кредит не повинен перевищувати значення IRR, бо таке перевищення робить проект збитковим.

Економічний зміст цього показника передбачає порівняння розрахованого значення IRR з "ціною" залучених фінансових ресурсів (ZR).

Практика використання показника IRR вимагає здійснення послідовних ітерацій, з допомогою яких знаходиться дисконтний множник, що забезпечує виконання рівності $NVP=0$.

Вибираються два значення коефіцієнта дисконтування $d_1 \leq d_2$ таким чином, щоб в інтервалі (d_1, d_2) функція $NVP = f(d)$ змінювала свої значення з "+" на "-" або навпаки. При цьому використовують формулу:

$$IRR = d_1 + \frac{NVP(d_1)}{NVP(d_1) + NVP(d_2)}(d_2 - d_1),$$

де d_1 — значення відсоткової ставки в дисконтованому множителі, при якому $f(d_1) \leq 0$ або навпаки; d_2 — значення відсоткової ставки, при якому $f(d_2) \leq 0$ або навпаки.

Довжина інтервалу визначає точність розрахунків та вибирається мінімальною.

Індекс рентабельності інвестицій з урахуванням дисконту розраховується для разових інвестицій за формулою:

$$RI = \sum_{k=1}^n \frac{N_k}{(1+d)^k} / \sum K,$$

для потоку інвестиційних витрат:

$$RI = \sum_{k=1}^n \frac{N_k}{(1+d)^k} / \sum_{k=1}^m \frac{K_k}{(1+d)^k}$$

Показник дисконтування в умовах інфляції розраховується таким чином:

$$\frac{1}{1+r} = \frac{1}{1+i+r},$$

де r — ставка дохідності в умовах інфляції; i — показник інфляції.

Індекс рентабельності є відносною величиною.

Якщо $RI = 1$, то дохідність інвестицій точно відповідає нормативу рентабельності (ставці порівняння).

При $RI < 1$ інвестиції нерентабельні, бо норматив не задовільняється.

При $RI > 1$ інвестиції рентабельні, тобто окупні або прибуткові.

5. Поняття "інновація" та її види і роль у розвитку аграрного виробництва

Інновація (нововведення) - результат науково-технічної діяльності, оформлений як об'єкт інтелектуальної власності, матеріалізований у виробничій сфері (здійснений у сфері послуг) і затребуваний споживачем.

Й. Шумпетер вперше застосував цей термін, трактував інновацію як нову комбінацію ресурсів, мотивовану підприємницьким духом. Загальновживаним значенням є також розуміння інновації як нововведення, що отримав суспільне визнання допомогою комерціалізації, перетворення в товар або послугу. Всі трактування поняття "інновація" об'єднують загальною характерною рисою - нова споживча цінність створеного в процесі інноваційної діяльності продукту.

Основні властивості інновації:

- науково-технічна, технологічна або управлінська новизна;
- практична застосовність (можливість реалізації в конкретному проекті);
- відповідність ринковому попиту (суспільним потребам);
- потенційна прибутковість.

Виділяють наступні функції інновацій:

- **перетворюючу функцію**, суть якої полягає в тому, що інновація дозволяє з'єднати теорію з практикою у визначеній предметній області; овеществить наукові знання; використати їх з користю для суспільства. Вдале нововведення в разі широкого поширення здатне змінити господарський уклад та напрямок економічного розвитку в окремій країні, групі країн одного технологічного рівня або в світі в цілому;

- **стимулюючу функцію**, яка полягає в тому, що інновація дає поштовх до розвитку людського капіталу і науки в країні через матеріальну зацікавленість всіх учасників інноваційного процесу;

- **відтворювальну функцію**, яка полягає в тому, що інновація служить джерелом економічного зростання і змінює структуру валового внутрішнього продукту країни на користь його більшої наукомісткості. Відбувається це за рахунок збільшення частки (питомої ваги) високотехнологічних галузей;

- **соціальну функцію**, що підтверджує нерозривність двостороннього зв'язку економічних процесів і факторів суспільного життя. Інновації сприяють насиченню ринку якісними товарами і послугами, що важливо, бо більшість потреб сучасної людини лежить поки ще в матеріальній площині. За допомогою інновацій у бік підвищення комфортності змінюється середовище проживання і підвищується якість життя. Необхідною умовою визнання успіху інноваційного рішення в даний час розглядається його екологічна чистота.

В процесі інноваційної діяльності підприємство може функціонувати з найбільшою результативністю, лише чітко орієнтуючись на певний об'єкт та керуючись максимальним урахуванням впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Для цього необхідна детальна класифікація інновацій, їх властивостей і можливих джерел фінансування.

Більшість дослідників наводять такі види класифікаційних ознак:

- 1) по технологічним параметрам об'єктів інноваційних змін;
- 2) науково-технічної значущості;
- 3) причини виникнення;
- 4) частоті застосування;
- 5) місцем інновації в мікроекономічній системі;
- 6) сфері конкретного втілення;
- 7) за масштабом новизни.

Агроінновація – це розробка новації в галузі сільського господарства – сортів рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, впровадження нової техніки, технологій вирощування та утримання тощо, що сприяє отриманню економічного, соціального, екологічного ефектів. Специфіку інновацій в аграрному секторі зумовлено особливостями самого сільського господарства, де основним фактором виробництва виступає земля, у процесі виробництва існує чітка взаємодія з живими організмами, виробництво має сезонний характер та високий рівень ризику. З упровадженням новацій у галузь види продукції, як правило, не змінюються, тільки набувають покращених властивостей (наприклад, вища врожайність сільськогосподарських культур).

Інноваційну діяльність в аграрній сфері запропоновано розглядати на чотирьох етапах: розробка новацій, їх апробація та перевірка, відтворення новацій, а також упровадження їх у виробництво. Найбільш поширеними новаціями є: нові сорти та гібриди рослин і породи тварин, штами мікроорганізмів, марки та модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні та біологічні препарати (вакцини), економічні розробки (документально оформлені методики, різні рекомендації тощо). Апробацію та перевірку отриманих зразків здійснюють наукові установи та спеціальні державні установи й організації. Відтворення новацій у сільському господарстві здійснюють насінницькі господарства (вирощування елітного та репродукційного насіння нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур); племінні заводи (розведення чистих порідних ліній тварин); машинобудівні підприємства (серійний випуск нової техніки); біологічні фабрики (випуск вакцин тощо). Впровадження розробок у виробництво або перетворення новацій в інновації здійснюється за ініціативою суб'єктів підприємницької діяльності з метою досягнення комерційних вигод.

Інноваційний процес в агропромисловому комплексі наразі недостатньо активний. Кількість агроформувань, що здійснювали експериментальне впровадження наукових розробок, останніми роками зменшилася.

Для підвищення інноваційної активності аграрних підприємств необхідним є створення умов для зростання ринкового попиту на інновації у сільськогосподарському виробництві; сприяння розвитку конкурентного середовища, заохочення капіталовкладень в інновації; надання пріоритетної підтримки розвитку аграрної науки й освіти; забезпечення захисту інтелектуальної власності та підвищення якості робочої сили тощо. Наукові дослідження потребують щорічного масштабного фінансування та всебічної державної підтримки, оскільки від цього залежить науковий рівень та якість новацій, що надзвичайно важливо в умовах поширення на українському ринку науково-технічної продукції конкурентоспроможної іноземної техніки й технологій, які за своїми техніко-економічними параметрами не поступаються, а часом і перевершують вітчизняні аналоги. Першочерговим завданням інноваційної політики держави, на нашу думку, є створення й удосконалення всіх ланок науково-технічної сфери з метою забезпечення національної аграрної економіки та соціальної сфери передовими науковими розробками й новими технологіями. Основними проблемами у формуванні та функціонуванні національної інноваційної системи є слабка інноваційна активність аграрних підприємств та низький рівень взаємодії науково-дослідного та підприємницького середовища у сільськогосподарському виробництві. У сучасних умовах одним з ключових завдань державної політики України має стати формування системи відносин між аграрною наукою, освітою та сільськогосподарським виробництвом, коли інновації стають основою прогресу аграрної економіки та суспільства, а потреби інноваційного розвитку АПК, у свою чергу, багато в чому визначають і формують найважливіші напрями наукової діяльності.

Досвід стимулювання інноваційної діяльності в аграрному секторі свідчить, що значення інноваційної складової в розвитку економіки іноземних держав постійно посилюється, а активізацію інноваційної діяльності вони всебічно підтримують. А тому, державна підтримка інноваційної діяльності має здійснюватися через систему економічних механізмів, зокрема, податкового та патентного регулювання. Першочергового значення треба надавати використанню інноваційних можливостей людського капіталу та використанню інтелектуального потенціалу аграрної науки.

В сучасних умовах інноваційний розвиток підприємств агропромислового виробництва можливий при врахуванні регіональних особливостей та можливості його інноваційного розвитку і вимагає комплексного вирішення таких питань:

- підвищення рівня фінансування регіональної аграрної науки з метою перетворення галузей агропромислового виробництва, зокрема, сільського господарства, на високотехнологічні;
- підвищення результативності регіональної аграрної науки та створення банку пропозицій інновацій нових агро- та біотехнологій; селекційних досягнень у рослинництві та тваринництві, сучасних технічних комплексів, адаптованих до умов конкретної ґрунтово-кліматичної зони;
- формування економічних механізмів стимулювання попиту агроформувань на інноваційну продукцію, пільгове кредитування ресурсів та кредитної підтримки й пільгового оподаткування інноваційних проектів;
- створення інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити координування інноваційною діяльністю до практичного застосування її результатів.

Джерелами інвестиційної діяльності для аграрних формувань є:

1. Власні кошти, що інвестуються у вигляді: чистого прибутку, амортизаційних відрахувань, страхової суми відшкодування збитків, реінвестування коштів, отриманих внаслідок реалізації частини основних засобів, надлишки оборотних активів іммобілізовані в інвестиції, довгострокові фінансові вкладення, строк погашення яких закінчується в поточному році;

2. Позичений капітал, що утворюється шляхом отримання інвестиційних кредитів банків, цільового державного кредиту, податкового інвестиційного кредиту, емісії облігацій та векселів;

3. Залучені активи, що надходять внаслідок емісії акцій, внесків сторонніх інвесторів у статутний капітал, випуску інвестиційних сертифікатів;

3. Безкоштовні – фінансові ресурси цільового призначення, що надаються державними органами влади з метою підтримки та розвитку галузей (компенсації по кредитах, субсидії тощо).

Кожне джерело надходження фінансових коштів має свої особливості, переваги та недоліки.

В загальному ж внутрішні джерела фінансування характеризуються легкістю, доступністю і здатністю до швидкої мобілізації.

Вони дозволяють зберігати форму власності і управління підприємствами. Проте, внутрішні джерела залучення інвестицій мають значні обмеження щодо можливості залучення коштів. Також зазначимо, що вилучення власних активів із господарської діяльності може негативно відобразитися на результатах діяльності.

6. Бізнес-плани виробництва сільськогосподарської продукції.

Нині потреба в бізнес-плані чітко простежується під час вирішення багатьох актуальних завдань, а саме: підготовка заявок наявних і новостворюваних фірм на одержання кредитів у комерційних банках; розробка проєктів створення нового господарства; вибір видів, напрямів і способів здійснення комерційних операцій підприємствами, що працюють; складання проспектів емісії цінних паперів тощо.

Виробництво сільськогосподарської продукції має властиві лише йому особливості, які необхідно враховувати при складанні бізнес-плану для сільськогосподарських підприємств. Як відомо, основними особливостями сільськогосподарського виробництва є: сезонність виробництва і залежність від природних умов; виконання робіт у певний період вегетаційного розвитку культури; різна тривалість виробничого циклу; організація обліку витрат на виробництво продукції не лише по культурах чи окремих групах; витрачання частини своєї продукції на поновлення процесу виробництва; неоднакова потреба в оборотних коштах протягом року. Отже, оптимальним рішенням для українського підприємця в аному випадку буде те, що він сам складає бізнес-план, а зацікавлені структури або консалтингові фірми проводять його експертизу і, у разі необхідності, корегують.

Особлива сфера застосування бізнес-планів — залучення потенційних інвесторів як вітчизняних, так і іноземних. Починати переговори щодо одержання інвестицій без бізнес-плану (а він є звичним для закордонних партнерів), при цьому не ризикуючи відразу ж породити сумніву в компетентності та серйозності своїх намірів, неможливо.

Поняття «бізнес-план» може трактуватися у вузькому або широкому значенні, а його зміст буде залежати від призначення документа. Наприклад, бізнес-планом може бути названий інвестиційний проєкт, спрямований на надання інформації про проєкт потенційним інвесторам.

Бізнес-план допомагає підприємцям і фінансистам краще вивчити ємність і перспективи розвитку майбутнього ринку збуту, оцінити витрати з виготовлення продукції та порівняти їх з можливими цінами реалізації, і зрештою визначити потенційну прибутковість задуманої справи. Також це документ, у якому описані основні аспекти майбутнього комерційного заходу, що аналізує проблеми, з якими може зіштовхнутися господарство, а також визначальні способи вирішення цих проблем.

Для відображення реальної картини розвитку напряму виробничого процесу в сільському господарстві необхідно зосередити увагу на всі ризики, що можуть постати перед фермером. Саме проведення такого аналізу і є запорукою неупередженого ставлення інвесторів до господаря.

У деяких випадках підготовка бізнес-плану є проміжною стадією розробки проєкту, а сам бізнес-план виступає основою для ведення переговорів між власником проєкту і його потенційними учасниками. В останньому випадку в ньому може бути опущена або наведена тільки в загальному виді оцінка форм і умов фінансування.

Правильно складений бізнес-план в остаточному підсумку відповідає на питання, чи варто взагалі інвестувати у певну справу, і чи окупляться всі витрати ресурсів та коштів. Він допомагає спрогнозувати майбутні труднощі та підібрати відповідні методи боротьби з ними. Адресується бізнес-план банкірам та інвесторам, кошти яких підприємець збирається залучити в рамках реалізації проекту, а також співробітникам підприємства, що потребує чіткого визначення своїх завдань і перспектив. Не менш важливим бізнес-план є і самому підприємцеві з менеджерами, які бажають ретельно проаналізувати власні ідеї, перевірити їх на розумність і реалістичність. У міжнародній практиці вважається, що без бізнес-плану взагалі не можна братися за виробничу та комерційну діяльність. Такий же принцип повинен скластися і для наших господарів.

Розробкою бізнес-плану варто керувати самому виробнику

Зазвичай створення і підготовка бізнес-планів проводиться консалтинговими організаціями, а виробник намагається якомога менше втручатися у розробку цих документів і проектного процесу. Але це перш за все помилка самого господаря. Хто як не він знає всі особливості і можливості свого господарства і буде притримуватися всіх нюансів підібраної технології, шляхів та календарних строків реалізації продукції? Саме тому складання бізнес-плану вимагає особистої участі керівника господарства, який збирається відкрити свою справу.

Багато закордонних банків та інвестиційних фірм відмовляються розглядати заявки на виділення коштів, якщо стає відомо, що бізнес-план з початку і до кінця був підготовлений стороннім консультантом і лише підписаний керівником. Адже в такому разі складається думка, що цей документ лише фікція для отримання грошей, і фермер не буде дотримуватись напряду й стратегії документу. Це не означає, звичайно, що треба відмовлятися від послуг консультантів. Навпаки, залучення експертів необхідно і заохочується потенційними інвесторами. Але, включаючись у цю роботу особисто, можна моделювати свою майбутню діяльність, перевіряючи доцільність самого задуму. Саме із залученням спеціалістів з питань економічної ефективності і науковців для підбору оптимальної технології виробництва проводиться так званий «мозковий штурм», при якому розглядаються всі позитивні і негативні аспекти розвитку замисленої справи.

7. Оцінювання економічної ефективності нововведень

Перед тим, як впроваджувати те чи інше досягнення науково-технічного прогресу у виробництво, аграрне підприємство повинне здійснити його всебічну оцінку з тим, щоб за її результатами можна було б дати альтернативну відповідь на питання про економічну доцільність такого впровадження. Коли нововведення вимагають довгострокових витрат, їх необхідно оцінювати за допомогою методів, описаних у темі 15 (чистої поточної вартості, внутрішньої норми окупності тощо). За умови, що новини впроваджують у короткостроковий період тривалістю один—три роки, можуть бути використані відповідні методики, якими хоч і не передбачається дисконтування інвестицій і одержуваних доходів, але вони дають змогу визначити економічну ефективність поточних витрат, пов'язаних з їх використанням у виробництві. Ці методики модифікуються стосовно до специфіки новин та особливостей галузей сільськогосподарського виробництва, в яких вони впроваджуються.

Наведемо кілька прикладів визначення економічної ефективності нововведень у короткостроковий період.

А. Економічна оцінка прогресивної поверхневої технології обробітку ґрунту як важливого заходу боротьби з його водною і вітровою ерозією здійснюється в розрізі окремих культур, у нашому прикладі — за озимом пшеницею, посіяною по непарових попередниках. Особливість цього нововведення полягає в тому, що при його впровадженні досягається подвійний ефект: підвищується врожайність сільськогосподарських культур і знижуються виробничі витрати не лише на центнер продукції, а й нерідко на гектар посіву.

При впровадженні поверхневої технології обробітку ґрунту на 8—10 см замість звичайної відвальної оранки на 20—22 см зростають запаси доступної вологи в 1,5-метровому шарі ґрунту в період посіву, створюються більш сприятливі умови для зволоження його верхнього шару і появи дружних сходів, рослини інтенсивніше кущаться, знижується також коефіцієнт

водоспоживання. В результаті цього підвищується врожайність даної культури, знижується трудомісткість і собівартість зерна і за умови стабільних цін зростає додатковий прибуток. Ці показники і є оціночними при визначенні ефективності поверхневої технології. За базисний варіант беруть результати вирощування культури при звичайній оранці. Поверхневий обробіток можна проводити двома варіантами: на міжполосному і відкритому полі. Їх ефективність визначається порівняно з показниками базового варіанта.

Приріст урожайності Δy_i визначають як різницю між її рівнем за досліджуваним U_i і базовим U_6 варіантами, тобто:

$$\Delta y_i = U_i - U_6,$$

де i — i -й варіант поверхневого обробітку.

Приріст прибутку на 1 га посіву за відповідним варіантом поверхневого обробітку ґрунту обчислюють за формулою:

$$\Delta \Pi_i = (U_i \cdot C - BB_i) - (U_6 \cdot C - BB_6),$$

де BB_i і BB_6 — виробничі витрати на основну продукцію в розрахунку на 1 га посіву відповідно за i -м досліджуваним і базовим варіантами; C — ціна реалізації 1 ц продукції.

Додатковий прибуток створюється за рахунок підвищення врожайності й економії виробничих витрат. Для визначення частки прибутку, створеної під впливом урожайності ($\Delta \Pi_y$), використовують формулу:

$$\Delta \Pi_y = (U_i \cdot C - BB_i) - \left(U_i \cdot C - U_i \frac{BB_6}{U_6} \right).$$

Частку прибутку, створену за рахунок другого фактора $\Delta \Pi_{вз}$, визначають з виразу:

$$\Delta \Pi_{вз} = \left(U_i \cdot C - U_i \frac{BB_6}{U_6} \right) - (U_6 \cdot C - BB_6)$$

Зростання продуктивності праці за i -м варіантом $\Pi_{прі}$ і зниження собівартості $C_{пз}$ обчислюють за формулою:

$$\Pi_{прі} = \left(\frac{3t_6}{U_6} : \frac{3t_i}{U_i} \right) \cdot 100; C_{пз} = \left(\frac{BB_i}{U_i} : \frac{BB_6}{U_6} \right) \cdot 100,$$

де $3t_6$, $3t_i$ — затрати живої праці на 1 га посіву відповідно за базисним та i -м досліджуваним варіантом.

Наприклад, поверхневий обробіток впроваджено на відкритому полі. Врожайність озимої пшениці на цьому полі становить 40 ц/га, а виробничі витрати на 1 га — 960 грн. За звичайної оранки ці показники дорівнюють відповідно 30 ц і 1032 грн. Ціна реалізації 1 ц зерна становить 55 грн. Підставивши вказані дані в наведені раніше формули, одержимо, що додатковий прибуток складає 622 грн, у тому числі за рахунок збільшення врожайності — 320 грн і зниження витрат — 302 грн.

Економічна ефективність впровадження поверхневої технології обробітку ґрунту тим вища, чим більше одержується додаткового прибутку з одиниці площі завдяки збільшенню врожайності і зниженню собівартості продукції. В трудонедостатніх районах важливе значення має показник зниження трудомісткості виробництва, насамперед за рахунок зменшення затрат живої праці на 1 га посіву.

Б. Економічна оцінка різних технологій заготівлі сіна і вибір найбільш ефективної в умовах підприємства. Заготівля сіна на аграрних підприємствах може здійснюватися трьома способами: 1) традиційним — природним сушінням сіна на полі; 2) досушкою сіна активним вентиляванням; 3) пресуванням сіна в тюки. Для кожної технології необхідний відповідний набір робочих машин і знарядь, а також неоднаковий обсяг затрат живої праці. Крім того, зазначені технології забезпечують неоднакове біологічне збереження врожаю, що є одним з визначальних факторів у диференціації рівня економічної ефективності їх застосування на виробництві. Завдання полягає в тому, щоб за даними оцінки вибрати економічно найбільш вигідну технологію порівняно з існуючою на підприємстві й тим самим підвищити раціональність використання кормової площі, знизити собівартість виробництва кормів і, зрештою, одержати додатковий прибуток від виробництва продукції тваринництва.

Технологію заготівлі сіна можна економічно оцінити за такими показниками:

- фактичний валовий збір кормових одиниць з 1 га посіву трав, ц;
- сукупні витрати на 1 га з урахуванням вартості втрат кормів;
- вартість кормів з 1 га;
- прибуток на 1 га зібраної кормової площі;
- строк окупності додаткових капітальних вкладень.

Для того щоб обчислити наведені економічні показники, необхідно мати вартісну оцінку центнера сіна. За умови, що існує ринок грубих кормів, у розрахунок береться реальна ціна цього продукту. Якщо такого ринку немає, виникає необхідність у визначенні вартості 1 ц кормових одиниць сіна через закупівельну ціну на продукцію тваринництва. Оскільки сіно використовується переважно для годівлі корів, вартість його доцільно визначати через ціну центнера молока (Цм):

$$\text{Цс} = \frac{\text{Цм} \cdot \text{Пв} \cdot \text{Зо}}{100},$$

де Цс — вартість 1 ц кормових одиниць сіна; Пв — питома вага витрат на корми в структурі собівартості молока, %; Зо — зоотехнічна окупність кормів за показником витрат центнерів кормових одиниць корму на 1 ц молока.

Біологічні втрати врожаю за різних технологій розраховуються як різниця між біологічною врожайністю трав у центнерах кормових одиниць і фактичним збором кормових одиниць, що міститься в сіні за відповідною технологією його заготівлі. Одержаний результат множать на вартість центнера кормових одиниць сіна і таким чином визначають суму втрат урожаю у вартісному виразі. Звідси витрати за відповідною технологією обчислюють як суму виробничих витрат і вартості втрат врожаю.

Прибуток на 1 га зібраної площі дорівнюватиме:

$$\text{Пі} = \text{Ві} \cdot \text{Цс} - \text{Сві},$$

де Ві — валовий збір центнерів кормових одиниць сіна з 1 га посіву трав за і-ю технологією його заготівлі; Сві — сукупні витрати на 1 га посіву трав з урахуванням вартості втрат урожаю, грн.

Строк окупності додаткових капітальних вкладень при впровадженні нової технології заготівлі сіна (Тс) визначається за формулою:

$$\text{Тс} = \frac{\text{КВі} - \text{КВб}}{\text{Пі} - \text{Пб}} = \frac{\Delta \text{КВ}}{\Delta \text{Пі}},$$

де КВі, КВб — капіталовкладення, необхідні для придбання техніки відповідно за і-ю технологією, що передбачається впровадити в господарстві, та за існуючої технології заготівлі сіна.

При виборі технології заготівлі сіна перевага віддається тому варіанту, за якого забезпечується високий рівень збереження врожаю й одержання найбільшого прибутку з гектара зібраної площі. При цьому обернений показник строку окупності додаткових капітальних вкладень повинен бути вищим або дорівнювати банківській ставці на довгостроковий кредит.

Розглянемо ще один приклад, який переконує в необхідності застосування різних методичних підходів до оцінки альтернативних технологій. Спеціалістами Українського державного центру з випробування та прогнозування техніки розроблено альтернативну технологію збирання зернових культур спеціальними жатками ЖОН — 4 і ЖОН — 6 методом очісування зернової частини (колосків) без зрізання стебла. Технологія апробована у виробничих умовах в 2001 р. і доказала свою високу ефективність. Жатка очісуючого типу може навішуватися на реверсивний трактор ХТЗ-161 31. Такий зернозбиральний агрегат «Колосок» має на 30 % меншу енергомісткість і на 40 % — металомісткість. На 1 т намолоченого зерна витрачається лише 1,6 л пального. Звичайний зерновий комбайн коштує значно дорожче за такий зернозбиральний агрегат, причому після жнив жатка знімається з трактора і він використовується протягом року, тоді як комбайн працює лише до двох місяців у рік. Жатки очісувального типу можуть кріпитися і на комбайни. Так, комбайн «Лан» з очісувальною жаткою намолочує 20—25 т зерна за годину, тоді як у самостійному режимі роботи — 10—12 т. Зменшуються і втрати зерна, особливо на полеглих

полях. Солома, яка залишається після очісування колосків, може бути приорана як органічне добриво ґрунтообробними дисковими культиваторами або ж скошена для потреб тваринництва.

Таким чином, застосування даної технології дає змогу значно прискорити темпи збирання зернових, зменшити втрати зерна, підвищити продуктивність техніки, скоротити витрати на 1 га збиральної площі. Особливо важливо застосовувати дану технологію в тих господарствах, де відчувається гостра нестача комбайнів. Адже жнивarka ЖОН-4 спроможна збільшити продуктивність застарілих комбайнів «Нива» чи «Снісей» в два — три рази. Завдяки цьому відпадає необхідність у купівлі нових дорогих зернозбиральних комбайнів.

В кількісному (вартісному) виразі економічний ефект (Ет) від застосування альтернативної технології збирання зернових культур можна визначити за формулою:

$$Et = (C_{тт} - C_{ат}) + (B_{3тт} - B_{3ат}) \cdot Цз + 33 \cdot Цз,$$

де $C_{тт}$ — собівартість 1 га зібраної площі за традиційної технології збирання зернових, грн; $C_{ат}$ — те ж за альтернативної технології; $B_{3тт}$ і $B_{3ат}$ — втрати зерна на 1 га відповідно за традиційної та альтернативної технології збирання зернових, ц; $Цз$ — ринкова ціна 1 ц зерна; 33 — зменшення втрат зерна на 1 га збиральної площі завдяки скороченню строків збирання зернових культур.

В. Економічна оцінка заходів з племінної справи. Необхідною умовою зростання продуктивності тварин і підвищення якості продукції є поліпшення їх породних властивостей. В аграрних підприємствах воно може відбуватися за кількома напрямками. Проте загальний економічний підхід до оцінки різних заходів з племінної справи і визначення економічної ефективності від їх впровадження приблизно однаковий. Зрештою він зводиться до розрахунку сумарного і річного економічного ефекту за відповідним виробничим об'єктом, а також рівня рентабельності додаткових витрат. Специфічні особливості методики найбільш рельєфно проявляються лише при підготовці вихідної і проміжної інформації для визначення даного ефекту.

Для прикладу розглянемо механізм економічної оцінки заходів з племінної справи в скотарстві. Зокрема, ставиться мета визначити внутрішньогосподарську ефективність від впровадження перевірених за потомством плідників великої рогатої худоби. Річний економічний ефект розраховують за першу, другу і третю лактації дочок від перевірених биків-поліпшувачів. Базою для порівняння беруть обсяг виробництва молока, його жирність і вміст білка за перші три лактації від корів — дочок бика-плідника, який раніше використовувався для осіменіння основного стада.

Для визначення сумарного і річного економічного ефекту та рівня рентабельності додаткових витрат від впровадження даного заходу необхідно розрахувати такі показники:

вартість виробництва молока з урахуванням вмісту в ньому жиру і білка за базовим варіантом (за групою дочок колишнього бика-плідника) і за новим варіантом (за групою дочок бика-поліпшувача);

собівартість виробництва молока за кожним варіантом.

Перший з названих показників обчислюється за формулою:

$$B_{Mi} = M_i \cdot Ц \cdot K_{жi} \cdot K_{бi},$$

де M_i — валовий надій молока за i -м варіантом за трьома лактаціями; $Ц$ — ціна реалізації 1 ц молока; $K_{жi}$ — коефіцієнт надбавки до закупівельної ціни за підвищення жирності в i -му варіанті; $K_{бi}$ — те саме за підвищення вмісту білка в молоці.

Валовий надій молока за варіантами визначається так:

$$M_i = \sum_{j=1}^3 N_{ij} \cdot PK_{ij},$$

де N_{ij} — надій молока від корови в j -й лактації за i -м варіантом; PK_{ij} — поголів'я корів в j -й лактації за i -м варіантом.

Якщо розрахунок за здане молоко молокозаводи здійснюють у перерахунку на його базову жирність без урахування вмісту білка (саме так здійснювався розрахунок із сільськогосподарськими товаровиробниками за молоко в 2001 р.), то валове виробництво молока визначається за формулою:

$$M_i = \frac{\sum_{j=1}^3 H_{ij} \cdot PK_{ij} \cdot Ж_{ij}}{ЖБ},$$

де $Ж_{ij}$ — жирність молока, надоеного у j -й лактації за i -м варіантом; $ЖБ$ — базова жирність молока, прийнята на рівні 3,6 %.

Собівартість виробництва молока за обома варіантами визначають за загальноприйнятою методикою. Необхідні дані при цьому беруть з первинного зоотехнічного і бухгалтерського обліку, який ведеться роздільно за двома виділеними групами корів — дочок бика-поліпшувача і дочок бика-плідника, що уже використовувався в господарстві. Наявність даних про вартість валового виробництва молока і його собівартість дозволяє визначити сумарний економічний ефект E_f від впровадження даного заходу за три роки лактації:

$$E_f = (BM_1 - \sum_{j=1}^3 BB_{1j}) - (BM_0 - \sum_{j=1}^3 BB_{0j}),$$

де BB_{1j} — і BB_{0j} — виробничі витрати за j -ю лактацією відповідно за новим і базовим варіантами.

Річний економічний ефект обчислюють за кожну лактацію окремо за аналогічною методикою. Остаточний висновок про доцільність впровадження цього заходу роблять з урахуванням показника рівня рентабельності додаткових витрат і приросту прибутку на одну корову. Перший з цих показників визначають за додатковим прибутком і додатковими витратами з виразу:

$$P_{\Delta BB} = \frac{(BM_i - \sum_{j=1}^3 BB_{1j}) - (BM_0 - \sum_{j=1}^3 BB_{0j})}{\sum_{j=1}^3 BB_{1j} - \sum_{j=1}^3 BB_{0j}} = \frac{\Delta \Pi}{\Delta BB} \cdot 100.$$

Рівень рентабельності додаткових витрат повинен перевищувати рівень рентабельності витрат за базовим варіантом.

ЛЕКЦІЯ 14. ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА АГРАРНИЙ ЛІЗИНГ.

План:

- 14.1. Сутність кредитування суб'єктів господарювання.
- 14.2. Система кредитування аграрного виробництва.
- 14.3. Державна підтримка кредитування сільськогосподарського виробництва.
- 14.4. Економічна сутність, види та форми лізингу.
- 14.5. Лізингові платежі.
- 14.6. Міжнародний лізинг.

14.1. Сутність кредитування суб'єктів господарювання.

В сучасній економічній науці багато уваги приділяється дослідженню проблеми сутності кредиту. Загалом, під кредитом розуміють економічні відносини з приводу передачі грошових коштів в тимчасове користування за плату і на основі повернення.

Кредит від латинської *credo, creditum* — «вірю», «довіряю» або «борг» чи «позика». Відповідно, категорія кредиту розглядається переважно як довіра однієї особи до іншої

Існує переважно два підходи до визначення сутності кредиту:

у вузькому розумінні кредит розглядається як сума коштів, що отримує позичальник від кредитора;

у широкому — як сукупність суспільних правовідносин, що виникають, здійснюються та припиняються в процесі надання кредитором коштів у борг позичальнику

Діяльність підприємств в системі ринкової економіки не можлива без періодичного використання різноманітних джерел залучення фінансових ресурсів. При недостатності власного капіталу та відсутності виручки від попередніх реалізацій неможливе ведення фінансово - господарської діяльності без додаткових вкладень коштів. Процес виробництва і

реалізації готової продукції також вимагає певних грошових витрат. При цьому момент відтоку грошових коштів та їх притоку не збігаються в часі з моментом здійснення продажу та витрат на виробництво. Надходження грошових коштів може затримуватись через відстрочку реалізації, або зв'язку з існуванням дебіторської заборгованості. Таким чином суб'єкту господарювання, необхідні надходження додаткових грошових коштів для покриття нових платежів. В економіці відомі два зовнішні джерела залучення грошових коштів: бюджетні асигнування та кредитування. Бюджетні асигнування можливі для обмеженого кола суб'єктів господарювання, тому не розглядається як загальний спосіб засіб притоку грошових коштів. Таким чином, кредит справедливо можна вважати єдиним реальним зовнішнім джерелом грошових коштів.

У свою чергу кредитування підприємств поділяється на банківське і небанківське. До небанківського можна віднести:

- комерційне · лізингове
- державне · кредитування підприємств за рахунок коштів міжнародних-фінансових інститутів.

У процесі кредитування підприємств насамперед враховується індивідуальні особливості кругообігу їхніх оборотних коштів. Взагалі особливості індивідуального обороту коштів підприємства зумовлюються багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами.

До об'єктивних факторів належать:

- галузева належність підприємства;
- характер виробничого процесу;
- сезонність виробництва;

До суб'єктивних факторів належать

- рівень організації виробництва;
- рівень організації збуту і постачання;
- інші фактори.

Суб'єктами кредитних відносин можуть бути будь-які самостійні підприємства. Кредитні відносини характеризуються тим, що їх суб'єктами є дві сторони одна з них в рамках конкретної угоди називається кредитором, інша - позичальником. Грошові чи товарно- матеріальні цінності, витрати або виконана робота та надані послуги, що до яких укладається кредитний договір, є об'єктом кредиту.

14.2. Система кредитування аграрного виробництва.

Кредит для аграріїв є одним із найважливіших зовнішніх джерел фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств поряд із бюджетним фінансуванням. Необхідність використання кредитних ресурсів пов'язана з особливостями сільськогосподарського виробництва, основною з яких є нерівномірність руху оборотних коштів, оскільки характерним є високий розрив між часом вкладення коштів та їх поверненням.

Специфіка діяльності аграрних підприємств значно впливає на умови банківського кредитування та його види. Враховуючи специфіку кредитування зазначеної галузі, доцільним є вдосконалення класифікації операцій кредитного характеру, виходячи з того, що кредитуванню аграрних підприємств притаманні особливості застави, що надається як забезпечення за кредитом, оскільки до традиційних видів заставного майна, такого як рухоме та нерухоме майно, додаються також специфічні – велика рогата худоба, майбутній урожай, майнові права тощо.

Альтернативним варіантом фінансування аграрних підприємств виступає кредитування шляхом застосування розписок-договорів, які являють собою обіцянку постачати продукцію або здійснювати оплату після реалізації своєї продукції в майбутньому в обмін на отримання ресурсів уже сьогодні. Для реалізації зазначеного способу в Україні прийнято Закон України «Про аграрні розписки», відповідно до якого аграрна розписка являє собою товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах.

Зазначені розписки складаються у двох примірниках, один з яких зберігається в справах особи, що вчиняє нотаріальні дії з їх посвідчення та реєстрації, а інший – передається кредитору. За бажанням підприємства –боржника за аграрною розпискою, йому може бути надана посвідчена копія виданої аграрної розписки. Предметом застави можуть виступати сільськогосподарська продукція, а також живі тварини.

Як правило, об'єктами короткострокового кредитування для аграрних підприємств є:

- виробничі запаси;
- незавершене виробництво та напівфабрикати власного виробництва;
- сезонні витрати, витрати на освоєння випуску нових виробів;
- платіжні та розрахункові операції з постачальниками й покупцями;
- готова продукція і товари тощо.

Розглянемо поетапно процес кредитування банком аграрного підприємства. Першим етапом можна вважати письмове звернення – заяву підприємства до банку з приводу видачі кредитних коштів та представлення необхідного пакету документів.

На наступному етапі відбувається експертиза наданих документів. Окремо перевіряються повноваження керівника, якому доручається підписання кредитного договору і договору застави.

Після експертизи документів здійснюються виїзд і огляд підприємства та предмета застави по кредитному договору. Після отримання висновків юридичного відділу та відділу служби безпеки комерційного банку заява, висновки та необхідний пакет документів передаються до відділу аналізу кредитних ризиків банку. Якщо висновок відділу аналізу кредитних ризиків позитивний, то дана заява йде на розгляд кредитного комітету.

Однак, незважаючи на наявність застави кредитування аграрних підприємств для комерційних банків як основних постачальників кредитних ресурсів було і залишається сферою підвищеного ризику порівняно з іншими галузями.

Через загальний високий рівень ризику комерційні банки надають аграрним підприємствам переважно короткострокові кредити для поточного операційного забезпечення господарської діяльності.

Для зменшення ризиків у процесі прийняття рішення кредитним комітетом та у випадку прийняття позитивного рішення про видачу кредиту укладаються відповідні договори (договір страхування застави, договір застави та кредитний договір). Однак процес кредитування триває до повного виконання зобов'язань підприємства-позичальника перед банком.

Аграрні підприємства можуть отримувати різні види кредитів. Зазвичай класичним варіантом банківського кредитування є строковий кредит. Однак більш цікавою є кредитна лінія – це кредит у межах заздалегідь визначеного ліміту кредитування, що видається на певний період часу для покриття потреби в короткострокових коштах. У банківській практиці існує два види кредитних ліній: невідновлювана та відновлювана (револьверна).

При умові відкриття невідновлюваної кредитної лінії встановлюється узгоджений ліміт кредитування, і це означає, що банк зобов'язується надати кредит у заздалегідь обумовлених розмірах на визначений строк.

Відкриття відновлюваної (револьверної) кредитної лінії дає змогу підприємству отримати кредит у межах встановленого ліміту, повернути його (або частину) і автоматично отримати повторно кредит у межах терміну дії кредитної лінії. Отже, відновлювана кредитна лінія є більш гнучкою формою кредитування.

Комерційні банки, як правило, використовують індивідуальний підхід до кожного окремого клієнта при видачі кожного окремого кредиту, а відкриття кредитної лінії практикують у відносинах із підприємствами-позичальниками, які мають надійну репутацію.

Іншим видом кредитування можна вважати овердрафт. Овердрафт – це короткостроковий кредит у межах встановленого ліміту, що дає змогу здійснювати розрахунки, коли коштів на поточному рахунку недостатньо. Банк поповнює поточний рахунок підприємства на суму, що затверджена при підписанні кредитної угоди з надання овердрафту.

В цілому, можна зазначити, що овердрафт є найбільш гнучкішим методом кредитування, хоча у вітчизняній практиці кредитування надання незабезпечених кредитів є достатньо

популярним. У разі фінансування поточної діяльності аграрних підприємств комерційні банки зазвичай надають перевагу строковим кредитам та невідновлюваній кредитній лінії.

14.3. Державна підтримка кредитування сільськогосподарського виробництва

Пряма державна фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, сільськогосподарських підприємств здійснюється через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів. Здешевлення кредитів проводиться в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті. Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання на умовах фінансового лізингу

Державна кредитна підтримка товаровиробників АПК здійснюється шляхом надання державних кредитів та формуванням і щорічним поповненням Фонду кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Основні напрямки фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарського виробництва

Для акумуляції коштів які направлятимуться на фінансово-кредитне забезпечення сільськогосподарського виробництва створюється Фонд цільового кредитування АПК при Міністерстві агропромислового комплексу України.

Джерелами формування фонду є:

- цільова грошова емісія для потреб сільськогосподарського виробництва;
- кошти, одержані від односторонніх відрахувань від реалізації продукції робіт та послуг всіх господарюючих суб'єктів України;
- обсяги поверненої заборгованості по раніше отриманих позичках з державного бюджету; надходження коштів отриманих від імпорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів;
- надходження від грошової приватизації державних об'єктів агропромислового комплексу;
- надходження від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та плати по процентах за ці кредити;
- міжнародні кредити;
- кошти, одержані в порядку різноманітної допомоги;
- інші джерела.

Напрямки використання коштів фонду визначаються Кабінетом Міністрів України виключно для фінансування пріоритетних програм (забезпечення сільгосптоваровиробників паливно-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, засобами захисту рослин, сільськогосподарською технікою, насінням та запасними частинами). Фонд обслуговують уповноважені банки визначені на конкурсній основі.

Для забезпечення ефективного і цільового використання коштів фонду в уповноважених банках для позичальників цих кредитних ресурсів відкриваються окремі рахунки, які використовують як для надання так і погашення кредитів. В обслуговуючих банках для прозорості і контролю за рухом коштів фонду відкриваються субкореспондентські рахунки. За рахунок коштів фонду кредити надаються позичальникам терміном до 18 місяців. Позичкові ставки за користування кредитними ресурсами визначаються рівнем інфляції та витратами по обслуговуванню фонду. З цією метою використовується така формула визначення позичкової ставки:

$Сп = (Сд + ММ + Пр) : К$ пов, де, Сп - позичкова ставка, %; Сд - депозитна ставка, %;

□ - мінімальна маржа, % від обсягу кредиту; Пр - прибуток банку, % від обсягу кредиту;

Кпов - коефіцієнт повернення кредиту. Наприклад, розрахункова позичкова ставка становитиме: виходячи з облікової ставки НБУ $Сп = (30 + 1 + 1) : 0,7 = 45,71$; з врахуванням прогнозного рівня інфляції $Сп = (10 + 1 + 1) : 0,7 = 17,14$;

з врахуванням облікової ставки Федерального резервного банку США $Сп = (6,75 + 1 + 1) : 0,7 = 12,50$;

Позичальниками фонду є крім підприємств АПК також трейдери по поставках матеріально-технічних ресурсів в рамках пріоритетних програм визначених на конкурсних засадах міжвідомчою радою фонду. Кредити надаються із врахуванням кредитоспроможності позичальників.

Кредитні ресурси надаються тільки під ліквідну заставу, страхування або поруку третіх осіб. З метою забезпечення гарантій повернення кредитів міжвідомчою Радою фонду визначаються уповноважені юридичні особи, які здійснюють відчуження застави в разі неповернення боргу. Кошти фонду не підлягають оподаткуванню, резервуванню, а також не враховуються при визначенні показників ліквідності банку.

Для організації виконання пріоритетних цільових програм (забезпечення сільгосптоваровиробників пально-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, засобами захисту рослин, насінням, сільськогосподарською технікою та запасними частинами) створюються тимчасові координуючі структури (асоціації, консорціуми) за участю обслуговуючих банків, товаровиробників заводів-виготовлювачів, трейдерів, заготівельних та переробних підприємств, які виконуватимуть функції узгодження обсягів і напрямків товарних і грошових потоків, ціноутворення та інших організаційних питань.

Щороку в законі про держбюджет визначаються види державних цільових програм на підтримку підприємств АПК та суми витрат на них.

Фінансова підтримка заходів в апк шляхом здешевлення кредитів

Ця програма полягає у наданні суб'єктам господарювання АПК (сільгосптоваровиробникам) коштів на часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами. Кошти на здешевлення кредитів мають право отримувати на конкурсних засадах згідно з укладеними кредитними договорами суб'єкти господарювання АПК – юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичні особи – підприємці.

Фінансова підтримка заходів в АПК

Ця програма спрямована на збільшення обсягів виробництва сільгосппродукції, підвищення продуктивності в сільському господарстві, сприяння розвитку аграрного ринку та забезпечення продовольчої безпеки.

До переліку конкретних напрямів використання бюджетних коштів за цією програмою, зокрема, увійшли:

- селекція в рослинництві та тваринництві;
- часткова компенсація вартості складної сільгосптехніки вітчизняного виробництва;
- часткове відшкодування СГ вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств із виробництва комбікормів;
- фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів;
- підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів;
- виплата субсидії на гектар посівів;
- державна підтримка сільгосптоваровиробників шляхом здешевлення страхових платежів (премій).

Фінансова підтримка розвитку ФГ

Цим документом передбачено підтримку фермерів як на поворотній, так і на безповоротній основі. Розпорядником призначених фермерам бюджетних коштів є Український державний фонд підтримки фермерських господарств.

Право на отримання коштів на **безповоротній** основі мають тільки:

- ☐ новостворені ФГ у період становлення (перші три роки після їх держреєстрації, а в труднедостатніх населених пунктах – п'ять років);
- ☐ ФГ із відокремленими фермерськими садибами;
- ☐ ФГ, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах та на поліських територіях.

Отримати кошти з бюджету на **поворотній** основі (кредит) у розмірі не більше 500 тис. грн. можуть як вищевказані ФГ, так і інші господарства.

Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників

Держдопомога за цією програмою призначена для СГ, які займаються виноградарством, садівництвом і хмелярством, незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, для компенсації здійснених ними у поточному бюджетному році витрат.

Перелік витрат, які можуть бути компенсовані за рахунок бюджетних коштів:

- на проведення робіт із закладення насаджень, догляду за ними до вступу у плодоношення (проектні роботи, підготовка ґрунту та посадка, догляд за насадженнями, спорудження шпалери, установлення систем краплинного зрошення) та придбання матеріалів, необхідних для виконання таких робіт;
- придбання саджанців, використаних для ремонту молодих насаджень, які постраждали від несприятливих погодних умов;
- догляд за продуктивними насадженнями хмелю;
- будівництво водонакопичувальних басейнів для забезпечення безперебійного водопостачання мереж краплинного зрошення;
- розкорчування площ непродуктивних багаторічних насаджень;
- будівництво холодильників із регульованим газовим середовищем та ємністю від 500 т для зберігання столових сортів винограду та плодів власного виробництва;
- будівництво розсадницькими господарствами лабораторних комплексів для виробництва безвірусного садивного матеріалу та камер швидкого заморожування плодів та ягід виробниками такої продукції;
- придбання механізмів і техніки (у т. ч. імпортного виробництва, яка не виробляється в Україні) для проведення технологічних операцій у виноградарстві, садівництві та хмелярстві, а також нового обладнання для сублімаційного висушування фруктів.

Державна підтримка тваринництва

Право на отримання коштів за цією програмою мають СГ – **юридичні особи** незалежно від організаційно-правової форми та форми власності.

Бюджетні кошти спрямовуються з метою розвитку галузі тваринництва та підвищення її ефективності СГ АПК для часткового відшкодування:

- вартості закуплених для подальшого відтворення телиць, нетелей, корів вітчизняного походження та племінних телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного і м'ясного напрямів продуктивності, племінних свинок та кнурців, племінних вівцематок, баранів, ярок;
- відсоткової ставки за банківськими кредитами, залученими у національній валюті, для покриття витрат, пов'язаних із закупівлею молодняку сільгосптварин, обладнання для тваринницьких ферм і комплексів;
- вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів та утворених на кооперативних засадах м'ясопереробних підприємств.

Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників

Під цю програму підпадає **бюджетна дотація** для розвитку сільгосптоваровиробників та стимулювання виробництва сільгосппродукції

Фінансова підтримка заходів в апк на умовах фінлізингу

Кошти за цією програмою виділяють на поворотній основі. Ця програма спрямована на забезпечення СГ племінними нетелями та коровами, а також вітчизняною сільськогосподарською технікою та обладнанням.

Аграрії України залучають для ведення господарської діяльності зовнішні фінансові ресурси для сільськогосподарських підприємств. Разом з тим, вертикально інтегровані агроформування мають ширші можливості зовнішнього фінансування порівняно з малими та середніми за розмірами підприємствами. Так, дрібно товарні агровиробники мають обмежений доступ до значної частини фінансових ресурсів, у тому числі й традиційного банківського кредитування. На фінансовому ринку України вже достатньо тривалий час залишається складна ситуація. Проте з'являються компанії з новими видами послуг.

Переважно — це іноземні компанії, які мають інтерес до аграрного сектору України та готові до партнерства з аграріями, вирішуючи, з одного боку, питання забезпечення ресурсами виробників сільськогосподарських підприємств, а з другого — досягаючи власних бізнес-інтересів

14.4. Економічна сутність, види та форми лізингу.

Сільському господарству, на відміну від інших галузей, притаманний великий період обігу капіталу, спричинений довготривалим строком виробництва продукції, який в окремих сільськогосподарських галузях триває більше року. Ця обставина вимагає від аграрних підприємств здійснення значних фінансових вкладень в оборотний капітал.

З огляду на важкий фінансовий стан цих підприємств, невелику частку ліквідних активів у складі їх авансованого капіталу, підвищену ризикованість сільського господарства як об'єкта інвестування (через залежність від природних умов), особливо негативний вплив інфляції через затримку платежів за реалізовану продукцію і через тривалість виробничо-збутового циклу, недостатню розвинутість ф'ючерсної торгівлі на аграрних біржах України, невирішеність проблеми власності на землю і юридичні перепони щодо її використання як об'єкта застави стає очевидною вся складність залучення

У сільськогосподарське виробництво приватного капіталу на традиційній для нашої економіки основі. Ця складність посилюється відносно низькою привабливістю галузі як об'єкта інвестування для фінансових інвесторів, оскільки існує така економічна закономірність: рівень підприємницького ризику для інвесторів прямо пропорційний терміну інвестування. Враховуючи, що в сільському господарстві період обігу капіталу є довготривалим, то це вимагає подовження терміну інвестування, а отже, автоматично підвищує рівень підприємницького ризику.

У зв'язку з цим особливо важливу роль у залученні інвестицій в сільськогосподарське виробництво (це стосується й інших галузей економіки держави) може відіграти така поки що нова для економіки України форма інвестування, як лізинг (від англ. Leasing).

Отже, лізинг розглядається як додаткове, особливе джерело фінансування, яке розширює можливості підприємств щодо вибору стратегії інвестування: оренда, власний капітал, кредит, залучений капітал (випуск акцій) і поєднання в різних комбінаціях цих джерел фінансування. Лізингу притаманні всі функції банківського кредиту. Але він є особливою формою кредитних відносин — товарним кредитом в основні засоби, за якого право використання майна відокремлюється від права володіння ним. Останнє переходить до лізингоодержувача, в той час як лізингодавець зберігає за собою право володіння переданим в оренду майном.

Для лізингу в основному притаманний тристоронній характер відносин, за яких у здійсненні лізингової операції беруть участь три суб'єкти: лізингодавець, лізингоодержувач і продавець лізингового майна.

Лізингодавець — це суб'єкт підприємницької діяльності, який є власником об'єкта лізингу і передає його у тимчасове користування іншому суб'єкту господарської діяльності за договором лізингу. Як засвідчує світова практика, лізингодавцями можуть бути різні за формою власності і правовим статусом суб'єкти господарювання: банки та їх філії, небанківські фінансові установи, статутом яких передбачається цей вид діяльності, спеціалізовані лізингові компанії, брокерські лізингові фірми.

Спеціалізовані лізингові компанії розрізняються за колом виконуваних функцій. Окремі з них спеціалізуються лише на фінансуванні угоди, інші є універсальними, тобто, крім фінансових, виконують також інші функції, пов'язані з технічним обслуговуванням об'єкта лізингу, навчанням кадрів його експлуатації, наданням різних консультацій тощо. Зазначимо також, що лізингодавцем може бути будь-яка інша виробнича чи торговельна фірма, яка не спеціалізується на наданні лізингових послуг, проте може здавати у довгострокову оренду своє майно відповідно до законодавства або фінансувати лізингову угоду, якщо така діяльність передбачена її установчими документами.

Лізингоодержувач — це суб'єкт підприємницької діяльності, який одержує у користування об'єкт лізингу відповідно до укладеної лізингової угоди. Таким суб'єктом може

бути будь-яка юридична особа незалежно від форми власності і форми господарювання, а також індивідуальні підприємці, що зареєстровані відповідно до вітчизняного законодавства.

Продавець лізингового майна — суб'єкт підприємницької діяльності, який є виробником об'єкта лізингу, або інші юридичні особи (наприклад, торговельні фірми), що продають власне майно як об'єкт лізингу.

Об'єктом лізингу відповідно до Закону України «Про лізинг» може бути будь-яке рухоме і нерухоме майно, що належить до основних засобів відповідно до законодавства, в тому числі продукція, вироблена державними підприємствами (машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, система телекомунікацій тощо), яке не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його у лізинг (оренду). Майно, яке є у державній власності, може бути об'єктом лізингу тільки за погодженням з органом, що здійснює управління цим майном.

Об'єктом лізингу, що використовується у сільськогосподарському виробництві, можуть бути трактори, комбайни, сівалки, машини для обробітку ґрунту, устаткування для ремонтних майстерень, різні виробничі будівлі та споруди тощо. Проте земельні ділянки та інші природні ресурси не можуть бути об'єктом лізингу.

Лізинг є однією з найцікавіших форм інвестування, що здатні значно поживити процес оновлення виробництва і посприяти входженню економік країни.

Лізинг в широкому значенні являє собою організаційну форму підприємницької діяльності, яка відображає відносини власності, як уособлену систему господарювання. Проте, як і будь-яке самостійне явище, як економічна категорія, він має свій власний зміст та різноманітні форми прояву.

Лізинг відноситься до підприємницької діяльності більш високого рівня в порівнянні з орендною, банківською чи комерційною, так як він вимагає та передбачає широкий діапазон знань фінансового бізнесу, та положення в виробництві, на ринках обладнання та нерухомості, а також варіаційних потреб клієнтів та особливостей оренди.

Закон України „Про лізинг” дає наступне визначення терміну лізинг:

Лізинг - це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Тому практики дають ще таке визначення лізингу. **Лізинг - це оренда майна за участю посередника, яким виступає лізингова фірма або банк.**

Таким чином, лізинг - це особливий вид підприємницької діяльності, який включає в себе три форми організаційно-економічних відносин: орендні, кредитні та торговельні, зміст кожної з яких окремо повністю не вичерпує сутності таких специфічних фінансово-майнових операцій. Лізинг здійснюється за договором лізингу, який регулює правовідносини між суб'єктами лізингу, і, залежно від особливостей здійснення лізингових операцій, може бути двох видів — фінансовий чи оперативний.

Згідно з діючим законодавством **об'єктом лізингу** може бути *будь-яке нерухоме і рухоме майно, яке може бути віднесене до основних фондів* відповідно до законодавства, в тому числі продукція, вироблена державними підприємствами (машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, системи телекомунікацій тощо), не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг.

Існують різні види та форми лізингу. Виходячи з терміну укладеного договору лізинг поділяється такі види лізингу - на фінансовий і оперативний.

Фінансовий лізинг являє собою зобов'язання сторін на тривалий час, що звичайно охоплює середній термін служби устаткування. У цьому випадку лізинговий договір передбачає повну виплату лізингоодержувачем спожитої вартості орендованої техніки і перехід до нього права власності на дане майно. Фінансовий лізинг передбачає обов'язковий перехід об'єкту лізингу у власність лізингоодержувача. Можливий викуп об'єкту лізингу за залишковою вартістю. При фінансовому лізингу об'єкти лізингу враховуються на балансі орендаря і він

здійснює нарахування амортизації. Передача об'єкту у фінансовий лізинг оподатковується податком на ПДВ.

Оперативний лізинг - це переуступка устаткування (майна) на термін, менший, чим термін служби устаткування. Замовник одержує в розпорядження майно на певний строк чи на один виробничий цикл. У цьому випадку договір укладається найчастіше на 2 - 5 років. По закінченню договору оперативного лізингу об'єкт обов'язково повертається власнику (орендатору) або відновлюється договір. При передачі об'єкту у оперативний лізинг він враховується на балансі орендодавця (лізингодавця) і в нього ж нараховується амортизація. Операції щодо передачі об'єктів у оперативний лізинг не підлягають оподаткуванню ПДВ,

Таким чином по закінченню терміну договору лізингу орендар може:

2) завершити орендні платежі і повернути майно власникові;

3) відновити договір на нових умовах;

4) викупити майно по погодженій у договорі ціні заціною, погодженої між орендатором і орендарем у момент витікання терміну дії договору.

Якщо орендодавцем є банк, то в договорі оренди, як правило, передбачається обов'язковий викуп орендарем орендованого майна по завершенню терміну дії договору.

Світова практика виробила такі *форми лізингу*:

Стосовно орендованого майна лізинг поділяється на:

Ø **чистий**- це лізинг, при якому усі основні зобов'язання щодо обслуговування об'єкту лізингу бере на себе лізингоодержувач. Він страхує майно, та несе усі витрати пов'язані з його використанням;

Ø **повний або «мокрый лізинг»**- орендодавець бере на себе техобслуговування майна й інші витрати.

В Україні найбільш розповсюдженою формою є чистий лізинг, тому, що ще не склалася лізингова інфраструктура і мало компаній, що могли би забезпечити увесь комплекс послуг.

Розрізняють також в залежності від складу учасників:

Ø **лізинг «стандарт» або «класичний лізинг»**. Це лізинг за участю посередника, який здійснюється за класичною схемою.

При класичному лізингу підприємство подає до лізингової компанії чи банку: заяву, економічне обґрунтування лізингової угоди (бізнес-план), нотаріально засвідчені копії установчих документів, бухгалтерський баланс за останній рік або квартал та інші документи на вимогу лізингодавця. Лізингодавець здійснює оцінку платоспроможності підприємства (лізингоодержувача) за схемою, що її прийнято для аналізу банком кредитоспроможності своїх клієнтів. У зв'язку з тим, що лізингова операція має довгостроковий характер, лізингодавця цікавить, насамперед, не поточний, а перспективний фінансовий стан підприємства - лізингоодержувача. Після позитивного висновку щодо платоспроможності лізингоодержувача й ефективності лізингового проекту лізингодавець направляє постачальнику замовлення-наряд на придбання об'єкта лізингу. Між підприємством-постачальником та лізинговою компанією укладається договір купівлі-продажу основних фондів, які передаються в лізинг підприємству - лізингоодержувачу. Ці операції оформлюються такими документами:

1. Акт приймання-передачі об'єкта лізингу в експлуатацію.

2. Лізинговий договір між лізингодавцем та лізингоодержувачем.

3. Договір на технічне обслуговування майна, що передається в лізинг, коли обслуговування здійснюватиме лізингодавець.

Майно передається в лізинг тільки після укладання лізингоодержувачем договору страхування об'єкта лізингу на користь лізингодавця.

Ø **зворотний лізинг (лізинг-бек, уступка оренди)** - власник майна продає його лізинговій фірмі і одночасно бере його у неї в оренду. У наслідок такої операції продавець стає орендатором.

Використовується, коли власникові майна потрібні грошові кошти і за допомогою такої угоди він поліпшує своє фінансове становище. Потім підприємство має можливість викупу цього майна.

Ø **лізинг–постачальнику** у цьому випадку продавець майна також стає лізингоодержувачем як і при зворотному лізингу, але потім він надає його у суборенду.

В залежності від характеру платежів розрізняють лізинг грошовий, компенсаційний та змішаний:

- **грошовий**- платежі здійснюються у грошовій формі;
- компенсаційний**- платежі здійснюються у вигляді постачання товарів, продукції, виготовлених на лізинговому обладнанні.

змішаний- коли об'єднуються вищевказані форми.

В залежності від намірів учасників розрізняють:

строковий- це одноразова оренда;

револьверний (поновлюваний), при якому після закінчення першого терміну договір продовжується. При цьому об'єкти лізингу змінюються у визначені відрізки часу в залежності від зносу і по положенню орендаря, що бере на себе видатки по заміні устаткування. Кількість об'єктів лізингу і терміни їхнього використання по поновлюваному лізингу заздалегідь не обмовляються. Об'єктами поновлюваного лізингу служать, як правило, транспортні засоби й устаткування, технічне обслуговування якого вимагає залучення фахівців (сучасна оргтехніка, електронне устаткування, верстати).

В залежності від типу майна розрізняють такі види лізингу:

§ **лізинг обладнання;**

§ **лізинг «секунд хенд»**- це лізинг майна, що вже було в експлуатації. У цьому випадку об'єкти лізингу передаються за залишковою вартістю, а не за первісною.

§ **груповий лізинг**- використовується при оренді дорогих майнових комплексів. Для фінансування цієї угоди свої фінансові ресурси поєднують декілька учасників банки, лізингові фірми, постачальники, а потім розподіляють отримані прибутки між собою пропорційно своїх вкладів у фінансуванні об'єкту лізингу.

В залежності від способу фінансування розрізняють:

v **лізинг за рахунок власних коштів;**

v **лізинг за рахунок залучених коштів;**

v **роздільний лізинг**- частково оплачує лізингова фірма за рахунок власних коштів (75-80%), частково за рахунок кредиту, який бере фірма у банків, а потім сплачує відсотки та повертає борг по мірі отримання лізингових платежів.

В залежності від сектору ринка, де здійснюється лізинг, розрізняють:

□ **внутрішньонаціональний лізинг** - усі учасники лізингової угоди знаходяться у одній країні.

□ **зовнішній (міжнародний) лізинг** –де хоча б один з учасників знаходиться у іншій країні.

При міжнародному лізингу розрізняють:

§ **експортний лізинг** - виробник або посередник продають об'єкт лізингу лізингоодержувачу, який знаходиться в іншій країні.

§ **імпортний лізинг**, коли лізингодавець купує об'єкт лізингу у іноземного виробника, а потім передає його у лізинг вітчизняному лізингоодержувачу;

§ **транзитний лізинг** - де усі три учасника знаходяться у різних країнах.

Узагальнивши результати досліджень сутності майнових відносин, що складають основу поняття лізингу, можна стверджувати, що фінансовий лізинг – це майнові відносини, зміст яких полягає в тому, що одна особа (потенційний лізингоодержувач) звертається до іншої особи (потенційного лізингодавця) з пропозицією придбати для нього певне майно, необхідне для основної діяльності лізингоодержувача. Лізингодавець, набувши право власності на відповідне майно, передає право володіння та користування цим майном лізингоодержувачу за визначену плату і на визначений строк, з можливістю наступної передачі права власності на предмет лізингу після виплати всіх лізингових платежів. При цьому лізингодавець, реалізуючи функцію фінансування, за допомогою певних правових конструкцій перекладає на лізингоодержувача права та обов'язки, пов'язані з передачею предмета лізингу, ризиками його пошкодження або знищення, а також всі відносини щодо його утримання та експлуатації.

14.5. Лізингові платежі.

Лізингові платежі — це плата, яку здійснює лізингоодержувач за використання наданого йому в оренду майна (об'єкта лізингу) і яка встановлюється в розмірі, що забезпечує відшкодування його вартості і одержання лізингодавцем певного прибутку.

Лізингові платежі класифікуються за декількома ознаками. Ми уже зазначали, що залежно від характеру (форми) здійснення платежу розрізняють грошові, компенсаційні та змішані платежі. Крім цієї ознаки, в літературі по лізингу розглядаються й інші класифікаційні ознаки лізингових платежів. Зокрема, за методом їх нарахування розрізняють платежі з фіксованою загальною сумою, платежі з авансом, платежі з відстрочкою, платежі як частка від певного результату, одержаного від використання об'єкта лізингу; за періодичністю виплати — щомісячні, щоквартальні, піврічні і річні.

Платежі з фіксованою загальною сумою виплачуються рівними частками протягом усього терміну дії лізингової угоди з відповідною періодичністю, що передбачається останньою.

Платежі з авансом відрізняються від попереднього їх виду лише тим, що після укладання угоди лізингоодержувач виплачує лізингодавцю аванс, а решту загальної суми лізингового платежу виплачує за аналогічною до попередньої схемою.

Платежі з відстрочкою встановлюються за взаємною згодою сторін, коли у лізингоодержувача є тимчасові без загрозливого характеру складнощі з фінансовим забезпеченням лізингової угоди. Після закінчення відстрочки лізингові платежі проплачуються фіксованою сумою з передбачуваною періодичністю.

Платежі як частка від певного результату, одержаного завдяки використанню об'єкта лізингу, встановлюються у відсотках від вартості виробленої за допомогою об'єкта лізингу продукції або одержаного прибутку від реалізації цієї продукції (виконаних робіт, наданих послуг).

Лізингові платежі включають декілька складових. Згідно із Законом України «Про лізинг» такими складовими, що відповідають міжнародним нормам, є :

☐ сума амортизації об'єкта лізингу, нарахована за строк, за який вноситься лізинговий платіж;

☐ сума, що сплачується лізингодавцю як процент за залучений ним кредит для придбання майна за договором лізингу;

☐ платіж як винагорода лізингодавцю за отримане у лізинг майно (лізингова маржа);

☐ відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу, якщо він застрахований лізингодавцем;

☐ інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу.

У формалізованому вигляді загальну суму лізингових платежів за весь строк дії лізингової угоди можна представити виразом

$$\sum_{i=1}^{Tл} ЛП = А + ПКр + ЛМ + СТ + ІВ,$$

де А — сума амортизаційних відрахувань, що нараховуються на об'єкт лізингу протягом дії лізингової угоди;

ПКр — плата як процент за залучений лізингодавцем кредит для придбання об'єкта лізингу;

ЛМ — лізингова маржа;

СТ — страхові відшкодування лізингодавцю за застраховане ним майно;

ІВ — інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу;

і — тривалість лізингової угоди.

Сума амортизаційних відрахувань А визначається відповідно до законодавства України.

При її обчисленні можна скористатися формулою

$$А = (Бв \cdot На \cdot Тл) : 100,$$

де Бв — балансова вартість об'єкта лізингу;

На — норма амортизаційних відрахувань, %;

Тл — строк дії лізингової угоди.

За домовленістю сторін амортизаційні відрахування можуть визначатися методом прискореної амортизації згідно з вимогами, що зазначені в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Плата за залучення лізингодавцем кредиту розраховується з виразу

$$PKp = (Kp \square Pс) : 100,$$

де Kp — кредитні ресурси (залучений лізингодавцем кредит);

$Pс$ — процентна ставка за кредит, %.

Оскільки плата за кредит розраховується за залишковою вартістю майна, то при визначенні загальної суми PKp береться до уваги середньорічна вартість кредитних ресурсів, якщо виплата лізингових платежів здійснюється щомісячно або щоквартально. За цих умов розрахунок Kp здійснюється за формулою

$$Kp = \sum_{i=1}^T \left(\frac{B_{\text{вп}} + B_{\text{вк}}}{2} \right),$$

де $B_{\text{вп}}$, $B_{\text{вк}}$ — вартість об'єкта лізингу відповідно на початок і кінець року.

Така методика визначення Kp є справедливою за умови, що об'єкт лізингу придбано лізингодавцем повністю за рахунок залучених коштів. Проте лізингодавець може залучати кредитні ресурси лише для часткового погашення витрат на закупівлю об'єкта лізингу, а решту витрат покривати за рахунок власних коштів. Тоді зазначена вище формула набуває вигляду

$$Kp = \sum_{i=1}^T \left(\frac{(B_{\text{вп}} + B_{\text{вк}}) \cdot Чзк}{2} \right),$$

$Чзк$ — частка залучених коштів у вартості придбання об'єкта лізингу.

Якщо лізингодавець купує майно лише за рахунок власних джерел фінансування, то ця складова лізингових платежів не враховується.

Платіж як винагорода лізингодавцю за отримане у лізинг майно (лізингова маржа) визначається з виразу

$$ЛМ = \sum_{i=1}^{Tп} \left(\frac{B_{\text{вп}} + B_{\text{вк}}}{2} \right) \times Слм,$$

де $Слм$ — ставка лізингової маржі, коефіцієнт.

Визначення цієї ставки є одним з найбільш складних питань укладання лізингової угоди, оскільки інтереси лізингодавця і лізингоодержувача щодо встановлення її рівня прямо протилежні. Лізингодавець зацікавлений у періодичному коригуванні ставки лізингової маржі відповідно до поточного рівня інфляції. І це справедливо. Водночас він повинен мати право змінювати і процентну ставку за кредитні ресурси залежно від коливання в банках за наданий ними кредит. В угоді мають бути чітко визначені умови індексації вартості об'єкта лізингу, щоб не допустити його знецінення через інфляцію.

В інші витрати лізингодавця (ІВ) включаються витрати на обслуговування об'єкта лізингу, на консультації, навчання працівників, які обслуговують об'єкт лізингу, відрядження тощо.

Згідно із Законом України «Про податок на додану вартість» операції зі сплати лізингових платежів за умовами договорів фінансового лізингу не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість. В деяких країнах лізингові платежі оподатковуються таким податком. При визначенні його суми береться до уваги не весь розмір лізингових платежів, а лише його частина, так звана виручка з лізингової угоди, яка дорівнює сумі лізингових платежів за мінусом амортизаційних відрахувань.

При укладанні угод з міжнародного лізингу українському суб'єкту потрібно враховувати ту обставину, що за Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» будь-які доходи, отримані нерезидентом із джерелом їх походження з України від провадження господарської діяльності, оподатковуються. До таких доходів відносяться і лізингові платежі, що сплачуються (нараховуються) резидентами або постійними представництвами на користь нерезидента — лізингодавця. При цьому резидент або постійне представництво зобов'язані утримувати під час виплати такого доходу і додатково

сплачувати податок на репатріацію доходів у розмірі 15 % від суми такого доходу за рахунок такої виплати, якщо інше не передбачене нормами міжнародних угод.

У підрозділі 11.3 ми уже зазначали, що перед укладанням лізингової угоди лізингоодержувач здійснює попередню оцінку її ефективності. Методика такої оцінки зводиться до порівняння вартості майна за умов його купівлі в кредит з його вартістю за умов його придбання на основі лізингової угоди.

При визначенні вартості майна за умов фінансового лізингу виходять з того, що лізингові платежі включають у собівартість продукції, тому на їх величину зменшується прибуток, що є об'єктом оподаткування податком на прибуток. Отже, підприємство буде менше сплачувати податку на прибуток на величину, що дорівнює сумі лізингових платежів, помножених на ставку податку на прибуток (коефіцієнт). Ця економія коштів, по суті, зменшує вартість придбання підприємством техніки, обладнання тощо.

Таким чином, фактична вартість придбання майна за умов фінансового лізингу для лізингоодержувача становитиме

$$\Phi \text{ВМл} = \sum_{i=1}^{T_{\text{л}}} \text{ЛП} - \text{ЕК},$$

де ЕК — економія коштів на відрахуваннях до бюджету при оподаткуванні прибутку підприємства завдяки включенню лізингових платежів у собівартість продукції.

Фактична вартість майна за умови купівлі його в кредит визначається з урахуванням таких трьох обставин. Перша. Виплата процентів за кредит включається у собівартість продукції. Отже, на їх величину зменшується об'єкт оподаткування податком на прибуток. Друга. Підприємство, взявши кредит, повертає його за рахунок прибутку після його оподаткування. За такого механізму повернення боргу об'єкт оподаткування (прибуток) не зменшується на величину виплачуваних часток кредиту, а отже, підприємство не одержить економії на виплатах у бюджет, що пов'язані з оподаткуванням прибутку. Третя. Придбавши основний засіб у власність за кредит, підприємство нараховує на нього амортизацію, яка є елементом витрат і включається в собівартість продукції, а отже, на її величину зменшується об'єкт оподаткування податком на прибуток.

Економія від зниження об'єкта оподаткування визначається множенням нарахованої амортизації за період, на який укладається угода фінансового лізингу, на ставку податку на прибуток (коефіцієнт).

Економія від включення виплачуваних процентів за кредит у собівартість продукції визначається множенням суми цих процентів на ставку податку на прибуток (коефіцієнт). Звідси фактичну вартість майна при купівлі його за кредитні ресурси ФВМк можна визначити з виразу

$$\Phi \text{ВМк} = \text{ВКм} + \text{Пкр} - \text{Екк} - \text{Еа},$$

де Пкр — сума виплачених процентів за кредит;

Екк — економія коштів на відрахуваннях до бюджету завдяки включенню виплачених процентів за кредит у собівартість продукції;

Еа — економія коштів на відрахуваннях до бюджету завдяки амортизаційним відрахуванням, що зменшують об'єкт оподаткування податком на прибуток.

Зазначимо, що за однакових інших умов економія коштів на відрахуваннях до бюджету при лізинговій угоді є більшою, ніж при купівлі майна за кредитні ресурси. Причина — включення до лізингових платежів амортизаційних відрахувань, завдяки яким відбувається викуп об'єкта лізингу. Якщо за фінансового лізингу повний викуп основного засобу передбачається за короткий строк порівняно з його нормативним строком служби, то замість амортизаційних відрахувань у щорічні лізингові платежі включають частку вартості цього основного засобу, визначену як результат від ділення його повної вартості на термін лізингової угоди. Так, наприклад, при укладенні угоди з фінансового лізингу на 5 років з повним викупом майна за цей строк і при вартості об'єкта лізингу 245 тис. грн. у щорічні лізингові платежі потрібно включати 49 тис. грн. (245 : 5). Необхідно також пам'ятати, що до складу лізингових платежів включають і виплату процентів за кредитні ресурси, взяті лізингодавцем.

Лізингова угода вважається ефективною, якщо $ФВМ_{л} \leq ФВМ_{к}$. Проте такий висновок не означає, що підприємство не повинне за усіх обставин йти на укладання лізингової угоди за умови, що $ФВМ_{л} > ФВМ_{к}$. Однією з основних причин, що може спонукати підприємство укласти за цієї обставини лізингову угоду, є недоступність для нього кредиту і гнучкість лізингових платежів.

При визначенні ефективності лізингової угоди потрібно також враховувати періодичність сплати лізингових платежів.

14.6. Міжнародний лізинг.

Міжнародний лізинг — це договір лізингу, що укладається суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

Міжнародний лізинг буває:

- прямий експортний;
- прямий імпорتنний;
- транзитний (непрямий).

Прямий міжнародний лізинг являє собою угоду, де всі операції здійснюються між комерційними організаціями з правом юридичної особи з двох різних країн. Привабливість цього виду лізингу полягає в такому:

лізингодавець має можливість одержати експортний кредит у своїй країні і тим самим розширити ринок збуту власних товарів і послуг;

орендатор забезпечує повне фінансування використання сучасних машин, устаткування і прискорене технічне переоснащення виробництва.

Експортна лізингова операція — міжнародна операція, в якій лізингодавець купує предмет оренди в національній фірми і надає в найм іноземному лізингоодержувачу (рис. 14.1).

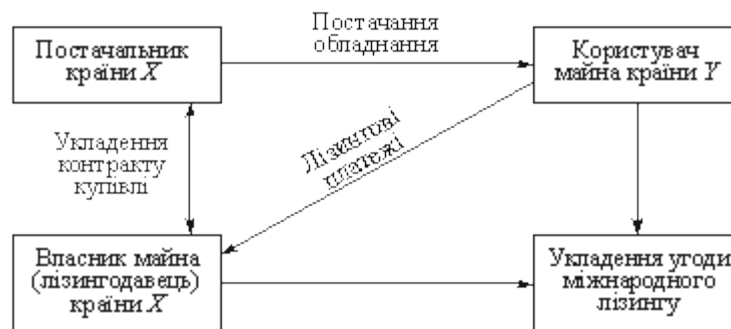

Рис. 14.1. Спрощена модель експортного лізингу

Імпортна лізингова операція — лізингова операція, в якій лізингодавець купує предмет оренди в іноземній фірми і надає його вітчизняному лізингоодержувачу (рис. 14.2).

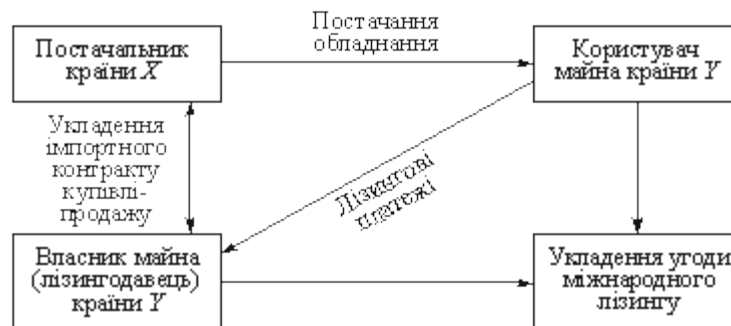

Рис. 14.2. Спрощена модель імпортного лізингу

Транзитний (непрямий) міжнародний лізинг — лізингова операція, в якій лізингодавець однієї країни бере кредит чи купує необхідне устаткування в іншій країні і постачає його орендатору, котрий перебуває в третій країні (рис. 14.3).

Рис. 14.3. Спрощена модель транзитного міжнародного лізингу

Міжнародний лізинг має як позитивні риси, так і негативні.

До переваг міжнародного лізингу можна віднести:

для лізингодавця:

- інвестування у формі обладнання порівняно з грошовим кредитом знижує ризик неповернення коштів, тому що зберігається право власності за лізингодавцем;
- існування амортизаційних та податкових пільг для лізингодавця, якими він може, так би мовити, поділитися з лізингоодержувачем шляхом зменшення лізингових платежів;

для лізингоодержувача:

- лізинг передбачає 100-відсоткове фінансування і не потребує негайного початку платежів, які відбуваються не одночасно, а частково;
- для лізингоодержувача зменшується ризик морального і фізичного зносу і старіння обладнання, тому що майно не придбавається у власність, а береться у тимчасове користування;
- лізингове майно не на балансі у лізингоодержувача, що не збільшує його активів і звільняє від сплати податків на це майно;
- лізингові платежі відносяться на витрати виробництва та обігу (собівартість) лізингоодержувача і, відповідно, знижують оподаткований прибуток;
- орендна плата виплачується після того, як обладнання встановлено на підприємстві і досягло відповідної продуктивності;
- лізинг дає змогу збільшити виробництво без накопичення капіталу;
- обслуговування і ремонт майна здійснюється власником;
- дає змогу орендару використовувати найсучасніше обладнання;
- термін лізингу може бути значно більшим за термін міжнародного кредиту;
- податкові пільги;
- для всіх учасників міжнародного лізингу:
- лізинговий контракт може включати додаткові послуги з обслуговування обладнання;
- лізингова угода є більш гнучкою порівняно з позичковою, оскільки дає змогу обом сторонам застосувати зручну схему виплат;
- виробник обладнання отримує додаткові можливості для збуту своєї продукції і негайний платіж;

З погляду господарської діяльності лізинг служить засобом реалізації продукції, розвитку виробництва, упровадження науково-технічного прогресу, створення нових робочих місць. Тому держава має бути зацікавлена в поширенні і заохоченні лізингових операцій.

До недоліків міжнародного лізингу можна віднести:

- На лізингодавця покладається ризик морального старіння обладнання й отримання лізингових платежів, а для лізингоодержувача вартість лізингу більша, ніж ціна купівлі чи банківського кредиту.

– Лізингоотримувач не є власником своїх основних коштів і тому не може передати їх як заставу у разі необхідності банківської позики, що знижує його шанси щодо отримання такої позики на вигідних умовах.

– Порівняно з продажем обладнання в кредит для лізингу характерний більший ризик, який полягає в тому, що лізингодавець зазвичай не може обмежити прийняття лізингоодержувачем додаткових боргових зобов'язань і у випадку банкрутства останнього не в змозі вимагати своє майно.

Лізинг може бути дорожчим за кредит.

Загалом вважається, що переваг лізинг має більше, ніж недоліків. Історичний досвід розвитку лізингу в багатьох країнах підтверджує його важливу роль в оновленні виробництва, розширенні збуту продукції й активізації інвестиційної діяльності. Особливо привабливим лізинг може стати у зв'язку з введенням податкових та амортизаційних пільг. Лізингові операції мають значний попит на світовому ринку, бо забезпечують переваги для учасників угоди.

Отже, значення міжнародного лізингу в кредитуванні зовнішньої торгівлі полягає в тому, що:

- міжнародні лізингові платежі впливають на стан платіжного балансу країни;
- орендні платежі, що виплачуються іноземними лізинговими компаніями, збільшують зовнішні витрати країни, а їх надходження позитивно впливає на платіжний баланс;
- придбання майна після закінчення лізингової угоди рівнозначне імпорту, й у зв'язку з цим лізингові операції стали об'єктом державного регулювання;
- хоча держави і сприяють розвитку міжнародного лізингу, але трапляються труднощі, пов'язані з гострою конкуренцією на світовому ринку, невідповідністю національних законодавств, методик розрахунків, систем оподаткувань.

ЛЕКЦІЯ 15. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МАШИН І ОБЛАДНАННЯ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ.

План:

15.1. Комплексна механізація та автоматизація галузей аграрного виробництва.

15.2. Система машин і обладнання для агропромислового виробництва

15.3. Економічна ефективність механізації та використання засобів автоматизації аграрного виробництва.

15.4. Аналізу використання машинно-тракторного парку, автопарку та нової техніки

15.5. Аналіз використання вантажного автотранспорту.

15.6. Показники економічної ефективності впровадження нової техніки.

15.1. Комплексна механізація та автоматизація галузей аграрного виробництва.

Розвиток сільського господарства надалі відбуватиметься на основі послідовної інтенсифікації. У зв'язку з цим головною умовою розвитку продуктивних сил аграрного сектора економіки є широке впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу.

На сучасному етапі основними напрямками інтенсифікації сільського господарства є такі: комплексна механізація і автоматизація виробництва, хімізація рослинництва і тваринництва, розвиток сільськогосподарських меліорацій, організаційно-економічні заходи (спеціалізація і концентрація виробництва, впровадження прогресивних форм організації і оплати праці), широке використання досягнень науки і передового досвіду.

Впровадження комплексної механізації й автоматизації виробництва передбачає створення високопродуктивних і досконалих систем машин з урахуванням особливостей галузей сільського господарства. Особливого значення набуває підвищення якості і надійності сільськогосподарської техніки, що є основою високої ефективності її використання.

В процесі інтенсифікації сільського господарства передбачається використання найбільш сучасних систем машин і обладнання, здатних значно підвищити продуктивність праці й ефективність виробництва. В сільськогосподарських підприємствах країни на ручних роботах у рослинництві і тваринництві зайнято досить багато працівників цих галузей. Тому

створення системи машин і завершення комплексної механізації в рослинницьких і тваринницьких галузях є основою інтенсифікації сільського господарства.

Процес інтенсифікації сільськогосподарського виробництва передбачає не лише насичення його сучасною технікою, а й підвищення ефективності її використання. Так, від ефективної роботи машино-тракторного парку значною мірою залежить рівень продуктивності праці і зміцнення економіки сільськогосподарських підприємств. В умовах, коли в господарствах зростає кількість енергонасичених тракторів, необхідно мати повний набір навісних та причіпних машин і знарядь. Питання підвищення ефективності використання сільськогосподарських машин і обладнання невіддільне від соціальних чинників, насамперед проблеми значного підвищення умов праці механізаторів.

Сільськогосподарські машини і знаряддя як механічні засоби праці є одним з основних елементів продуктивних сил сільського господарства. На застосуванні машин і знарядь у виробничому процесі ґрунтується механізація сільськогосподарського виробництва.

Механізація сільськогосподарського виробництва - це процес заміни ручної праці машинною, окремих машин - системою машин, а також впровадження їх автоматизованих систем. Розрізняють три стадії механізації сільськогосподарського виробництва:

- *часткова механізація* - окремі виробничі процеси механізовані, а решта виконується ручним способом;
- *комплексна механізація* передбачає виконання всіх процесів механічними засобами за збереження ручного управління машинами;
- *автоматизована система машин* - усі виробничі процеси виконуються, регулюються й контролюються за допомогою автоматичних пристроїв і відповідних програм. Автоматизація сільськогосподарського виробництва найбільш широко застосовується на птицефабриках та інших великих тваринницьких комплексах.

При використанні *автоматизованої системи машин* усі виробничі процеси виконуються, регулюються і контролюються за допомогою автоматичних пристроїв і відповідних програм. Автоматизація сільськогосподарського виробництва найбільш широко застосовується на птицефабриках та інших великих тваринницьких комплексах.

З розвитком матеріально-технічної бази зростають обсяги використання сільськогосподарської техніки, поліпшується її якість. Аграрні підприємства оснащуються дедалі досконалішою технікою, хоча темпи цього процесу не відповідають сучасним вимогам. Нині матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств потребує якісної перебудови для забезпечення комплексної механізації виробничих процесів.

Розвиток матеріально-технічної бази аграрних підприємств має забезпечити вимоги індустріалізації сільськогосподарського виробництва, пов'язані із застосуванням системи машин (насамперед для впровадження потокової технології виробництва).

Система машин – це сукупність різних видів техніки, яка забезпечує послідовне і безперервне виконання робіт у виробничому процесі. Вона є основою впровадження комплексної механізації й автоматизації сільськогосподарського виробництва, втілення найважливіших досягнень науково-технічного прогресу в сільському господарстві.

Лише використання системи машин є ефективним і забезпечує збільшення виходу продукції при менших затратах праці і коштів на її одиницю, сприяє поліпшенню умов праці. При цьому треба враховувати зональні особливості сільськогосподарського виробництва і створювати сприятливі умови для життєдіяльності живих організмів. У тваринницьких галузях система машин має забезпечувати продуктивне використання худоби і птиці протягом багатьох років.

Відсутність комплексу машин на тваринницьких фермах господарств знижує ефективність механізації. Саме тому на фермах повільно скорочується чисельність працівників і відповідно дуже низькими темпами зростає навантаження худоби з розрахунку на одного працівника. Механізація окремих виробничих процесів на фермах істотно полегшує працю окремих працівників, проте лише комплексна механізація зумовлює підвищення продуктивності праці.

Нині аграрні підприємства повинні застосовувати не окремі машини, а їх комплекси, що дає значний економічний ефект. Зростання технічної оснащеності підприємств дає змогу підвищити рівень механізації виробничих процесів у рослинництві й тваринництві.

Рівень механізації сільськогосподарського виробництва визначається відношенням обсягу механізованих робіт до загального їх обсягу. Рівень механізації окремих виробничих процесів у рослинництві достатньо високий. Основні польові роботи (оранка, сівба зернових культур і цукрових буряків, збирання зернових і силосних культур) повністю механізовані, однак сьогодні техніка не відповідає сучасним вимогам, внаслідок чого порушується прийнята технологія, допускаються великі втрати врожаю, особливо під час збирання.

15.2. Система машин і обладнання для агропромислового виробництва

Тваринництво як галузь агропромислового комплексу на сучасному етапі розвитку суспільства є соціально-економічною складовою народного господарства, яка визначає здоров'я нації та економічну безпеку. Тваринництво є основною галуззю АПК, яка забезпечує у достатньому обсязі, в першу чергу, потреби населення в продуктах харчування, а також промисловості в деяких видах сировини.

Пріоритетне місце у вирішенні цих завдань посідає інженерно-технічне забезпечення технологічних процесів у тваринництві.

Слід відмітити, що вирішальний вплив на ефективність виробництва, отримання високоякісної конкурентоспроможної тваринницької продукції мають засоби механізації і автоматизації.

Ніякі інші фактори – порода, селекція, ветеринарна медицина, спосіб утримання тварин – не можуть бути реалізованими в повній мірі без відповідної інженерної бази. Завдяки механізації та автоматизації створюють передумови для значного зменшення затрат праці на виробництво, зберігання й приготування кормів, догляд за тваринами, одержання і первинну обробку продукції, виконання інших операцій. Зростання рівня технічного оснащення тваринницьких підприємств сприяє також впровадженню результатів наукових розробок і досягнень передового досвіду, реалізації заходів, які забезпечують істотне підвищення продуктивності тварин та якості отримуваної продукції, високу технологічну й економічну ефективність виробництва.

Розвиток науки і провідна практика впливають на систематичне вдосконалення й оновлення техніки, а також організаційних форм механізації та автоматизації тваринництва. Однією з важливих умов досягнення високих технологічних, економічних і соціальних результатів є раціональне узгодження кількісного та якісного зростання рівня механізації виробництва продукції тваринництва з ефективним використанням машин і обладнання у цьому виробництві.

Комплексну механізацію, як відомо, вигідніше впроваджувати на великих спеціалізованих підприємствах (рис. 15.1) з добре відпрацьованою технологією виробництва. У цьому разі скорочується термін окупності капіталовкладення в технічні засоби і забезпечується вища технологічна та економічна віддача. Водночас не менш важливо механізувати виробничі процеси і на тваринницьких підприємствах малих форм власності (орендні, підсобні, приватні тощо), для яких характерним є дефіцит робочої сили. Кількість таких тваринницьких ферм в Україні останнім часом збільшується.

Кількісне насичення та якісне вдосконалення фермської техніки висуває проблему ефективного її використання, яка передбачає вирішення таких завдань: освоєння сучасних методів проектування поточкових технологічних ліній, процесів і підприємств, раціонального комплектування їх відповідними машинами й обладнанням; обґрунтування вибору раціональної структури і кількісного складу засобів механізації та енергетичних ресурсів для реалізації машинних технологій виробництва продукції; визначення прогресивних організаційних форм інженерно-технічного забезпечення (ІТЗ) тваринницьких підприємств.

Рис.15.1 Загальний вигляд сучасного тваринницького комплексу

Підвищення економічної ефективності тваринництва нерозривно пов'язане з вирішенням важливого соціального завдання, спрямованого на поліпшення умов праці робітників ферм. Правильний шлях виконання завдань щодо збільшення виробництва продукції тваринництва — це механізація всіх технологічних процесів, яка відображає комплексну механізацію, що забезпечує значне підвищення продуктивності праці і створює такі виробничі умови, за яких можна уникнути тяжкої фізичної праці.

Комплексна механізація тваринництва передбачає механізацію всіх технологічних процесів на фермах, зокрема й найбільш трудомістких — приготування і роздавання кормів, доїння корів і первинна обробка молока, стрижка овець та пакування вовни, збирання яєць та їх сортування, видалення і транспортування гною, посліду.

Найбільшого економічного ефекту досягають за комплексної механізації виробництва. Механізація окремих виробничих операцій або процесів навіть найсучаснішою технікою не дає вагомих результатів. Комплексна механізація можлива за впровадження раціональної системи машин на основі техніко-економічних розрахунків, застосування сучасної технології виробництва, наукової організації праці.

Підвищення рівня комплексної механізації забезпечується реалізацією системи машин для комплексної механізації тваринництва. Особливостями системи машин є:

- впровадження прогресивних технологій, що забезпечують економію матеріалів, енергії, праці, скорочують витрати;
- придбання комплектів машин, зокрема для механізації допоміжних робіт, керування технологічними процесами;
- перехід від автоматизації окремих процесів до широкого впровадження автоматизованих технологічних ліній;
- підвищення якості техніки, ступеня уніфікації;
- постачання машин та обладнання для малих ферм.

Комплексна механізація сприятиме: підвищенню продуктивності праці (на молочних фермах у 3-4 рази, на відгодівлі великої рогатої худоби — у 8-12 разів); механізації близько 50 операцій, що нині виконуються вручну; впровадженню нових технологічних процесів.

Необхідними умовами впровадження інтенсивних технологій у тваринництво є:

- забезпечення диференційованої годівлі тварин високоякісними кормами;
- застосування прогресивних систем утримання тварин;
- використання високопродуктивних порід тварин;
- комплексна механізація та автоматизація виробничих процесів;
- забезпечення висококваліфікованими кадрами.

15.3. Економічна ефективність механізації та використання засобів автоматизації аграрного виробництва.

Економічна ефективність індустріалізації сільськогосподарського виробництва, комплексна механізація виробничих процесів має свої економічні межі і параметри. Основним критерієм економічної ефективності індустріалізації сільськогосподарського виробництва є чистий дохід від застосування комплексу машин і механізації виробничих процесів. Якщо індустріалізація забезпечує високу економію живої праці, якщо рівень доходності господарства забезпечує достатньо нагромаджень для розширеного відтворення і закупівлі нової техніки то такий напрям розвитку сільського господарства є економічно ефективним.

На сьогодні економічний стан сільськогосподарських підприємств такий, що ні одна із них не може придбати машин для комплексної механізації виробництва. Тому необхідна у всіх селах організація машинно -тракторних станцій. Сьогодні в кожному із них є великі господарства де можна використовувати сучасні великі машини. Однак є особисті і фермерські господарства де використання великої техніки не можливо. Тому заводи сільськогосподарського машинобудування повинні приступити і до виробництва мінітехніки і продажі її машинотракторним організаціям.

Вимагає створення ремонтна база, будівництву нових крупних ремонтних заводів і майстерень необхідно надати планомірного характеру. Без організації відповідної ремонтної бази високоефективне функціонування агропромислового комплексу не можливе.

Машинно-тракторний парк є важливою умовою ефективної господарської діяльності, адже за його допомогою виконуються майже всі роботи, пов'язані з вирощуванням сільськогосподарських культур та утриманням сільськогосподарських тварин. Рівень забезпечення аграрних підприємств машинно-тракторним парком визначається шляхом ділення фактичної наявності тракторів та комбайнів (окремо) на їх нормативну потребу. Остання розраховується за методом визначення потреби за піковими періодами збігу сільськогосподарських робіт або за методом оптимізації складу машинно-тракторного парку за допомогою ЕОМ.

Рівень ефективності використання парку визначається за трьома групами показників:

Показники інтенсивності використання машинно-тракторного парку:

- *коефіцієнт використання* визначають шляхом ділення машиноднів у роботі на машино-дні перебування в підприємстві;
- *відпрацювання одним трактором машино-днів та машино-змін за рік та сезон* визначають шляхом ділення всього обсягу відпрацьованих машино-днів на середню кількість тракторів та комбайнів (окремо) за рік та сезон;
- *коефіцієнт змінності* розраховують як відношення кількості відпрацьованих машино-змін до кількості відпрацьованих машино-днів.

Показники продуктивності використання машинно- тракторного парку:

річний (сезонний) виробіток умовно-еталонних гектарів одним трактором визначають шляхом ділення загального обсягу виконаних робіт (фізичних та умовних гектарів) на середню кількість тракторів за рік (сезон);

- *денний та змінний виробіток* одним трактором визначають шляхом ділення бсягу виконаних робіт (фізичних гектарів) на кількість відпрацьованих машино-днів та машино-змін.

- Показники ефективності використання машинно-тракторного парку:

собівартість одного умовно-еталонного гектара визначають шляхом ділення суми експлуатаційних витрат у МТП на загальний обсяг робіт в умовно-еталонних гектарах;

для комбайнів - собівартість гектара зібраної площі; витрати пального на один умовно-еталонний гектар:

виробництво валової продукції на одиницю вартості техніки визначають шляхом ділення вартості валової продукції (у порівнянних цінах 2010 року) на 100 гривень вартості техніки в МТП.

Фізичні трактори переводять в умовно-еталонні за коефіцієнтами, що визначені, виходячи з нормативного виробітку за змїну. За одиницю прийняті трактори класу 3 т (ДТ-75, Т-74, Т-75)

з нормативним виробітком 7 га. Тоді, наприклад, трактор Т-150 з нормативним виробітком 11,6 га матиме коефіцієнт для переведення в умовно-еталонний 1,65 (11,6:7).

Умовно-еталонні гектари визначають шляхом множення кількості виконаних нормозмін трактором відповідної марки на його змінний еталонний виробіток. Його розраховують для кожної марки тракторів шляхом множення коефіцієнта (для переведення цієї марки тракторів в умовно-еталонний) на тривалість зміни в годинах. Кількість нормозмін визначають шляхом ділення фактично виконаного обсягу робіт за зміну на змінну норму виробітку. У тих випадках, коли трактор працює погодинно, кількість нормозмін визначають шляхом ділення відпрацьованого часу на 7 годин.

Для визначення ефективності використання комбайнів та інших складних машин використовують аналогічну систему показників. Однак обсяг виконаних робіт комбайнами обчислюється у фізичних гектарах зібраної площі відповідних культур (зернових, картоплі, цукрових буряків, кукурудзи на силос тощо). Наприклад, ефективність використання зернозбиральних комбайнів характеризується змінною, денною й сезонною площею, зібраною однією машиною. Потребу в комбайнах (Пк) визначають за формулою:

$$K = \frac{Zn}{t \cdot K_{тг} \cdot K_{м} \cdot H_v}$$

де Zn - збиральна площа культури;

Tp - тривалість збирання культури, за якої не допускаються
трати врожаю; H_v — норма виробітку за годину;

t - тривалість роботи комбайна протягом дня;

$K_{тг}$, - коефіцієнт технічної готовності;

K_m - коефіцієнт використання календарного періоду за метеорологічними умовами.

15.4. Аналізу використання машинно-тракторного парку, автопарку та нової техніки.

Машинно-тракторний парк є важливою умовою ефективної господарської діяльності, адже за його допомогою виконуються майже всі роботи, пов'язані з вирощуванням сільськогосподарських культур та утриманням сільськогосподарських тварин.

Рівень забезпечення аграрних підприємств машиною – тракторним парком визначається шляхом ділення фактичної наявності тракторів та комбайнів (окремо) на їх нормативну потребу. Остання розраховується за методом визначення потреби за піковими періодами збігу сільськогосподарських робіт або за методом оптимізації складу машинно-тракторного парку за допомогою ЕОМ.

Рівень ефективності використання парку визначається за трьома групами показників:

1. Показники інтенсивності використання машинно-тракторного парку:

- *коефіцієнт використання* - визначають шляхом ділення машино-днів у роботі на машино-дні перебування в підприємстві;

- *відпрацьовання одним трактором машино-днів та машино-змін за рік та сезон* - визначають шляхом ділення всього обсягу відпрацьованих машино-днів на машино-днів на середню кількість тракторів та комбайнів (окремо) за рік та сезон;

- *коефіцієнт змінності* - розраховують як відношення кількості відпрацьованих машино-змін до кількості відпрацьованих машино-днів;

2. Показники продуктивності використання машинно-тракторного парку:

- *річний (сезонний) виробіток* умовно-еталонних гектарів одним трактором - визначають шляхом ділення загального обсягу виконаних робіт (фізичних та умовних гектарів) на середню кількість тракторів за рік (сезон);

- *денний та змінний виробіток* одним трактором – визначають шляхом ділення обсягу виконаних робіт (фізичних га) на кількість відпрацьованих машино-днів та машино-змін.

3. Показники ефективності використання машинно-тракторного парку:

- *собівартість одного умовно-еталонного гектара* – визначають шляхом ділення суми експлуатаційних витрат у МТП на загальний обсяг робіт в умовно-еталонних га; для комбайнів – собівартість гектара зібраної площі;

- *витрати пального на один умовно-еталонний га*;

- *виробництво валової продукції на одиницю вартості техніки* - визначають шляхом ділення вартості валової продукції (у порівнянних цінах 2010 року) на 100 гривень вартості техніки в МТП.

Фізичні трактори переводяться в умовно-еталонні за коефіцієнтами, що визначені, виходячи з нормативного виробітку за зміну. За одиницю прийняті трактори класу 3 т (ДТ-75, Т-74, Т-75) з нормативним виробітком 7 га. Тоді, наприклад, трактор Т-150 з нормативним виробітком 11,6 га матиме коефіцієнт для переведення в умовно-еталонний 1,65 (11,6 : 7).

Умовно-еталонні гектари визначають шляхом множення кількості виконаних нормозмін трактором відповідної марки на його змінний еталонний виробіток. Його розраховують для кожної марки тракторів шляхом множення коефіцієнта (для переведення цієї марки тракторів в умовно-еталонний) на тривалість зміни в годинах. Кількість нормозмін визначають шляхом ділення фактично виконаного обсягу робіт за зміну на змінну норму виробітку. У тих випадках, коли трактор працює погодинно, кількість нормозмін визначають шляхом ділення відпрацьованого часу на 7 годин.

15.5. Аналіз використання вантажного автотранспорту.

Специфіка сільськогосподарського виробництва зумовлює високий рівень транспортоемкості (транспортоспроможності) аграрної галузі, що визначається шляхом ділення обсягу транспортних робіт у тоннах перевезеного вантажу й окремо в тонно-кілометрах на площу ріллі. Транспортні роботи поділяють на:

- внутрішньобригадні - перевезення робітників виробничих підрозділів; підвезення тари, добрив, насіння на поля; перевезення продукції до місць сортування, пакування та ін.;
- внутрішньогосподарські - перевезення продукції з полів та ферм до місць доробки, переробки, зберігання;

- позагосподарські - перевезення вантажів на заготівельні і переробні підприємства, елеватори або завезення засобів виробництва, що використовуються в господарській діяльності.

В аграрних формуваннях обсяг вантажів у тоннах визначають за технологічними картами вирощування сільськогосподарських культур і виробництва продукції тваринництва з одночасним урахуванням перевезень різних матеріалів, мінеральних добрив, нафтопродуктів, палива та ін.

Обсяг транспортних робіт у тонно-кілометрах, або вантажооборот, обчислюють множенням обсягу вантажоперевезень у тоннах на середньозважену відстань перевезень, яку визначають на основі звітних даних. Під час планування цього показника враховують також можливі зміни у вантажопотоках. Обсяг вантажоперевезень у тоннах і вантажооборот у тонно-кілометрах у конкретному аграрному підприємстві залежить від площі землекористування, рівня урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин, спеціалізації господарства, його віддаленості від переробних підприємств і заготівельних організацій, залізничної станції та інших робіт. На потребу транспортних засобів істотний вплив має клас вантажів. Розрізняють п'ять таких класів. До першого класу належать вантажі, які забезпечують 100 % використання вантажопідйомності (зерно, крім вівса й кукурудзи в качанах, картопля свіжа, борошно, фрукти свіжі в ящиках, камінь, цемент, мінеральні добрива тощо), до другого - з використанням вантажопідйомності на 99-71 % (вовна пресована, зелень городня у ящиках, капуста свіжа, комбікорми, кукурудза в качанах, сіно й солома пресовані, насіння соняшнику та ін.), до третього - на 70-51 % (вовна неспресована, молоко свіже в бідонах та автоцистернах, нафтопродукти, силосна маса, тютюн, худоба домашня велика тощо), до четвертого - на 50-41 % (зелень городня навалом, кокони шовкопряда, розсада овочева без упаковки, худоба домашня дрібна тощо), до п'ятого класу - вантажі, які забезпечують використання вантажопідйомності менше ніж на 41 % (бавовна).

Як правило, транспортні роботи в аграрних підприємствах виконуються такими видами транспорту: автомобільним, тракторним, гужовим і в незначних обсягах - трубопровідним (водопроводи, молокопроводи). Співвідношення між окремими видами транспорту й розподіл обсягу перевезень за видами транспортних засобів установлюються в кожному аграрному формуванні з урахуванням таких факторів, як клас вантажу, дорожні умови, відстань

перевезень, терміновість, погодні умови, спосіб виконання вантажно-розвантажувальних робіт, технологія виробництва сільськогосподарської продукції. За інших однакових умов критерієм вибору транспортного засобу є мінімізація витрат з розрахунку на тонну перевезеного вантажу.

Усі показники використання автотранспорту поділяють на три групи:

- Показники інтенсивності:

Коефіцієнт використання автопарку визначають шляхом ділення автомобіледнів перебування в роботі на автомобіледні перебування в господарстві;

коефіцієнт технічної готовності розраховують шляхом ділення різниці між автомобіледнями перебування в господарстві та автомобіледнями в ремонті на автомобіледні перебування в господарстві;

середня технічна швидкість обчислюють шляхом ділення загального пробігу автомобілів на час перебування в русі;

середня експлуатаційна швидкість - це частка від ділення загального пробігу на час перебування автомобілів у наряді;

середня відстань перевезення вантажу є часткою від ділення вантажообороту (т-км) на загальну кількість перевезеного вантажу (т);

середньодобовий пробіг автомобіля визначають шляхом ділення загального пробігу автомобілів на автомобіле-дні в роботі;

коефіцієнт використання пробігу дорівнює відношенню пробігу автомобілів із вантажем до загального пробігу;

коефіцієнт використання вантажопідйомності розраховують за формулою:

$$K_v = \frac{Зво - В_{оп}}{...}$$

де K_v - коефіцієнт використання вантажопідйомності; $Зво$, - загальний вантажооборот, т • км; $В_{оп1}$ - вантажооборот причепів, т • км; $Пв$, - пробіг з вантажем, км;

$Вп$ - вантажопідйомність середньооблікового автомобіля, т.

У Показники продуктивності автотранспорту:

виробіток автомобілів на одну середньооблікову автомобіле- тонну:

$$В_a = \frac{В_t}{...}$$

де $В_a$ - виробіток автомобілів на одну середньооблікову автомобіле- тонну; $В_t$, - кількість перевезених вантажів, т; $А_{тдт}$, - автомобіле-тонно-дні.

кількість тоннокілометрів па середньооблікову автомобіле-тонну в тонно-кілометрах, що розраховується за формулою

$$В_{ткм} = \frac{Зво}{...}$$

Показники ефективності використання автотранспорту:

собівартість тонно-кілометра визначають шляхом ділення експлуатаційних витрат на вантажооборот;

- експлуатаційні витрати на 100 км пробігу та на тонну вантажу:

- витрати пального на 100 км пробігу та на 100 т - км;

- витрати пального на тонну вантажу.

Організаційно-економічні вимоги до будь-яких видів транспортних засобів полягають у їх відповідності типу вантажів, можливостям раціональної організації праці та мінімуму експлуатаційних витрат.

Раціональна організація транспортних робіт в аграрних формуваннях потребує погодженості в роботі навантажувально-розвантажувальних машин, механізмів і транспортних засобів, повного завантаження їх протягом року, раціонального комплектування агрегатів з урахуванням транспортної швидкості й вантажопідйомності машин і причепів, якісної дорожньої мережі вдосконалення організаційних форм сільськогосподарського виробництва.

15.6. Показники економічної ефективності впровадження нової техніки.

Ефективні технічні, організаційні та економічні нововведення неодмінно ведуть до помітних позитивних змін у соціальних процесах на підприємствах, а постійна актуалізація нагальних завдань соціального характеру ініціює розв'язання таких за допомогою нових

економічних рішень. Зрештою, усі нововведення на підприємствах, які зорієнтовано на динамічний розвиток і невинне підвищення ефективності виробництва, мають спиратися на власні юридичні підвалини, відповідні нормативно-законодавчі акти — інакше вони не справлятимуть належного впливу на масштаби і строки досягнення соціально-економічних цілей діяльності підприємств та організацій.

Тому треба позитивно оцінювати активізацію законотворчих процесів в Україні, які сприяють скорішому переходу до соціально орієнтованих ринкових відносин між суб'єктами господарювання; розробку і схвалення пакета законів і механізмів їхньої практичної реалізації, що визначають і регулюють діяльність підприємств та організацій усіх галузей народного господарства.

До груп технічних новин і нововведень, стосовно яких визначаються і оцінюються економічна та інші види ефективності, відносяться створення, виробництво та використання нових або модернізація (поліпшення експлуатаційних характеристик) існуючих засобів праці (машин, устаткування, будівель, споруд, передавальних пристроїв), предметів праці (сировини, матеріалів, палива, енергії) і споживання (продукції для безпосереднього задоволення потреб населення), технологічних процесів, включаючи ті з них, що містять винаходи і раціоналізаторські пропозиції. Єдиним узагальнюючим показником економічної ефективності будь-якої групи технічних нововведень слугує економічний ефект, що характеризує абсолютну величину перевищення вартісної оцінки очікуваних (фактичних) результатів над сумарними витратами ресурсів за певний період.

Економічний ефект заходів НТП розраховується на всіх етапах реалізації і за весь період здійснення цих заходів і визначається як різниця між вартісною оцінкою сукупних витрат ресурсів за цей період.

Залежно від завдань, які вирішуються, економічний ефект може обчислюватись в одній із двох форм:

- народногосподарський (загальний ефект за умовами використання нововведень);
- госпрозрахунковий (комерційний ефект, який отримується окремо розробником, виробником споживачем нововведень).

Народногосподарський економічний ефект обчислюється шляхом порівняння результатів за місцем використання нової техніки, інших нововведень і усіх витрат на їх розробку, виробництво і споживання.

Комерційний економічний ефект обчислюється на окремих стадіях "життєвого циклу" нововведення (стадії розробки, виробництва, експлуатації) і дає можливість оцінити ефективність технічних новин з урахуванням економічних інтересів окремих проектно-конструкторських організації, підприємств-виробників і підприємств-споживачів.

Перша форма економічного ефекту використовується на стадії обґрунтування доцільності розробки та вибору найкращого варіанту проектного рішення; друга форма — у процесі реалізації заходів, коли є відомими ціни на нову науково-технічну продукцію, обсяги її виробництва, умови і строки застосування.

На стадії техніко-економічного обґрунтування і вибору найкращого варіанта, при формуванні планів наукових і дослідно-конструкторських робіт повинен бути витриманий народногосподарський підхід, який передбачає врахування при оцінці заходів НТП усіх можливих наслідків — економічних, соціальних, екологічних, зовнішньоекономічних. Етапи реалізації цього підходу зводяться до наступного:

- із потенційно можливих варіантів вибирають ті, які задовольняють заданим обмеженням;
- по кожному з обраних варіантів обчислюють результати, витрати, економічний ефект;
- кращим визнається варіант, що забезпечує максимальну величину економічного ефекту, а за умови його тотожності за декількома варіантами — варіант з мінімальними затратами на його досягнення.

Сумарний економічний ефект від реалізації заходів НТП за певний розрахунковий період Т (Ет) обчислюється за формулою

$$E_T = P_T - B_T,$$

де P_t — вартісна оцінка витрат від здійснення заходів НТП за розрахунковий період, грн;
 B_t — вартісна оцінка витрат на здійснення заходів НТП за цей же період, грн.

Такий спосіб визначення економічного ефекту є однаковим як при обчисленні народногосподарського, так і комерційного ефекту від впровадження заходів науково-технічного прогресу.

При обчисленні економічного ефекту слід приводити різночасові витрати і результати до єдиного для всіх варіантів моменту часу — розрахункового року за допомогою коефіцієнта приведення (а).

Із врахуванням фактора часу економічний ефект може бути представлений виразом

$$E_T = \sum_{t=1}^T (P_t - B_t) \times a, \text{ грн.}$$

де P_t , B_t — вартісна оцінка відповідно результатів і витрат у t -му році розрахункового періоду, грн.

Початковим роком розрахункового періоду T вважають рік початку фінансування робіт по здійсненню заходу (включаючи наукові дослідження), а кінцевим — момент завершення всього життєвого циклу заходу (визначається нормативними строками оновлення продукції з врахуванням її старіння).

Вартісна оцінка результатів від впровадження заходу НТП за розрахунковий період визначається так:

$$P_T = \sum_{t=1}^T P_t \times a.$$

Ці результати є сумою основних ($P_{осн}$) і супутніх ($P_{суп}$) результатів:

$$P_T = P_{осн} + P_{суп}.$$

Оцінювання основних результатів здійснюється за формулами:

а) для нових засобів праці тривалого використання

$$P_{осн} = C_t \times H_t \times \Pi_t,$$

б) для нових предметів праці

$$P_{осн} = \frac{C_t \times H_t}{B_t},$$

де C_t — ціна одиниці продукції, виробленої з використанням нових засобів або предметів праці у t -му році, грн;

H_t — обсяг використання нових засобів або предметів праці у t -му році, натур, одиниць; Π_t — продуктивність засобів праці у t -му році, натур, одиниць;

B_t — витрати предметів праці на одиницю продукції у t -му році, натур, одиниць.

Вартісна оцінка сукупних результатів: включає додаткові економічні результати в різних сферах народного господарства, а також економічну оцінку соціальних і екологічних наслідків від заходів НТП, яку можна здійснювати за формулою

$$P_t^{CE} = \sum_{j=1}^n R_{jt} \times a_{jt},$$

де P_t^{CE} — вартісна оцінка соціальних та екологічних наслідків від заходів НТП у t -ми році, грн; R_{jt} — розмір окремого результату в натуральних вимірниках з урахуванням масштабів його впровадження в t -му році;

a_{jt} — вартісна оцінка окремого результату в t -му році, грн;

n — кількість показників, які враховуються при визначенні впливу заходу НТП на довкілля і соціальну сферу.

Сумарні витрати на реалізацію заходу НТП за розрахунковий період включають витрати на виробництво ($B_{вир}$) і використання ($B_{викор}$) продукції:

$$B_t = B_{вир} + B_{викор}.$$

При цьому витрати на виробництво і на використання обчислюються однаково з урахуванням фактору часу:

$$B_{\text{вир (викор)}} = \sum_{t=1}^T (C_t + K_t - L_t) \times a,$$

де C_t — поточні витрати при виробництві (використанні) продукції у t -му році без амортизаційних відрахувань на реновацію, грн;

K_t — одноразові витрати при виробництві (використанні) продукції в t -му році, грн;

L_t — залишкова (ліквідаційна) вартість основних фондів, що вибувають у t -ми році, грн.

До складу поточних витрат (C_t) включаються витрати, які враховуються при існуючому порядку калькулювання собівартості продукції, а на ранніх стадіях розробки нової техніки (коли відсутня конкретна інформація для розрахунку поточних витрат) використовується один із можливих методів обчислення собівартості проекрованої нової техніки:

- метод питомих ваг;
- графоаналітичний;
- кореляційний;
- планової калькуляції.

До складу одноразових витрат (K_t) включаються капітальні вкладення та інші витрати одноразового характеру" які необхідні для створення і використання нової продукції, незалежно від джерел фінансування.

Для заходів НТП, які характеризуються стабільністю техніко-економічних показників (обсягів виробництва, показників якості, витрат і результатів) по роках розрахункового періоду, розрахунок економічного ефекту здійснюється за формулою

$$E_t = \frac{P_p - B_p}{R_p + E_{np}},$$

де P_p — незмінна за роками розрахункового періоду оцінка результатів заходу НТП (включаючи основні і супутні результати), грн;

B_p — незмінні за роками розрахункового періоду витрати на реалізацію заходу НТП, грн;

R_p — норма реновації основних фондів.

B_p — обчислюють так:

$$B_p = B_{pн} + (R_p + E_{np}) \times K,$$

де $B_{pн}$ — річні поточні витрати при використанні продукції (без амортизації на реновацію), грн; K — одноразові витрати при використанні продукції, грн.

При обчисленні економічної ефективності заходів НТП може виникнути ситуація, коли нове технічне рішення виявиться вигідним для народного господарства в цілому, але призведе до зростання витрат і погіршення інших показників роботи наукових організацій, підприємств-виробників. Тому, крім обчислення загальної величини економічного ефекту, слід визначити частку його, що має одержати кожний причетний до процесу створення і впровадження нововведення. Тобто, необхідно обчислювати комерційний ефект, для оцінювання якого в ринкових умовах може використовуватись показник прибутку, що залишається в розпорядженні наукової організації, підприємства (Пт), а саме:

$$П_t = B_t + СП_t - Под_t,$$

де B_t — виручка від реалізації продукції науково-технічного або виробничо-технічного призначення у t -му році, грн;

$СП_t$ — собівартість продукції у t -му році, грн;

$Под_t$ — загальна сума податків і виплат з балансового прибутку наукової організації, підприємства у t -му році, грн.

Крім того, при аналізі ефективності заходів НТП можуть використовуватись інші показники, наприклад, коефіцієнт економічної ефективності одноразових витрат (капіталовкладень), строк їх окупності тощо.

Результати реалізації заходів НТП впливають на госпрозрахункові показники роботи споживачів нової техніки та інших нововведень.

Наприклад, приріст прибутку за рік від виробництва продукції за допомогою нової техніки ($\Delta\P$) визначають за формулою

$$\Delta\P = (\Pi_2 - C_2) \times N_2 - (\Pi_1 - C_1) \times N_1,$$

де C_1, C_2 — собівартість одиниці продукції, виготовленої за допомогою базової і нової техніки,

грн/од.;

Π_1, Π_2 — оптова ціна одиниці продукції при використанні базової і нової техніки, грн/од.; N_1, N_2 — обсяг виробництва за допомогою базової і нової техніки, натур. од./рік.

Умовне вивільнення працюючих у зв'язку з впровадженням нової техніки ($\Delta\text{Ч}$) визначають із залежності

$$\Delta\text{Ч} = \frac{\Pi_2 \times N_2}{B_1} - \frac{\Pi_2 \times N_2}{B_2},$$

де B_1, B_2 — продуктивність праці до і після впровадження нової техніки, грн/чол.

Економія капітальних вкладень (ΔK) визначають із співвідношення

$$\Delta K = \left(K_1 \times \frac{B'_2}{B_1} - K_2 \right) \times N_2,$$

де K_1, K_2 — питомі капіталовкладення при використанні базової і нової техніки, натур. од./рік;

B_1, B'_2 — продуктивність одиниці базової і нової техніки за одиницю часу, натур, один, або грн. за одиницю часу.

Зниження матеріальних витрат (ΔM) обчислюють так:

$$\Delta M = (M_1 - M_2) \times N_2,$$

де M_1, M_2 — матеріальні витрати на одиницю продукції при використанні базової і нової техніки, грн/од.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.

1. **Агроінновація** – це розробка новації в галузі сільського господарства – сортів рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, впровадження нової техніки, технологій вирощування та утримання тощо, що сприяє отриманню економічного, соціального, екологічного ефектів.
2. **Активи підприємства** – це сукупність майна, коштів і нематеріальних активів, що належать підприємству, у широкому змісті слова — будь-які цінності, що володіють грошовою вартістю.
3. **Амортизаційні відрахування** — кошти, що йдуть на оновлення засобів праці.
4. **Балансовий (валовий) прибуток** — це загальний прибуток підприємства, одержаний від усіх видів діяльності, до його оподаткування і розподілу.
5. **Валова продукція сільського господарства** — це первісний результат взаємодії факторів виробництва, матеріальна і вартісна основа інших кінцевих результатів, що в натуральній формі представлений всіма виробленими протягом року первинними продуктами рослинництва і тваринництва, а у вартісній — оцінений за порівнянними цінами відповідного року.
6. **Виробничі запаси** - це ресурси, що утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг.
7. **Виробничі інвестиції** — вкладення у виробничі ресурси: основні засоби і предмети праці; **Фінансові інвестиції** — вкладення коштів у цінні папери, цільові банківські вклади, депозити, придбання паїв тощо;
8. **Витрати** - це грошова оцінка вартості матеріальних, трудових, фінансових, природних, інформаційних та інших видів ресурсів на виробництво та реалізацію продукції за певний період.
9. **Грошовий потік підприємства** - чистий прибуток, взятий разом з амортизаційними відрахуваннями
10. **Грошові кошти** - це готівка на підприємстві та кошти на поточних рахунках в банках.
11. **Дебіторська заборгованість** — заборгованість юридичних та фізичних осіб підприємству. Наприклад, заборгованість покупців за реалізовану продукцію, заборгованість підзвітних осіб тощо.
12. дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.
13. **Дохід підприємства** (виручка від реалізації продукції) – це загальний дохід від продажу продукції, товарів, послуг без вирахування наданих знижок, повернення проданих товарів та податків з продажу (податку на додану вартість, акцизного збору тощо)
14. **Економіка сільського господарства** як наука вивчає систему виробничих відносин в їх взаємозв'язку з продуктивними силами в сільському господарстві як галузі народного господарства.
15. **Економічна ефективність** — це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва.
16. **Земельна реформа** – це комплекс заходів – правових, соціально-економічних, технічних та організаційних, - направлених на перебудову земельних відносин через роздержавлення земель, утвердження різних форм власності на неї та розвиток нових організаційних форм господарювання на селі, що функціонують на приватній власності.
17. **Земельний кадастр** — це система необхідних відомостей і документів про місце розташування та правовий режим земельних ділянок, їх розподіл поміж власниками землі і землекористувачами за категоріями земель, про їх оцінку, класифікацію, кількісну та якісну характеристику і народногосподарську цінність.
18. **Земельний кодекс** — це основний документ земельного законодавства, яким регулюються земельні відносини з метою створення необхідних умов для раціонального використання й охорони земель, рівноправного розвитку всіх форм власності на землю і форм господарювання.

19. **Змінними** називають такі витрати, величина яких безпосередньо залежить від об'ємів виробництва продукції.
20. **Інвестиції** – це стан активів підприємства і уречевлення капіталу в активах.
21. **Інноваційні інвестиції** - здійснюються з метою створення новин або їх впровадження у виробництво
22. **Інновація (нововведення)** - результат науково-технічної діяльності, оформлений як об'єкт інтелектуальної власності, матеріалізований у виробничій сфері (здійснений у сфері послуг) і затребуваний споживачем.
23. **Інтелектуальні інвестиції** — вкладення коштів у об'єкти інтелектуальної власності.
24. **Кошторис виробництва** — це витрати підприємства, пов'язані з основною його діяльністю за певний період, незалежно від того, відносять їх на собівартість продукції в цьому періоді чи ні.
25. **Кредит** від латинської *credo, creditum* – «вірю», «довіряю» або «борг» чи «позика». **Овердрафт** – це короткостроковий кредит у межах встановленого ліміту, що дає змогу здійснювати розрахунки, коли коштів на поточному рахунку недостатньо.
26. **Лізинг** - це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за
27. **Лізингодавець** — це суб'єкт підприємницької діяльності, який є власником об'єкта лізингу і передає його у тимчасове користування іншому суб'єкту господарської діяльності за договором лізингу.
28. **Лізингоодержувач** — це суб'єкт підприємницької діяльності, який одержує у користування об'єкт лізингу відповідно до укладеної лізингової угоди
29. **Матеріальні ресурси** – це складова виробничих ресурсів, які беруть участь у процесі господарської діяльності протягом одного виробничого циклу, при цьому повністю змінюють свою форму та переносять свою вартість на витрати підприємства.
30. **Матеріально-технічна база аграрного підприємства** - це сукупність засобів і предметів праці, які використовуються в сільськогосподарському виробництві. Вона включає речові елементи продуктивних сил галузі і створює відповідні матеріальні умови виробництва сільськогосподарської продукції.
31. **Механізація сільськогосподарського виробництва** - це процес заміни ручної праці машинною, окремих машин - системою машин, а також впровадження їх автоматизованих систем.
32. найширшому розумінні можна визначити як діяльність, спрямовану на досягнення будь-якої мети.
33. **Науково-технічний прогрес у сільському господарстві (НТП)** – це процес постійного вдосконалення засобів виробництва, технологій, організації та управління виробництвом на основі використання наукових досягнень.
34. **Необоротні активи** – це сукупність майнових цінностей підприємства, що багаторазово беруть участь у процесі операційного циклу та переносять частинами свою вартість на вартість виготовленої продукції (реалізованих товарів, робіт, послуг).
35. **Оборотні активи** — грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші **активи**, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.
36. **Оперативний лізинг** - це переуступка устаткування (майна) на термін, менший, чим термін служби устаткування.
37. **Організаційно-економічний напрям НТП** – створення адекватної організаційної структури підприємств та удосконалення внутрішньогосподарських економічних відносин
38. **Оренда землі** – це передача її власником у тимчасову володіння та користування іншим фізичним або юридичним особам за відповідну плату, яку називають орендною.

39. **Основним завданням** «Економіки сільського господарства» є обґрунтування економічних заходів, спрямованих на подальше підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.
40. **Основні засоби (ОЗ)** - матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва чи поставки товарів, надання послуг, здачі в оренду іншим особам чи для виконання адміністративних і соціально-культурних функцій, очікує термін корисного використання (експлуатації) яких більше одного року.
41. **Показник енергоємності продукції** - це відношення енергоресурсів до обсягу валової продукції.
42. **Постійні** — це такі витрати, що безпосередньо не змінюються при збільшенні або зменшенні об'ємів виробництва в короткостроковому періоді.
43. **Прибуток** в загальному економічному розумінні — це додаткова вартість, що створюється в процесі виробництва, або іншими словами — це вартість, створена в процесі підприємницької діяльності понад вартість виробничих спожитих ресурсів і робочої сили.
44. **Продавець лізингового майна** — суб'єкт підприємницької діяльності, який є виробником об'єкта лізингу, або інші юридичні особи (наприклад, торговельні фірми), що продають власне майно як об'єкт лізингу.
45. **Продуктивність** — здатність конкретної праці виробляти певну кількість продукції за одиницю робочого часу.
46. **Рентабельність** — поняття, що характеризує економічну ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) повністю відшкодовує витрати на її виробництво й одержує прибуток як головне джерело розширеного відтворення.
47. **Ринок землі** – це система організаційно-правових і економічних відносин, що виникають в процесі перерозподілу земель та прав на них між суб'єктами цього ринку на основі конкурентного попиту і пропозиції.
48. **Рівень механізації** сільськогосподарського виробництва визначається відношенням обсягу механізованих робіт до загального їх обсягу.
49. **Рівень продуктивності праці** вимірюється кількістю продукції, виробленої за одиницю часу (годину, день, рік), або ж кількістю робочого часу, затраченого на одиницю продукції.
50. **Розподіл прибутку** – це процес відрахування необхідних сум до бюджету та використання залишку по статтях в межах підприємства
51. Слово «метод» походить від грецького «methodos», що означає «шлях до чогось». Тому **метод**
52. **Собівартість** — один з найважливіших показників господарської діяльності аграрних підприємств, оскільки показує, у що саме обходиться господарству виробництво відповідного виду продукції і наскільки економічно вигідним воно є в конкретних природно-економічних умовах господарювання.
53. **Собівартість** — це грошовий вираз витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг).
54. **Собівартість** — це грошовий вираз витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг).
55. **Товарна продукція** — це та частина валової продукції, яка реалізована за межі підприємства різним споживачам.
56. **Трудові ресурси** як соціально-економічна категорія являють собою сукупність здатних до праці людей, які є носіями фізичних і духовних здібностей до праці, що використовуються у процесі створення матеріальних цінностей.
57. **Трудомісткістю** називається відношення затрат праці до обсягу виробленої продукції.
58. **Фінансовий лізинг** являє собою зобов'язання сторін на тривалий час, що звичайно охоплює середній термін служби устаткування.

59. **Фінансові результати** — це зіставлення регламентованих податковим законодавством валових доходів і валових витрат.
60. **Ціна** — це перетворена форма вартості, її грошовий вираз.
61. **Чистий прибуток** — це прибуток, що поступає у розпорядження підприємства після сплати податку на прибуток.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Підручники, посібники

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств : теорія, методика, аналіз: монографія. - К. : КНЕУ, 2005. - 292 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропродовольчого комплексу: навч.-метод, посіб. для самост. вивч. дисц. - К.: КНЕУ, 2010.- 414 с.
3. Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г., Камінський І.В. [та ін.]. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг). - К.: ННЦ ІАЕ, Вип. 5. 2012. - 438 с.
4. Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. Економіка сільського господарства: навч. посіб. [за ред. В.К.Збарського і В.І. Мацибори]. - К.: Каравела, 2010. — 280 с.
5. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія. - К.: ННЦ ІАЕ, 2007. - 270 с.
6. Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. [та ін.] Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку). - К.: ННЦІАЕ, 2011. - 1008 с
7. Супрун О.М. Економічне регулювання аграрного виробництва: монографія. -К.: ННЦ ІАЕ, 2011. -350 с.
8. Черевко Г.В., Горбонос Ф.В., Павленчик А.О., Павленчик Н.Ф. Економіка підприємства: підруч. -К.: Знання, 2010.-384 с.
9. Черевко Г.В., Руснак П.П., Андрійчук В.Г., Ільєнко А.А. та ін. Економіка аграрних підприємств:навч. посіб. - К., 2002. - 197 с

Додаткові джерела

10. Баланюк О. С. Державна підтримка інноваційної діяльності. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/4396/1/19.pdf>.
11. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 рр. : проект. URL : <http://minagro.gov.ua>.
12. Земельний Кодекс України. № 2768-III від 01.04.2018 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
13. Інфографіка: середня орендна плата за землі сільськогосподарського призначення (паї) в Україні / Держгеокадастр. URL : <http://land.gov.ua/info/infohrafika-serednia-orendna-plata-za-zemli-silskohospodarskoho-pryznachennia-pai-v-ukraini-v-2016-rotsi>.
14. Інформація про нормативно грошову оцінку земель / Держгеокадастр. URL : land.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/NGO_SG_01_01_2017.xls.
15. Могильний О. М. Державне регулювання орендних земельних відносин: політекономічний підхід. Ефективна економіка. 2018. № 5. URL : Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
16. Москалюк К. В. Теоретичні основи інноваційного потенціалу аграрної сфери України. Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2012. № 22. URL : [http://kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/69.pdf](http://kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/69.pdf).
17. Олійник Т. І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України. Економіка АПК. 2009. № 7. С. 80–86.
18. Організація і управління виробництвом: навч. посіб./ Єрмаков О.Ю., Вакараш В. М., Остапчук А. Д., Гаврилюк І. П. – К.: НУБіП України, 2016. – 350 с.
19. Осташко Т. О. Структурно-інституціональний аналіз аграрного ринку України. Економіка та прогнозування. 2004. № 3. С. 115–126.
20. Павлова Г. Є. Методи державного регулювання аграрного сектору економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 9. С. 47–49.
21. Пилипенко В. В. Концептуальні засади формування державної аграрної політики в реформуванні аграрного сектору економіки. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 11. С. 186–190.

Методичне забезпечення

23. Мікуліна М.О. Практикум з економіки аграрного виробництва. Методичні рекомендації щодо розв'язування типових задач - Суми, 2020 рік - 130 с.

**Техніко-економічне обґрунтування процесів агровиробництва
Конспект лекцій
для студентів 3 ст та 4 курсів спеціальності 208 «Агроінженерія»
денної форми навчання
освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»**

Суми, РВВ, Сумський національний аграрний університет, вул.Г.Кондратьєва
160

Підписано до друку: Формат А5: Гарнітура Times New Roman

Тираж: 100 примірників Замовлення _____ Ум. друк. арк.
